गढवा गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

दाङ, ५ नं. प्रदेश, नेपाल

पार्श्वचित्र

२०७५

दुई शब्द

मिति २०७२/११/२७ मा गढवा गाउँपालिका गठन गरिएपछि पहिलोप्रकाशित दस्तावेजको रूपमा आउन लागेको पार्श्वचित्र छोटो समयमै तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

राज्यकोपुनर्संरचनाका सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउन पार्श्वचित्र तयारीले गाउँको विकासका वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेकोछ। यस्तो चित्रणले आगामी दिनमाामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत साधनको अधिकतम सदुपयोग गरी गाउँपालिका विकासलाई गतिप्रदानगर्न अवश्यपनि सहयोग पुऱ्याउने आशा तथा विश्वास लिएका छौं। यस अध्ययनप्रतिवेदनले प्राय:सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थ लाई समेट्ने प्रयास गरेकोभएतापनि सीमितसमय र स्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण नहुन सक्छ। यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्ने दायित्व हाम्रो काँधमा आएको महशुस हामी सबैले गरेका छौं।

योजनावद्ध विकासको आधारको रूपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै तयार गर्न लगाउने गाउँ कार्यपालिकाका सम्पूर्णटिम,कार्यकारी अधिकृत तथा अन्य वडा तहमा **महत्त्वपूर्ण** जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी एवम् निर्वाचित जनप्रतिनिधि लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय,संघ-संस्था तथाअन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। साथै अध्ययन प्रतिवेदन समयमै सम्पन्न गर्ने अभियंत्र कन्सटिंग प्रा.लि (इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि.) काठमाडौंलाई हार्दिक धन्यबाद दिन चाहन्छु ।

अन्तमा समग्र गाउँपालिकाको विकासको आधारचित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालिन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई आधारप्राप्त होस भन्ने सुभेच्छा प्रकट गर्दछु ।

सहजराम अहिर

अध्यक्ष

मेरो भन्नु

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टिसहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवं मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ। विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय तहबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन्। यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सीमित समय तथा स्रोत र सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो। पार्श्वचित्रलाई सामान्य रूपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहु-आयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ। यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यसबाट हाम्रा सम्भावना र चुनौतीहरूलाई अवगत गर्ने माध्यमको रूपमा लिन सकिन्छ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्त्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने विषयगत कार्यालयका प्रमुखलगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडासचिव साथीहरू, सामाजिक परिचालकहरू विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रूप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता अभियंत्र कन्सटिंग प्रा.लि (श्री इन्टेन्सिभ स्टडी एण्ड रिसर्च सेन्टर प्रा.लि.) काठमाडौँलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने सुभेच्छा व्यक्त गर्दछु।

नेब बहादुर ओली
प्रमुख प्रसाशाकिय अधिकृत

विषय सूचि

खण्ड १ : भूमिका — **१**

१.१ पृष्ठभूमि — १

१.२ अध्ययनको उद्देश्य — १

१.३ अध्ययनको **महत्त्व** — २

१.४ अध्ययनको औचित्य — २

१.५ अध्ययन विधि — ३

१.६ अध्ययनका सीमाहरू — ३

खण्ड २ : गढवा गाउँपालिकाको परिचय — **४**

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय — ४

२.२ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र — ६

२.३ स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदातासम्बन्धी विवरण — ८

२.४ भौगोलिक अवस्थिति — १०

२.५ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण — ११

२.५.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति — १४

२.५.२ भू-आकृति तथा माटोको बनोट — १४

२.६ हावापानी — १५

२.७ गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू — १६

२.८ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू — १८

२.९ गाउँपालिकाको अन्तर गाउँपालिका/नगरपालिकासँगको सम्बन्ध — १८

२.१० सिमसार क्षेत्र — १९

२.११ नदी, खोला तथा ताल तलैयाहरू — १९

२.१२ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय **महत्त्व**का स्थलहरू — २१

२.१३ मुख्य चाडपर्वहरू — २३

२.१४ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य — २३

खण्ड ३ : जनसंख्याको विवरण — **२७**

३.१ जनसंख्याको विवरण — २७

३.२ वडाअनुसार जनसंख्या तथा घरधुरीको विवरण — ३०

३.३ उमेरसमुहअनुसार जनसंख्याको विवरण — ३५

३.४ घरमूलीको लैंिक विवरण — ३६

३.५ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण — ३७

३.६ १० वर्ष वा सोभन्दामाथिको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण — ३९

३.७ मातृभाषाअनुसार जनसंख्या विवरण ४०
३.८ जातजाति समुहअनुसार जनसंख्याको विवरण ४२
३.९ धर्मका आधारमा जनसङ्ख्याको विवरण ४४
३.१० परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वडागत विवरण ४५
३.११ घरमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण ४६
३.१२ जमिनमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण ४८
३.१३ जगको आधारमा घरको बनोटको विवरण ५०
३.१४ बाहिरी गारोका आधारमा घरको विवरण ५१
३.१५ छानाको आधारमा घरको विवरण ५२
३.१६ अनुपस्थित घरधुरी र जनसंख्याको विवरण ५३
३.१७ व्यक्तीगत घटना दर्ता विवरण ५३

खण्ड ४ : भू-उपयोग ५५

४.१ गाउँपालिकाको भू-उपयोगको विवरण ५६
४.२ बस्ती विकासको स्वरूप ५७
४.३ क्रमिक विकास भइरहेको बस्तीहरूको वर्तमान स्वरूप ५७
४.४ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू ५८
४.५ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र ५८
४.६ गाउँपालिकामा हुनसक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ५९

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति ६१

५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरूप ६१
५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ६१
५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण ६२
५.४ कृषि ६२
५.४.१ गाउँपालिकामा उत्पादन हुने बालीको विवरण ६३
५.४.२ वाली पात्रो ६३
५.४.३ कृषि वालीमा लाग्ने रोगहरू ६४
५.४.४ कृषि औजार ६४
५.५ सिंचाइ ६५
५.५.१ विद्युत सिंचाई र वैकल्पिक ऊर्जाको विवरण ६६
५.५.२ केयर नेपाल र साना किसानको संयूक्त लगानीमा सम्पन्न योजनाहरू ६७
५.६ पशुपालन ६७
५.६.१ पशुपालनमा लाग्ने रोगहरू ६७
५.६.२ पशु नश्ल ६८
५.७ खानीको स्रोत र उपयोगको स्थिति ६९

५.८ सरकारी संस्थाहरू ६९

खण्ड ६: भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार ७१

६.१ यातायात ७२
६.१.१ सडक सञ्जालको अवस्था ७२
६.१.२ यातायातको साधनको विवरण ७३
६.२ संचार ७४
६.२.१ टेलिफोन/मोबाइल ७४
६.२.२ हुलाक सेवा ७४
६.२.३ पत्रपत्रिका ७४
६.३ विद्युत तथा बैकल्पिक उर्जा ७४
६.३.१ दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण ७४
६.३.२ खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण ७६

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा ७८

७.१ शिक्षा ७८
७.१.१ साक्षरताको अवस्था ७८
७.१.२ शैक्षिक जनशक्तिको विवरण ८०
७.१.३ विषयगत शैक्षिक जनशक्तिको विवरण ८१
७.१.४ उमेर समूहअनुसारको जनसंख्या र विद्यालय गइरहेको जनसंख्या विवरण ८२
७.१.५ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण ८२
७.१.६ सामुदायिक विद्यालयहरूमा देखिएका समस्याहरू ८३
७.२ स्वास्थ्य ८७
७.२.१ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू (Female Community Health Volunteers) ८७
७.२.२ गाउँघर क्लिनीक र नियमित खोप ८८
७.२.३ एच. आई. भी./एडसको अवस्था ८८
७.२.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण ८८
७.२.५ खोपको विवरण ८९
७.२.६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम ९०
७.२.७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर ९१
७.२.८ बालपोषण सम्वन्धी विवरण ९१
७.२.९ प्रमुख १० रोगहरूको विवरण ९२
७.३ अपाङ्गताको विवरण ९२
७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन ९४
७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा ९६

७.५.१ वृद्धवृद्धाहरूको अवस्था ९६
७.५.२ सामाजिक सुरक्षा ९६
७.६ महिला तथा बालबालिका ९७
७.६.१ महिलासम्बन्धी विवरण ९७
७.६.२ बालबालिकासम्बन्धी विवरण ९९
७.७ बालश्रमको अवस्था १००
७.७.१ बाल सञ्जालको अवस्था १००
७.८ शान्ति सुरक्षा १०१
७.९ खानेपानी तथा सरसफाई १०२
७.९.१ खानेपानीको विवरण १०२
७.९.२ वडागत शौचालयको विवरण १०३
७.१० फोहोर मैला व्यवस्थापन तथा ढल निकास १०४
खण्ड ८ : वन तथा वातावरण १०५
८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पति १०५
८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण १०५
८.३ लघु वन पैदावार १०७
८.४ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु १०७
८.५ वनजंगल १०८
८.५.१ सामुदायिक वन १०८
८.५.२ धार्मिक वन ११०
८.५.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन १११
८.५.४ निजी वन १११
८.६ निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरूको अवस्था १११
८.७ जडिबुटीसम्बन्धी विवरण १११
८.८ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम ११२
खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति ११३
९.१ मानव विकास सूचकको विवरण ९ज्म्क्ष्० ११३
९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क ९ज्गमबल एयखभचतथ क्षलमभह० ११३
९.३ मानवविकास र गरीबी ११४
९.४ गरिबी न्यूनीकरण ११४
९.५ समग्र विकास स्थिति ११४

तालिका

तालिका नं. १: गाउँपालिकाको वडा विभाजन ६
तालिका नं. २: गढवा गाउँपालिकाको मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण ९
तालिका नं. ३: गढवा गाउँपालिकाको तापक्रम र वर्षाको विवरण (सन् २०१२ र २०१३) १५
तालिका नं. ४: गाउँपालिकामा भएका जलाधारहरूको विवरण १९
तालिका नं. ५: धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण २२
तालिका नं. ६: जनसंख्याको विवरण २८
तालिका नं. ७: लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण ३३
तालिका नं. ८: उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण ३५
तालिका नं. ९: घरमुलीको लैङ्गिक विवरण ३६
तालिका नं. १०: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण ३८
तालिका नं. ११: पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण ३९
तालिका नं. १२: मातृभाषाअनुसार जनसंख्या विवरण ४१
तालिका नं. १३: जातजाति समुहको जनसंख्याको विवरण ४२
तालिका नं. १४: धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण ४५
तालिका नं. १५: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वडागत विवरण ४५
तालिका नं. १६: घरमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण ४६
तालिका नं. १७: जमिनमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण ४८
तालिका नं. १८: जगको आधारमा घरको बनोटको विवरण ५०
तालिका नं. १९: बाहिरी गारोका आधारमा घरको विवरण ५१
तालिका नं. २०: छानाको आधारमा घरको विवरण ५२
तालिका नं. २१: अनुपस्थित घरधुरी र जनसंख्याको विवरण ५३
तालिका नं. २२: व्यक्तिगत घटना दर्तासम्बन्धी विवरण ५४
तालिका नं. २३: भू-उपयोग विश्लेषण ५६
तालिका नं. २४: गाउँपालिकामा हुनसक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ५९
तालिका नं. २५: गाउँपालिकामा पर्ने साविकका गाविस, जलाधार क्षेत्र र भू-क्षयको सम्भाव्यता क्षेत्रफलको विवरण ६०
तालिका नं. २६: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था ६१
तालिका नं. २७: आश्रित जनसंख्याको विवरण ६२
तालिका नं. २८: वाली पात्रो ६३
तालिका नं. २९: कृषि वालीमा लाग्ने रोगहरूको विवरण ६४
तालिका नं. ३०: विद्युत सिंचाई र वैकल्पिक उर्जाको विवरण ६६

तालिका नं. ३१: केयर नेपाल र साना किसानको संयूक्त लगानीमा सम्पन्न योजनाको विवरण ६७
तालिका नं. ३२: पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरूको विवरण ६८
तालिका नं. ३३: गाउँपालिकामा भएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण ६९
तालिका नं. ३४: सडक सञ्जालको विवरण ७२
तालिका नं. ३५: ग्रामिण सडकको विवरण ७३
तालिका नं. ३६: गढवा गाउँपालिकामा यातायातका साधनहरूको विवरण ७३
तालिका नं. ३७: वडागत दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण ७५
तालिका नं. ३८: खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण ७६
तालिका नं. ३९: वडागत साक्षरताको विवरण ७९
तालिका नं. ४०: शैक्षिक जनशक्तिको विवरण ८०
तालिका नं. ४१: विषयगत शैक्षिक जनशक्तिको विवरण ८१
तालिका नं. ४२: उमेर समूहअनुसारको जनसंख्या र विद्यालय गइरहेको जनसंख्या विवरण ८२
तालिका नं. ४३: शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण ८२
तालिका नं. ४४: सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रमको विवरण ८९
तालिका नं. ४५: खोपसम्बन्धी विववरण ९०
तालिका नं. ४६: बालबालिका पोषणको विवरण ९१
तालिका नं. ४७: गाउँपालिकामा देखिएका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण ९२
तालिका नं. ४८: अपाङ्गताको विवरण ९४
तालिका नं. ४९: खुला पार्क सार्वजनिक पाटीपौवा/चौतारासम्बन्धी विवरण ९५
तालिका नं. ५०: सामाजिक सुरक्षाभत्ता वितरणको विवरण ९६
तालिका नं. ५१: बाल सञ्जालको विवरण १०१
तालिका नं. ५२: खानेपानीको विवरण १०२
तालिका नं. ५३: गा.वि.स.अनुसार शौचालय संख्याको विवरण १०३
तालिका नं. ५४: गढवा गाउँपालिकामा भएका सामुदायिक वनहरूको विवरण ११०
तालिका नं. ५५: मानवविकास सूचकको विवरण (ज्म्क्ष्) ११३
तालिका नं. ५६: गरीबीको दरको विवरण ११४

नक्सा

नक्सा १ :	गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिती	४
नक्सा २ :	गाउँपालिको क्षेत्रगत विभाजन	७
नक्सा ३ :	गाउँपालिको वडागत विभाजन	८
नक्सा ४ :	गाउँपालिकाको उचाईको आधारमा विभाजन	१०
नक्सा ५ :	गाउँपालिकाको भिरालोपनको आधारमा विभाजन	११
नक्सा ६ :	गाउँपालिकाको नदी खोलाको विवरण	२०
नक्सा ७ :	गाउँपालिकाको धार्मिक स्थल	२१
नक्सा ८ :	गाउँपालिकको जनसंख्या विवरण	२७
नक्सा ९ :	गाउँपालिकाको बसोबास क्षेत्र विवरण	२९
नक्सा १० :	गाउँपालिकाको वडागत क्षेत्रफल विवरण	३०
नक्सा ११ :	गाउँपालिको वडागत जनसंख्या विवरण	३१
नक्सा १२ :	गाउँपालिकाको वडागत घरधुरी विवरण	३२
नक्सा १३ :	गाउँपालिकाको लिङ्गगत जनसंख्या विवरण	३४
नक्सा १४ :	गाउँपालिकाको भू-आवरण	५५
नक्सा १५ :	गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल	७१

खण्ड १ : भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि वैज्ञानिक योजना पद्धतिको आवश्यकता पर्दछ। वैज्ञानिक योजना पद्धति निर्माणका लागि भरपर्दो तथ्याङ्क अपरिहार्य हुन्छ। त्यसैले विकास निर्माणसम्बन्धी विभिन्न विषयहरूको तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, विवेचना गर्न र सम्भावनाहरूको खोजी गर्न सहि तथ्याङ्कले **महत्त्वपूर्ण** भूमिका खेल्ने हुनाले कुनै पनि स्थानीय तहमा रहेका विषयगत कार्यालयहरू तथा अन्य संघसंस्थाहरूको तथ्यगत स्थिति झल्कने गरी उपलब्ध भएसम्मका सूचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले संकलन गरी यो गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ।

कुनै पनि स्थानीय तह (नगरपालिका/गाउँपालिका) ले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। चौधौं योजना (२०७३/७४-२०७५/७६) ले पनि गाउँपालिकाहरूको तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्ने कार्यलाई नीतिगत प्राथमिकता दिएको र संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको (सचिवस्तर) निर्णयले पनि विकास योजना सम्बोधनका लागि गाउँपालिकाहरूले भौगोलिक सूचना केन्द्र स्थापना र मानव स्रोत विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने थप दायित्व उल्लेख गरेको छ। यसै प्रयोजनको लागि गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति झल्कने गरी गाउँपालिका पार्श्वचित्र (Rural Municipality Profile) तयार गरिएको हो।

१.२ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका मुख्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार छन्।

क) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका सेवा सुविधाहरूको बारेमा जानकारी गराउने।

ख) गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका सम्भावना र समस्याहरूको अवगत गराउने।

ग) गाउँपालिकाको जनसंख्या तथा विकासात्मक वस्तुस्थिति औंल्याउने।

घ) गाउँपालिका भित्र बसोवास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक, तथा पेशागत स्थितिको बारेमा जानकारी गराउने।

ङ) गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत साधन तथा सीपको पहिचान गरी समष्टिगत विवरण प्रस्तुत गर्ने।

च) गाउँपालिकाको वास्तविक र वस्तुगत सूचना संकलन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने।

छ) गाउँपालिका क्षेत्रको तथ्याङ्कको आधारमा जिल्ला तथा राष्ट्रिय स्तरसम्म सूचना उपलब्ध गराई व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने।

ज) स्थानीय आवश्यकता र स्रोत साधनको विनियोजनको अवस्थाको जानकारी गराउने।

झ) गाउँपालिकास्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको पृष्ठपोषण ँभभमदबअप० प्रदान गरी आगामी कार्यक्रमको लागि आधार तयार पार्ने ।

ञ) गाउँपालिकाको भावी योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने ।

१.३ अध्ययनको महत्व

नेपाल सरकार सङ्घीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्देशन गरेबमोजिम गाउँपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । गाउँपालिकाको भावी योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको पार्श्वचित्रले तुलनात्मक मूल्याङ्कनका लागि त्यस ठाउँको वस्तुस्थिति सम्वन्धी गढवा गाउँपालिकाको तथ्यगत जानकारी प्रदान गर्छ। विभिन्न स्थानको आवश्यकतामा आधारित विकासका कार्यक्रम तथा रणनैतिक योजना तर्जुमा गर्नका लागि यस अध्ययनले गढवा गाउँपालिकालाई सहयोग गर्नुका साथै समानुपातिक विकासमा अन्य सरोकारवालाहरूलाई समेत तथ्यपरक जानकारी प्रदान गर्दछ। यसका अलावा गाउँपालिका पार्श्वचित्रको यो अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्था एवं अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, शिक्षाकर्मी, समाजसेवी लगायत सरोकारवालाहरूलाई उपयोगी हुने भएकोले यस अध्ययनको **महत्त्व** रहेको विषय प्रस्ट हुन्छ ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

स्थानीय आवश्यकता तथा सहभागितामा आधारित विकासात्मक कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्न नेपाल सरकारले स्थानीय निकाय अन्तर्गत गाउँपालिकाहरूलाई दिँदै आएको अनुदानहरूमा क्रमश वृद्धि गर्दै लगेको देखिन्छ। विकास खर्च थप गर्नुका साथै नेपाल सरकारले गाउँपालिकाहरूको न्यूनतम शर्त मापनका सूचकहरू पनि निर्धारण गरेको छ। ती सूचकहरूमध्ये हरेक गाउँपालिकाले आ-आफ्नो क्षेत्रको वस्तुगत विवरणमा आधारित Rural Municipality Profile तयार गर्नु पनि एक हो। भौतिक पूर्वाधार विकासका दृष्टिले कमजोर स्थिति रहेको नेपालमा यस प्रकारको कार्यले विशेष **महत्त्व** राख्दछ ।यसले वर्तमानको यथार्थलाई विश्लेषण गरी सोको आधारमा गाउँपालिकाको उपलब्ध श्रोत साधनको व्यवस्थापन र उचित कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयनएवं अनुगमन मूल्यांकनका निम्ति मार्गदर्शकको काम गर्ने हुनाले यो अध्ययनको औचित्य रहन्छ ।

१.५ अध्ययन विधि

यस गाउँपालिकाको पार्श्वचित्रका तयारी गर्दा प्रयोग गरिएका विधिहरू निम्नानुसार छन् –

- यसमा विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्यांकहरू समावेश गरिएको छ ।
- राष्ट्रिय जनगणना, विभिन्न सर्वेक्षण आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको छ ।
- यस अध्ययन प्रतिवेदनमा तथ्याङ्कको विश्लेषणका क्रममा विभिन्न तालिकाहरू, चित्रहरू तथा नक्साको प्रयोग गरी वर्णनात्मक तथा तुलनात्मक रूपमा बिश्लेषण गरिएको छ ।

पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primay) तथा द्वितीय (Secondary)सूचना संकलन गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरूजस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क(GIS data), स्थलस्वरूप नक्शा, हवाई नक्शा, नापी नक्शा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरर्वाता गरी संकलन गरिएको छ। वडा तहका समस्याहरू र खाँचोहरू वडा बासीहरू बीच सहभागितामूलक छरितो मूल्याङ्कन पद्दति (Participatory Rapid Appraisal) अपनाई जानकारी लिइएको छ। यसका साथै गाउँपालिकाको स्थित विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वृद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूसंग छलफल एवं अर्न्तवार्ता गरी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिईएको छ ।गाउँपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाउँपालिका कार्यालय लगायत गाउँपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.६ अध्ययनका सीमाहरू

यस पार्श्वचित्रका राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्यांकहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाईएको छ । गाउँपालिकामा कार्यरत विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघ-संस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय, विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ। पार्श्वचित्रको अवधारणाअनुसार यसले गढवा गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रूपमा दिन्छ। अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ। तैपनि स्रोत, साधन तथा समयको परिधीले यस अध्ययनलाई केही सीमिततामा बाँधेको छ। यस अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकताअनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

खण्ड २ : गढवा गाउँपालिकाको परिचय

२.१ गाउँपालिकाको संक्षिप्त परिचय

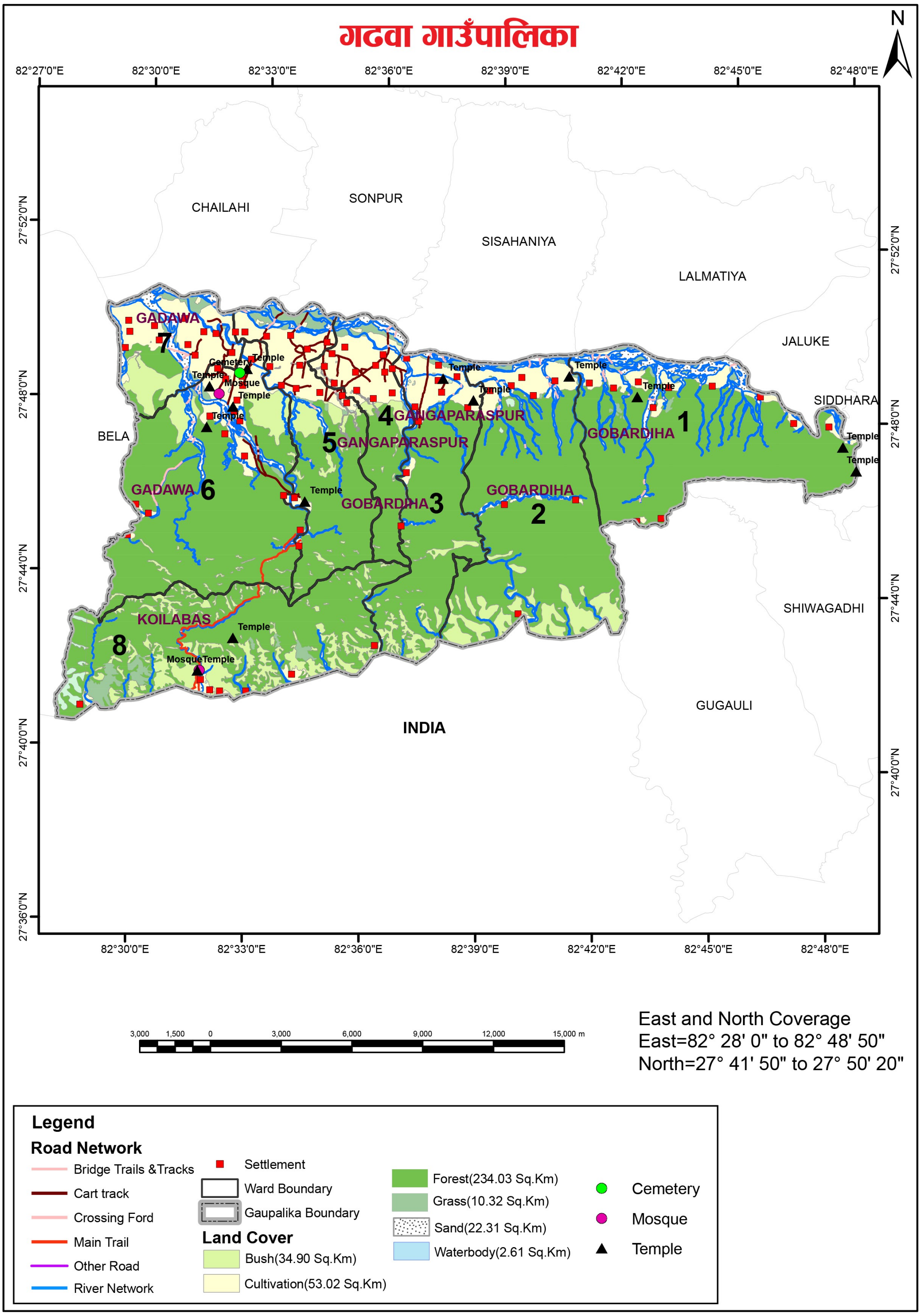

नक्सा १ : गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिती

ऐतिहासिक पृष्ठभूमि

विक्रम संवत् २०२२ साल अगाडि यस गाउँपालिकामा रहेको मौजाहरूमा थारु (चौधरी) र अहिर (यादव) जातिको वसोवास रहेको थियो । यहाँ वसोवास गर्ने क्रममा यस ठाउँमा ठूलठूला पानी जम्ने ठाउँ भएकोले पशुपालन गर्ने यादवहरूले आफ्नो भाषामा गहिरो र खाल्डाखुल्डी जम्ने ठाउँलाई "गडाहा" भन्ने गर्थे, यस ठाउँलाई 'गडाहा''गडाहा' भन्दा भन्दै अपभ्रंश भएर पछि 'गढवा' भन्न थालिएको हो भन्ने जनश्रुति पाइन्छ । त्यस्तै एक अर्को भनाईअनुसार पहिला अन्य गाउँमा रहेका ईनार कुवाको पानी बाक्लो हुने गर्थ्यो बाक्लो पानीलाई थारु भाषामा "गाहार पानी" भन्ने गरिन्छ । यहाँको पानीलाई 'गाहार' पानी भन्दा भन्दै अप्रभंश हुन गई पछि गएर यस ठाउँको नाम नै "गढवा" रहन गएको हो र पछि यसैबाट गढवा नाम रहन गएको कुरामा स्थानीय बासिन्दाहरूको विश्वास रहेको छ ।

वि.सं. २०२१ सालपुर्व यस गढवा गाउँपालिकामा थारु र यादव जातिको मौजा रहेको र उनीहरूले मात्र वसोवास गर्दै आएकोमा वि.सं २०२१ सालमा भूमिसुधार ऐन लागु भएपछि यस ठाउँमा अन्य जातजातिका मानिसहरूको आगमन भएको कुरा स्थानीय बासीन्दाहरूको दावी पाइन्छ । वि.सं २०३६ सालको जनमतसंग्रह पछि दाङ जिल्लाको केही गाउँ पञ्चायतको पुनरावलोकन गरिएको र साविक वडा नं ९ बनाइएको कुरा स्थानीय वुढापाकाहरूले भन्छन् तर यस सम्बन्धमा कुनै लिखित दस्तावेज भने पाईएको छैन ।

वि.सं २००६ साल अगाडि औपचारिक रूपमा स्थानीयस्तरमा लेखपढको व्यवस्था नभएकोले हुनेखाने व्यक्तिहरूले मात्र भारतको बनारस, गोरखपुर, वलरामपुर, तुलसीपुरमा आफ्ना बालबालिकालाई पढ्न पठाउने गर्दथे । वि.सं. २००६ सालमा भरतपुर पद्मोदय पब्लिक हाईस्कूल २०१६ सालमा गोवरडिहा सरस्वती हाईस्कूल र २०१७ साल गढवा जनता उ.मा.वि. स्थापना भएपछि स्थानीयस्तरमा नै पढ्ने लेख्ने व्यवस्था भएको थियो ।

विश्व मानचित्रमा अवस्थिति ८२°२८'०" देखि ८२°४८५०" पूर्वी देशान्तर र २७°४१'५०"देखि २७°५०'२०"उत्तरी अक्षांशसम्म फैलिएर रहेको गढवा गाउँपालिकानेपालको प्रदेश नं. ५ मा पर्दछ । गढवा गाउँपालिका साविकका गा.वि.सहरूगढवा, कोइलावास, गँगापरस्पुर र गोवरडिहा मिलेर बनेको हो । समुद्री सतहबाट १९५ मिटरदेखि ८८५ मिटरसम्मको उचाइमा रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा अर्घाखाँची र कपिलवस्तु जिल्ला, पश्चिममा गाउँपालिका, उत्तरमा लमही नगरपालिका र राप्ती गाउँपालिका तथा दक्षिणमाभारतको विहाररहेका छन् भने यस गाउँपालिकाले ३५८.५७ वर्ग कि.मी क्षेत्रफल ओगटेको छ ।

२०६८ को जनगणनाअनुसार यस गाउँपालिकाको जनसंख्या ३८,५९२ रहेको छ जसमध्ये महिलाको जनसंख्या २०,१०३ (५२.०९ प्रतिशत)र पुरुषको जनसंख्या १८,४८९ (४७.९१ प्रतिशत) रहेको छ ।त्यसैगरी जनगणनाअनुसार सबैभन्दा बढी थारु जाति १७,५६३ जना (४५.५१%), दोस्रोमा क्षेत्री ३,४५५ (८.९५%) र तेस्रोमा मगर३,२२४ (८.३५%) हरूको बसोबास रहेको छ । औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको मुख्य श्रोतहरूमा व्यापार, व्यवसाय, नोकरी, साना तथा मझौला उद्योगहरू र विकल्पको रूपमा वैदेशिक रोजगारी पनि एक हो ।परम्परागत

प्रणालीको कृषि व्यवसायको उत्तम विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा आधुनिक जीवनशैलीमा रमाउन थालेका छन् । स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम बढिरहेको छ । यस गाउँपालिकामा आधारभूतदेखि माध्यमिकतहसम्म शिक्षा प्रदान गर्ने शैक्षिक संस्थाहरूरहेका छन् ।गुणस्तरीय र प्राविधिक उच्च शिक्षाको लागि यस गाउँपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूमा स्थानीय विद्यार्थीका अलावा अन्य छिमेकी गाउँपालिकाबाट समेत आउने गरेका छन् ।योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन । विभिन्न समुदाय, जातजातिका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ ।दशैं, तिहार, माघी, होली, महाशिवरात्री, रामनवमी, कृष्णजन्माष्टमी, बकरइद, आईतबारी, बुद्धजयन्ती आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वको रूपमा रहेको पाईन्छ ।

२.२ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र

नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा (३) बमोजिम गठित गाउँपालिका, नगरपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सीमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३/०९/२२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन र नेपाल सरकारको मिति २०७३/१०/२२ को निर्णयअनुसार माननीय संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साबिकका गा.वि.स गढवा, कोइलावास, गँगापरस्पुर र गोवरडिहा गाभेर जम्मा ८ वडाहरू कायम गरि गढवा गाउँपालिका घोषणा गरिएको हो । यस गाउँपालिकाको वडा विभाजन तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १: गाउँपालिकाको वडा विभाजन

वडा नं.	समावेश भएका साविक गा.वि.स./न.पा.हरू	साविक वडा नं.
१	गोवरडिहा	१-३
२	गोवरडिहा	४-६
३	गोवरडिहा	७-९
४	गंगापरस्पुर	१, ३, ५
५	गंगापरस्पुर	४,६-९
६	गढवा	१-५
७	गढवा	६-९
८	कोइलाबास	१-९

श्रोत: गढवा गाउँपालिका कार्यालय २०७४

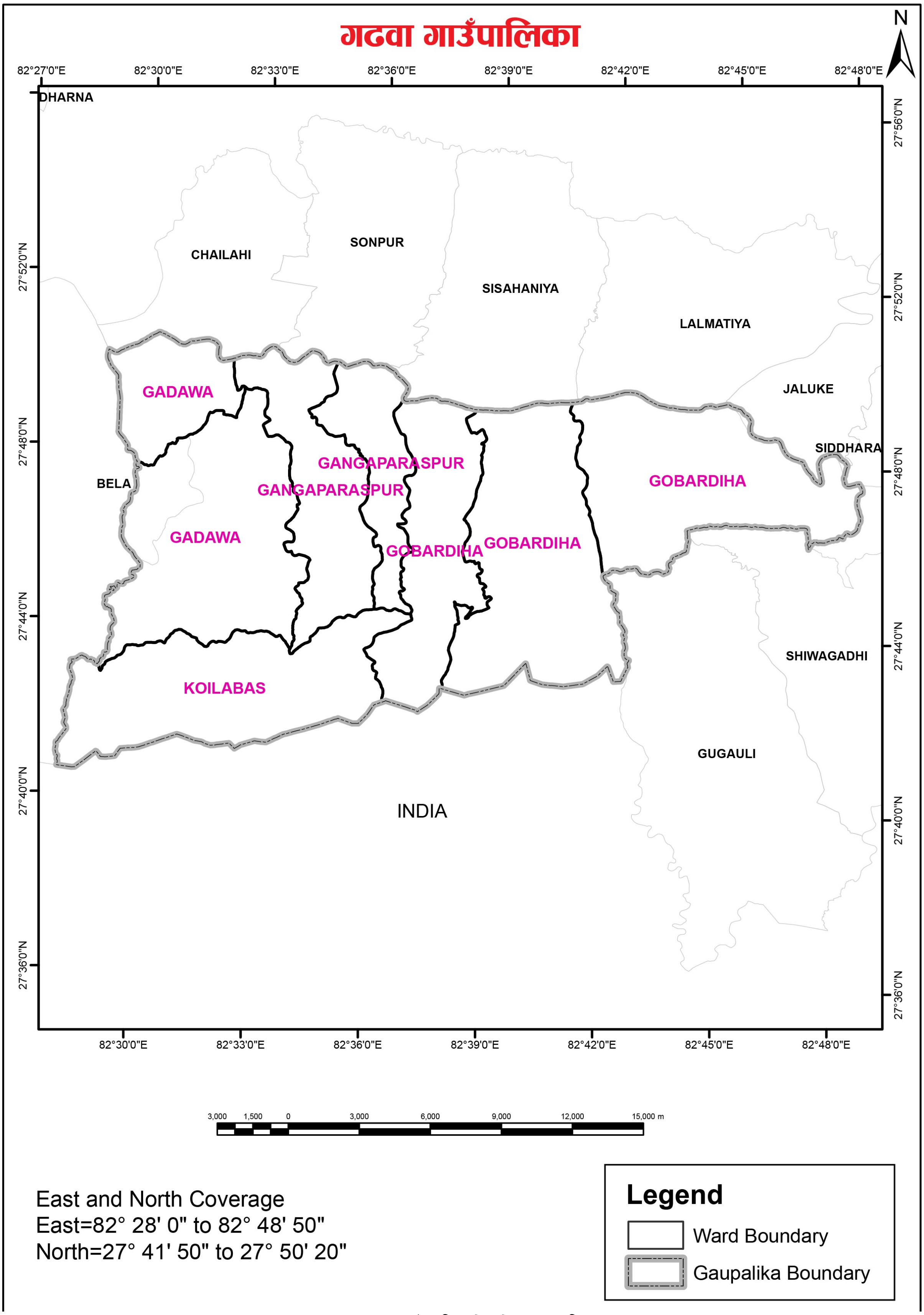

नक्सा २ : गाउँपालिको क्षेत्रगत विभाजन

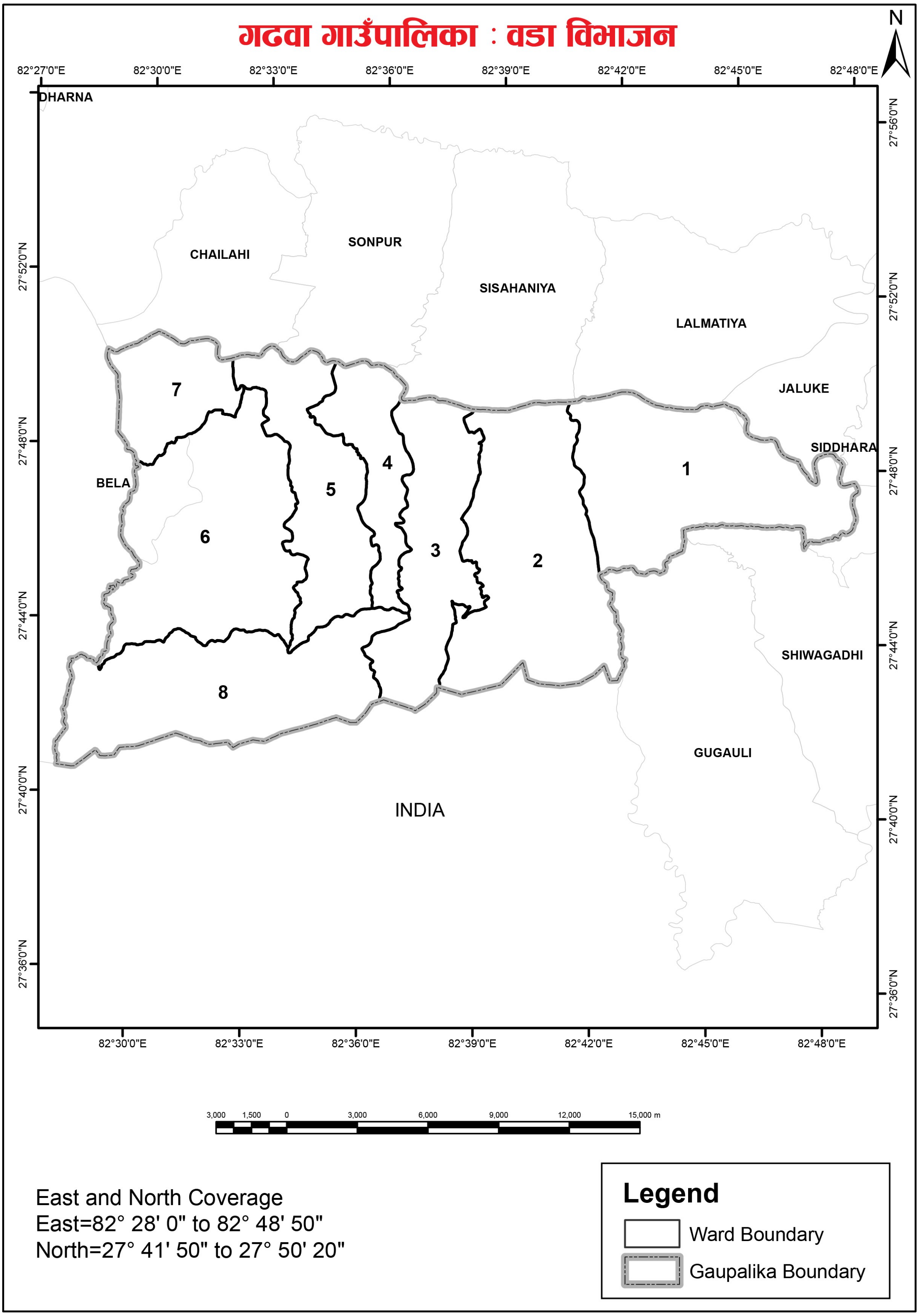

नक्सा ३ : गाउँपालिकाको वडागत विभाजन

२.३स्थानीय तहको निर्वाचनमा मतदातासम्बन्धी विवरण

८ वटा वडामा विभाजित यस गढवा गाउँपालिकामा १० मतदान केन्द्रहरू रहेका छन्। प्रजातान्त्रिक प्रणालीमा मतदानको अधिकारलाई सबैभन्दा ठूलो अधिकार मानिन्छ। प्रजातन्त्रमा जनता नै सर्वोपरी हुन्। नेपालको संविधानमा जनताद्वारा जनताका लागि जनताकै निम्ति प्रतिनिधि चयन गर्ने स्वतन्त्र अधिकार प्रदान गरिएको छ। मतदान, विचार प्रकट गर्ने एउटा विधि पनि हो, जसद्वारा जनतालाई राम्रो विचार चयन गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ। मतदानको व्यवस्थाद्वारा कुनै वर्ग या समाजका प्रतिनिधी वा राज्यको सांसद/विधानसभा अथवा स्थानीय सरकारमा आफ्नो प्रतिनिधि चयन गर्ने र निर्वाचनमा आफ्नो मत जाहेर गर्ने गरिन्छ।

मतदानद्वारा राज्य वा राष्ट्रको भविष्य उज्जवल बनाउन सही प्रतिनिधिको चयन हुन्छ। राष्ट्रको भविष्य उज्जवल बनाउनका निम्ति यसका अगुवा सही हुनुपर्छ। नेपाल एक संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्य हो तसर्थ सही जनप्रतिनिधिका निम्ति मतदानको प्रतिशत अधिक हुन अथवा सत प्रतिशत मतदान हुने वातावरण बन्दा निर्वाचनमा सम्पूर्ण मतदाताहरूको पूर्ण सहभगिताले गणतन्त्रात्मक राज्य व्यवस्थालाई सुदृढ बनाउँछ। गढवा गाउँपालिकामा स्थानीय तह निर्वाचन, २०७४ (२०७३ साल फाल्गुण ९ सम्म १८ वर्ष पुरा भएका) को अन्तिम मतदाता संख्याको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २: गढवा गाउँपालिकाको मतदाता र मतदान केन्द्रको विवरण

वडा नं	क.सं.	मदान केन्द्र	मदाता संख्या		
			पुरुष	महिला	जम्मा
१	१	कुलपानी सामुदायिक भवन	७२५	६७२	१३९७
	२	जनता मा.वि.,कालाकोटे	६१५	६६५	१२८०
२	३	नमुना प्रा.वि.,महदेवा	१३०६	१२४५	२५५१
३	४	आदर्श रात्री आ.वि. गोवरडिहा	१२८९	१२५७	२५४६
४	५	दिपेन्द्र मा.वि., पर्सेनी	१५१६	१३७७	२८९३
५	६	मा.वि., चैनपुर	१६५२	१५१४	३१६६
६	७	दुर्गा मा.वि., मनिकापर चिलीया	४७८	४९१	९६९
	८	सुर्योदय प्रा.वि., गढवा	१३९५	१३१८	२७१३
७	९	जनता मा.वि.,गढवा	१५२१	१५३८	३०५९
८	१०	मा.वि., कोइलावास	३२४	१७४	४९८
जम्मा			१०८२१	१०२५१	२१०७२

स्रोत : निर्वाचन आयोग, २०७४

यस गाउँपालिकामा २०७३ फाल्गुन ९ गतेसम्म १८ वर्ष पुरा भएका मतदाता संख्या २१,०७२ रहेका छन्। जहाँ पुरुषको संख्या १०,८२१ जना र महिलाको संख्या १०,२५१ जना रहेको छ।

२.४ भौगोलिक अवस्थिति

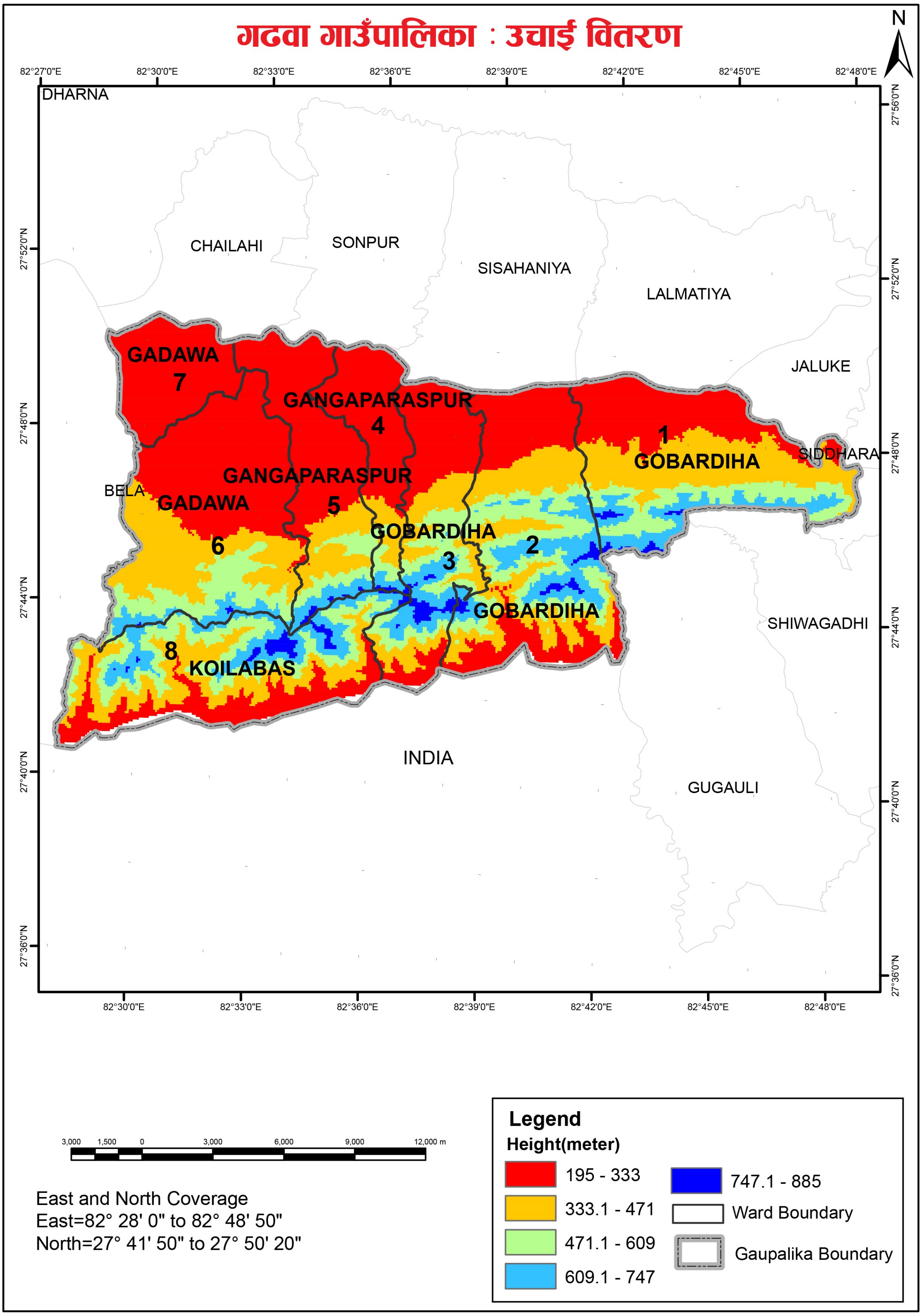

नक्सा ४ : गाउँपालिकाको उचाईको आधारमा विभाजन

२.५ भू-क्षेत्रको बर्गीकरण

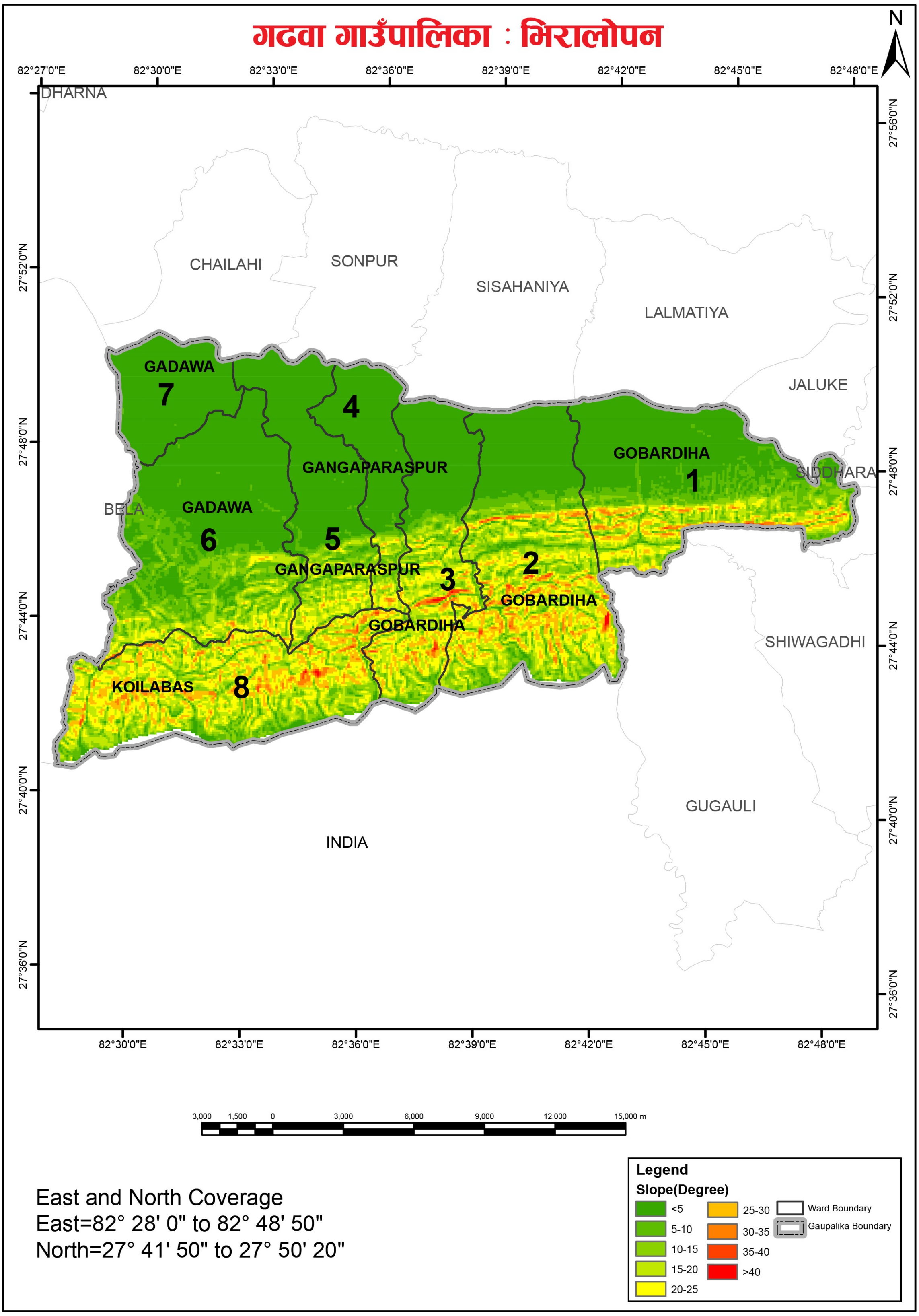

नक्सा ५ : गाउँपालिकाको भिरालोपनको आधारमा विभाजन

गढवा गाउँपालिकाको अधिकांश भूभाग समथर रहेको छ। भने केही भूभाग अग्लो होचो भएर तल माथि उठेको र दवेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको दक्षिणी भागमा अवस्थित चुरे पहाड तथा गाउँपालिकाको बिचमा रहेको खहरे खोलाका कारण यहाँ अवस्थित चुरे पर्वतमाला र बीचमा रहेको खहरे खोला र वनजंगलको कारणले नै यो गाउँपालिका सुन्दर र मिलेको देखिन्छ। यहाँको अधिकांश जमिन वलौटे कंकड र केही स्थानमा चिम्टाइलो प्रकारको माटो पाइन्छ। यस गाउँपालिकाको सिंचाइ योग्य जमिनमा धान, गहुँ, आलु, टमाटर, गोवीजस्तावालीनालीहरू लगाउन उपयुक्त हुन्छ। वातावरण असन्तुलन, तापक्रममा वृद्धि, वैज्ञानिक कृषि योजनाको अभाव तथा खहरेहरूको पानीको कारण वर्षेनी हुने क्षयिकरणले यहाँको कृषि योग्य जमिनमा उत्पादकत्व ह्रास भईरहेको हुँदा पूर्ण प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको छैन।

गढवा गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलनजस्ता प्रवृत्तिका आधारमा अध्ययन गदा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने (Degrading)क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्तिभू-बनोटअनुसार फरक पर्दै जान्छ। त्यसै क्रमले भूमीको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics)का आधारमा निम्न बमोजिम प्रस्तुत गरिएको छः

(क) वर्ग : भिरालो?ज्ञ" (गहिराई पर्याप्त भएको, खेतीपाती र वनको लागि उपयुक्त माटो)

लगभग एउटै सतह भएको, कृषिको आवश्यकताअनुरूप माटोको गहिराई पर्याप्त भएको जमिनलाई “क” वर्गमा राखिएको छ। नदीको किनारमा परेको जग्गाबाहेक यस समूहको जग्गामा ठूलो भू-क्षय हुने समस्या नदेखिने र भू-बनौटको स्थायित्वमा कुनै प्रकारको असर नपर्ने हुँदा यस खालको जग्गामा परम्परागत वा आधुनिक दुवै प्रविधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। तर वर्षाको समयमा वर्षाको सोझो प्रहारबाट हुन सक्ने भू-क्षय रोक्ने उपाय अपनाउनु पर्दछ। सामान्य अवस्थामा वर्षे पानीको सतहगत प्रवाह र माटोको चिस्यानको मात्राले जमिनको उपयुक्तता निर्धारण गरेको हुन्छ। मनसुनको समयमा वर्षाको पानी सजिलैसँग बगेर जाने वा पानी नजम्ने खालको माटो भएमा कृषि चरन वा बनस्पतीको लागि त्यस्तो जग्गा उपयुक्त हुन्छ। भूमिगत जल सतह निकै माथि भएको तथा सतहगत पानी बगेर नजाने वा जमेर बस्ने जमिन पनि “क” वर्गको जमिनमा पर्दछ। धेरैजसो अन्नवालीलाई यस प्रकारको अवस्था उपयुक्त नभएता पनि यस्तो जमिनमा धान खेती राम्ररी गर्न सकिन्छ। हिउँदमा गहुं वा अन्य अन्नहरूको खेती माटोमा रहने चिस्यानका भरमा गर्न सकिन्छ। गर्मीयाममा त्यहाँको तापक्रममा मिल्ने बालिनालीको खेति सिंचाईको सहयोगमा गर्न सकिन्छ।

(ख) भिरालो 1°-5°(माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने गह्रा बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण

गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाई सुविधा उपलब्ध छ भने माटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

(ग) भिरालो 5^0-30^0(माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी.देखि १०० से.मी.सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ। यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिनेजस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरूपमा देखा परिरहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरूपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतिका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पुऱ्याउँछ ।यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रूपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउँदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा विशेष सावधानी अपनाउनु पर्दछ। अलिकती पनि बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

(घ) भिरालो . 30^0–40^0 माटोको गहिराई २० से.मी. मात्र भएको, पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मी.) भन्दा बढी भएको, काठ दाउरा उत्पादन गर्न उपयुक्त।

माटोको पत्र २० से.मी. मात्र गहिराई भएको पानीको निकास सहज भएको तथा जमिनको भिरालोपन ३०° (१.७ मिटरमा १ मि.) भन्दा बढी भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको ज्यादा भिरालोपन भएको जग्गामा गह्रा बनाएर खेती गर्नु फाइदाजनक देखिँदैन। यस प्रकारको जमिनमा वर्षाको पानीबाट छिटो खोल्सीहरू बन्ने वा बाढीले क्षती पुऱ्याउने ठूलो सम्भावना रहन्छ। यस प्रकारको जमिनमा वनस्पतिहरू लगाउन, उपयुक्त देखिन्छ। यहाँ काठ र इन्धनका लागि वन पैदावारको उत्पादन बृद्धि गर्नु उपयुक्त हुनेछ। पहिरो जाने वा बाढीबाट क्षति हुने प्रवृत्ति यस प्रकारको जमिनका सामान्य लक्षण हुन्।यस्तो क्षेत्रमा जङ्गलको विकास गरी इन्धन, पशु आहार तथा काठ उत्पादन गर्न सकिन्छ। जङ्गल फडानी भएको छ भने पनि यस्तो क्षेत्रमा बोटविरुवालाई पुनः हुर्काउन सकिन्छ या त वृक्षारोपण गर्न सकिन्छ। यस वर्गमा पर्ने जमिनहरूमा गाईबस्तुलाई चराउने चलन कडाइकासाथ नियन्त्रण गर्नुपर्छ। यदि इन्धन, पशु, आहार तथा चरनको लागि उपयोग गर्ने हो भने पनि वार्षिक उपयोगले भविष्यको

उत्पादकत्वलाई जोखिममा पार्ने खालको हुनुहुँदैन। यस प्रकारको क्षेत्रमा यस्तो वन पैदावार उपयोग गर्ने तरिका, स्थान र पहुँचको लागि सडक विस्तारका विशेष र सुरक्षित योजना बनाउनु पर्दछ। यस्तो जमिन खेतिको लागि उपयुक्त हुँदैन।

(ङ) भिरालो>40^{0}माटोको गहिराई २० से.मी.भन्दा कम भएको, भु-क्षय भइरहने पुनरुत्पादनको संभावना कम भएको

ज्यादै भिरालो भएको, मध्यम भिरालोपन भए पनि माटो पत्र (तह) २० से.मी.भन्दा कम भएको वा जस्तोसुकै भिरालोपन भए पनि वर्षे पानीबाट क्षति भएको, धेरै खोल्सीहरू सिर्जना भएको जमिन यस वर्गमा पर्दछ। यस प्रकारको जमिन अति नै कमजोर, भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति भएको तथा पुनर्निर्माण र पुनर्स्थायीकरणको सम्भावना पनि अत्यन्त कम भएको कारण अन्न एवं वनस्पति खेतीका लागि अनुपयुक्त मानिन्छ।यस प्रकारको जमिनलाई घाँस वा बोट-विरुवा लगाएर हराभरा बनाइराख्नु पर्छ, किनभने माथि उल्लेख गरिए झैं एकातिर यस्तो जमिनमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तीव्र रहेको हुन्छ भने अर्कातिर एक पटक भू-स्खलन भइसकेको क्षेत्रलाई पुनः अधिग्रहण (Reclaim) गर्न असम्भव नै हुन्छ। उच्च भू-भागमा माटोको तापक्रम कम रहने भिरालोपन भएकाले माटो सजिलैसँग बग्दछ।

२.५.१ माटोको बनावट र उर्वराशक्ति

प्राकृतिक सम्पदाको हिसाबले यो गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटोको धनी गाउँपालिका हो। यहाँको ५२.०२ वर्ग कि.मि. (१४.५० प्रतिशत) जमिन खेतीपातीको लागि उपयोग भएको देखिन्छ,२३४.०३ (६५.२७ प्रतिशत) वर्ग कि. मि. जमिन वनजंगलले ओगटेको छ भने २.६१वर्ग कि.मि जलक्षेत्रले ओगटेको छ ।प्राकृति सम्पदाको हिसाबले यो गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटोको धनी गाउँपालिका हो। यस गाउँपालिकामा पाइने माटोमा बलौटे, दोमट माटो पाइन्छ ।त्यस्तै कंकड, बलौटे, चिम्टाइलो माटो पाइने हुदाँ गाउँपालिकाको प्रमुख खाद्यान्न तथा अन्न बालीमा धान, गहुँ, मकै, जौ; नगदेबालीमा तोरी, आलु, सुर्ती, उखु; र दलहन बालीमा मुसुरो, केराउ, चना, भटमास उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ ।

२.५.२ भू-आकृति तथा माटोको बनोट

गाउँपालिकाको उत्तरी क्षेत्रमा चुरे पर्वत श्रृङखला र त्यस अन्तर्गतको भावर प्रदेश रहेको छ भने त्यसभन्दा दक्षिणी भागमा समथर तराइ क्षेत्र रहेको छ । भू-आकृतिमा भएको विविधताले यस क्षेत्रमा पाइने माटोको बनोटमा पनि विविधता पाइन्छ, जुन देहायअनुसार रहेको छ :

(क) उत्तरी चुरे क्षेत्र : भौगर्भिक इतिहासको पछिल्लो चरणमा निर्मित भूभाग भएको हुँदा यो क्षेत्र कमजोर र भूस्खलनशील रहेको छ। यस क्षेत्रमा पाइने चट्टानहरूमा ढुङ्गा, बलौटे चट्टान, बालुवा, खस्रो बालुवा, सिल्ट र सेल लगायत Sand Stone / Conglomerates को बाहुल्यता रहेको छ ।

(ख) मध्य भावर क्षेत्र :चुरे पर्वत श्रृङखलाको दक्षिणी फेदमा यो क्षेत्र रहेको छ। यस क्षेत्रमा ग्राभेल, वालुवा, फुस्रो, रातो हल्का दोमट तथा अलि चिम्टाइलो किसिमको माटो पाईन्छ। यस क्षेत्रको माटोमा Sandy Loam, Cobbles / Pebbles को आधिक्यता रहेको छ।

(ग) दक्षिणी तराइ क्षेत्र : गाउँपालिकाको दक्षिणी भूभागमा अवस्थित यसक्षेत्रमा चिम्टाइलो, बलौटे र दोमट माटो पाइन्छ।

२.६ हावापानी

जलवायुको हिसाबले गढवा गाउँपालिकामा उष्ण तथा समशितोष्ण प्रकारको हावापानी रहेको छ। प्रदेशीय हावापानी पाईयता पनि बाह्रै महिना एकैनासको हावापानी छैन। चैत्र महिनादेखि आश्विनको सुरुसम्म गर्मी हुन्छ। आश्विन, कार्तिक र फागुनमा यहाँको हावापानी समशितोष्ण हुन्छ भने मंसिर, पौष र माघमा निकै जाडो हुन्छ। जेष्ठको अन्त्यदेखि आश्विनको सुरुसम्म मनसुनी वायुका कारण प्रशस्त वर्षा हुने गर्छ। गर्मीयाममा यहाँको ताफक्रम अधिकतम ३४.९ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्छ भने हिउँदमा न्युनतम ४.८ डिग्री सेल्सियससम्म पुग्न जान्छ। यस गाउँपालिकामा सन् २०१२ र २०१३ को औषत अधिकतम तथा न्यूनतम तापक्रम र वार्षिक वर्षाको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ।

तालिका नं. ३: गढवा गाउँपालिकाको तापक्रम र वर्षाको विवरण (सन् २०१२ र २०१३)

महिना	सन् २०१२			सन् २०१३		
	औ. अधिकतम तापक्रम (से.)	औ. न्यूनतम तापक्रम (से.)	वर्षा मि.मि.	औ. अधिकतम तापक्रम (से.)	औ. न्यूनतम तापक्रम (से.)	वर्षा मि.मि.
जनवरी	१९.९	६.२	२३.२	२१.२	४.८	८.६
फेब्रुअरी	२४	८.७	३५.४	२३.३	९.६	५७.८
मार्च	२९.६	१३	१७.५	२९.७	१४	०.२
अप्रिल	३३.८	२३	५.४	३३	१८	४१.२
मे	३६.३	२१	६९.८	३४.९	२२	६७.६
जुन	३६.२	२४	१४७	३०.९	२३	४८३.६
जुलाई	३०.३	२२	६३३.५	३१.२	२४	५४८
अगस्त	३१.५	२३	४५४.८	३१.३	२३	४७१.२
सेप्टेम्बर	३०.९	२२	३३३	३१.८	२१	१७२.६
अक्टोबर	२८.९	१६	०	२८.७	१८	९४.८
नोभेम्बर	२६.३	९.८	०	२५.८	११	०
डिसेम्बर	२३.२	६.९	०	२२.९	७.२	०

स्रोत: जल तथा मौसम विभाग

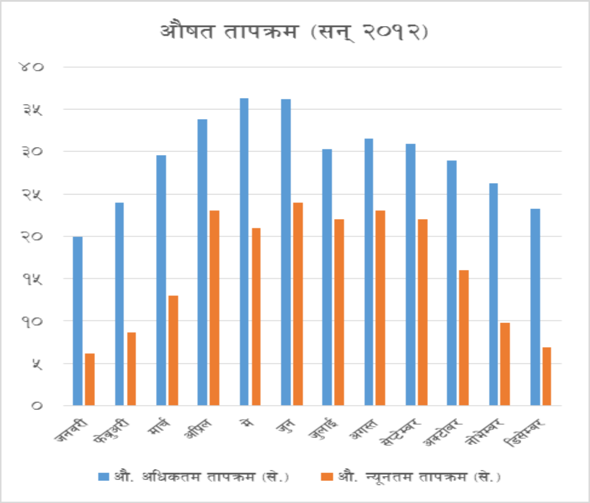

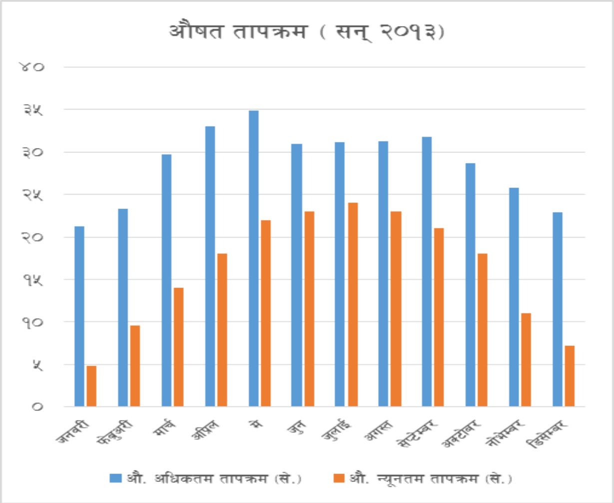

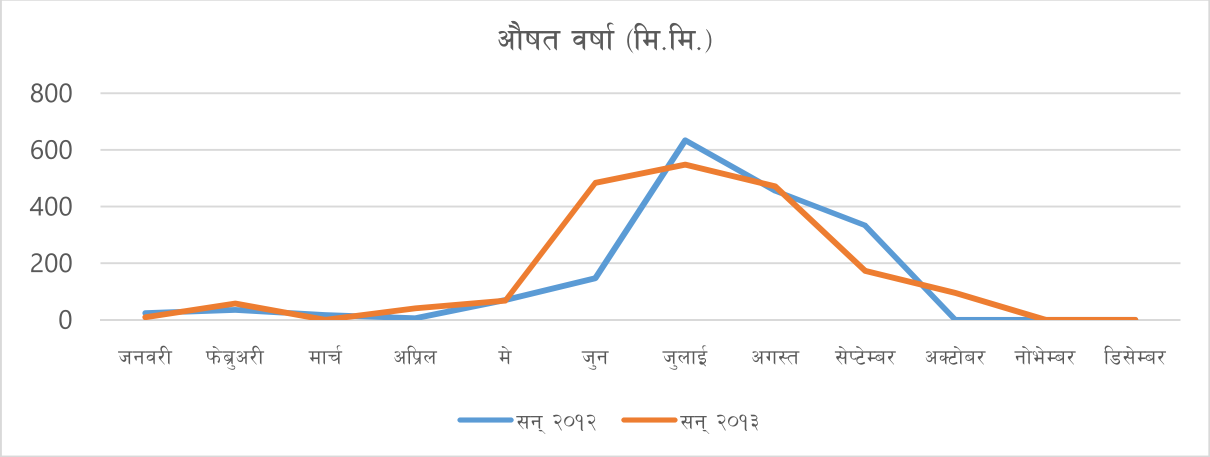

२.७ गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू

गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका सम्भाव्यता र अवसर अन्तर्गत उद्योग, नोकरी, सेवामूलक व्यवसाय, व्यापार व्यवसाय, यातायात सेवा, वित्तीय सेवा, विभिन्न प्रकारका कृषि व्यवसायहरूर विकल्पमा बैदेशिक रोजगार, पोखरी निर्माण गरी माछापालन व्यवसायजस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्।

समग्रमा यस गाउँपालिकाको गाउँ क्षेत्रमा हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला तथा जडीबुटी र पशुजन्य उत्पादन बृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन्। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यवसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेका छन्।

- ✓ गाउँपालिकामा रहेको अत्यन्त उर्वर भूमिमा वैज्ञानिक कृषि योजनाको अभाव, कृषिमा किटनाशक विषादीको अधिकतम प्रयोग तथा जथाभावी खेति गर्नाले माटोको उर्वराशक्ती क्रमशः क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ।

- ✓ पुराना परम्परागत कूलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई वातावरणीय प्रदुषण कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा सूरक्षित र अनुकुल बस्ने स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ।
- ✓ गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले उनीहरूको पहुँचसम्म विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर खोल्न, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।
- ✓ यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।
- ✓ गाउँपालिकाका क्षेत्रमा प्राकृतिक नदी तथा खोलाहरू भएको र थप केही अन्य ठाउँहरूमा ताल निर्माण गरी माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने सम्भावना रहेको छ।
- ✓ गाउँपालिकाको सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहरूलाई संगठित र संस्थागत गरी वन क्षेत्रमा गैर काष्ठजन्य उत्पादनहरू जडिबुटी खेतीको अलावा मह उत्पादनलाई पनि प्रवर्द्धन गरी बजारीकरण गर्न सकेमा सोक्षेत्रको आर्थिक उन्नती गर्न थप टेवा पुग्ने देखिन्छ।

अर्कोतर्फ गाउँपालिका तथा नेपालमै बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिका इच्छुक युवाहरूलाई सीपमुलक तालिम प्रदान गरी एकीकृतरूपले देशमै रोजगारीका अवसरहरूश्रृजना गर्ने व्यवस्था भएगाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठूलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

- ✓ यसका अतिरिक्त गढवा गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनामूलक उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।
- ✓ गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका नदी तथा खोलाहरूबाट आधुनिक कुलो मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यावसायीक रूपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- ✓ स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दालेसुबिधा लिनुका साथै समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- ✓ तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको लागि समस्या नभएकोले ब्यवसायिक कृषि उत्पादनलाई नै जोड दिनु सहज तथा उचित देखिन्छ ।
- ✓ यस गाउँपालिका क्षेत्रमा औद्योगिक विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी बृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- ✓ यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- ✓ सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- ✓ गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

२.८ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू

यस गढवा गाउँपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान चुनौती तथा समस्याहरूलाई निम्न बुँदामा संक्षेपिकरण गर्न सकिन्छ ।

अवसर तथा सम्भावनाहरू

- वन, उर्बर कृषि जमिन, नदी नाला र जैविक विविधताजस्ता प्राकृतिक सम्पदाको उपलब्धता देखिन्छ ।
- शिक्षित मानविय स्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ ।
- जनसांख्यिक लाभांशको अवसर उपलब्ध हुनु ।
- शैक्षिक तालिम केन्द्रहरूको संचालनमा व्यवस्था ।

समस्या तथा चुनौतीहरू

- पर्यटन क्षेत्रको विकासका लागि ठोस योजना नहुनु ।
- विकास निर्माणको काममा जनसहभागिताको कमी हुनु ।
- गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखाना नहुनु ।
- गाउँपालिकाक्षेत्रमा खानेपानी तथा सार्वजनिक चर्पीको अझै पनि उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु ।
- गाउँपालिकाक्षेत्रभित्रकासडकहरू कच्ची तथा कम गुणस्तरको रहनु ।
- कृषियोग्य भएतापनि आधुनिक तथा व्यवसायिक खेतीको विकास हुन नसक्नु ।
- आयस्रोतको कमिले गाउँपालिकाको स्तरीय विकास प्रकृयामा समस्या उत्पन्न हुनु ।
- आकासे पानीमा निर्भर सिचाई
- परम्परागत कृषि प्रणाली
- वातावरण संरक्षण र फोहोर व्यवस्थापनका ठोस योजनाको अभाव ।
- यसका अलावा गाउँपालिका क्षेत्रमा नदी कटान, अनियन्त्रित ढुंगागिटी बालुवाको उत्खनन्, बनजंगल तथा वन्यजन्तुहरूको चोरी निकासीलाई नियन्त्रण गर्नु चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।
- सार्वजनिक निर्माण र विकासमा सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयको अभाव ।

२.९ गाउँपालिकाको अन्तर गाउँपालिका/नगरपालिकासँगको सम्बन्ध

गाउँपालिकाको बीच कुनै न कुनै रूपमा एक आपसमा सम्बन्ध रहेको हुन्छ। सम्बन्धको प्रकृति र दुरी गाउँपालिकाहरू बीच फरक-फरक हुन सक्छ। मानव विकासको निम्ति विभिन्न स्थानहरूमा आवत जावत गर्नु पर्ने, उपलब्ध स्रोत र साधनको परिचालन गर्ने क्रममा एक गाउँपालिकाले अर्को गाउँपालिका वा नगरपालिकासँग निर्भर रहनु पर्ने हुन्छ। ती अन्तरनिर्भताका मुख्य क्षेत्रहरू, यातायात, बसाईसराई, कृषि तथा पशु उपज, वन पैदावार, पर्यटन, रोजगारी, प्राकृतिक स्रोत उपयोग एवं व्यवस्थापन, शिक्षा, स्वास्थ्य आदि हुन्। यस गाउँपालिकामा भएका विविध प्रकारका सुविधा प्राप्त गर्न अन्य गाउँपालिकाबाट आउने गरेको देखिन्छ। पहाडी क्षेत्रबाट कृषि र वनजन्य उत्पादनहरू तराई भित्रिने गर्दछन। तराई क्षेत्र पहाडी जिल्लाहरूको तुलनामा सुविधा सम्पन्न भएकोले बसाई सराईको प्रवृत्तिबढ्दै गएको देखिन्छ। भौगोलिक रूपमा एउटै समतल अवस्थित हुँदासडक यातायातको सुविधा उपलब्ध छ। मौसमी रोजगारको लागि पहाडबाट तराई झर्ने प्रचलन रहेको देखिन्छ। यी विविध कारणले अन्तरगाउँपालिकासम्बन्ध अझ बढी सुदृढ भएको देखिन्छ।

साथै, यस गाउँपालिकाको छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका तथा जिल्ला समन्वय समितिजस्ता सरकारी निकायहरूसंग राम्रो सम्वन्ध रहेको छ। फलत: यस क्षेत्रको विकासात्मक क्रियाकलापको सञ्चालनमा समन्वय गर्ने गरिएको छ। त्यसैगरी विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय गैर सरकारी संस्थासँग समेत राम्रो सम्वन्ध रहेको छ।

२.१० सिमसार क्षेत्र

नदी, नाला, तलाउ, पोखरी, कुवा, धाप तथा दलदले क्षेत्रहरू खासगरी जहाँ जमिन लुक्दैन पानी सुक्दैन त्यस्ता क्षेत्रहरूलाई सिमसार भनिन्छ।ती ताल क्षेत्रहरूमा विभिन्न किसिमका दुर्लभ चराचुरुङ्गीहरू र सरिसृप (Reptiles) हरूको बास मानिन्छ। यस्ता क्षेत्रहरू जैविक विविधताले भरिपूर्ण रहेका हुन्छन्।

२.११ नदी, खोला तथा ताल तलैयाहरू

गाउँपालिकाका विभिन्न भौगोलिक क्षेत्र तथा वडाहरूमा फैलिएर रहेका थुप्रै नदीनाला, खोलाहरू, तालतलैयाहरू र पोखरीहरूले विभिन्न किसिमका जलचरहरू र पंछीहरूलाई सुरक्षित बासस्थानको रूपमा आश्रय दिइरहेको पाइन्छ। साथै यस्ता नदीनाला, खोलाहरू र तालतलैयाहरूबाट पशुहरूले पानी पिउने र किसानहरूले समेत आंशिकरूपमा सिंचाईको लागि पानीको प्रयोग गरेको देखिन्छ। मानव वस्तीको विकाससाथै अनुत्पादक पशुहरूको अत्यधिक चरीचराउ र उपयोगले भु-मण्डलीय तापक्रममा वृद्धि तथा प्राकृतिक तालतलैयाहरूमा भूक्षय भई पुरिने क्रम जारी छ । यस्ता प्राकृतिक जलस्रोतहरू पुनर्उद्धार गरी माछा पालन गरेमा स्थानीय बजारका लागि आवश्यक माछाको आपुर्ति हुने मात्र नभई कतिपय नदी तथा पोखरीहरू पर्यटकिय आकर्षणको रूपमा विकसित गर्न सकिने देखिन्छ। गाउँपालिकामा भएका जलाधारहरूको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४: गाउँपालिकामा भएका जलाधारहरूको विवरण

क्र.सं.	उपजलाधारको नाम	साविकका गाविस
१	धानखोला	गोबरडिहा
२	मलमला	गोबरडिहा
३	बहुवा खोला	गोबरडिहा
४	भौरी ताल	गोबरडिहा
५	सुपैला खोला	गोबरडिहा
६	सीकहवा खोला	गंगापरस्पुर
७		गोबरडिहा
८	गौल नदी	गंगापरस्पुर
९		कोइलावास
१०	ककाह खोला	गढवा
११		गंगापरस्पुर
१२		गंगापरस्पुर
१३	गुरु· खोला	गढवा
१४	खंग्री नदी	गढवा
	जम्मा	

श्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

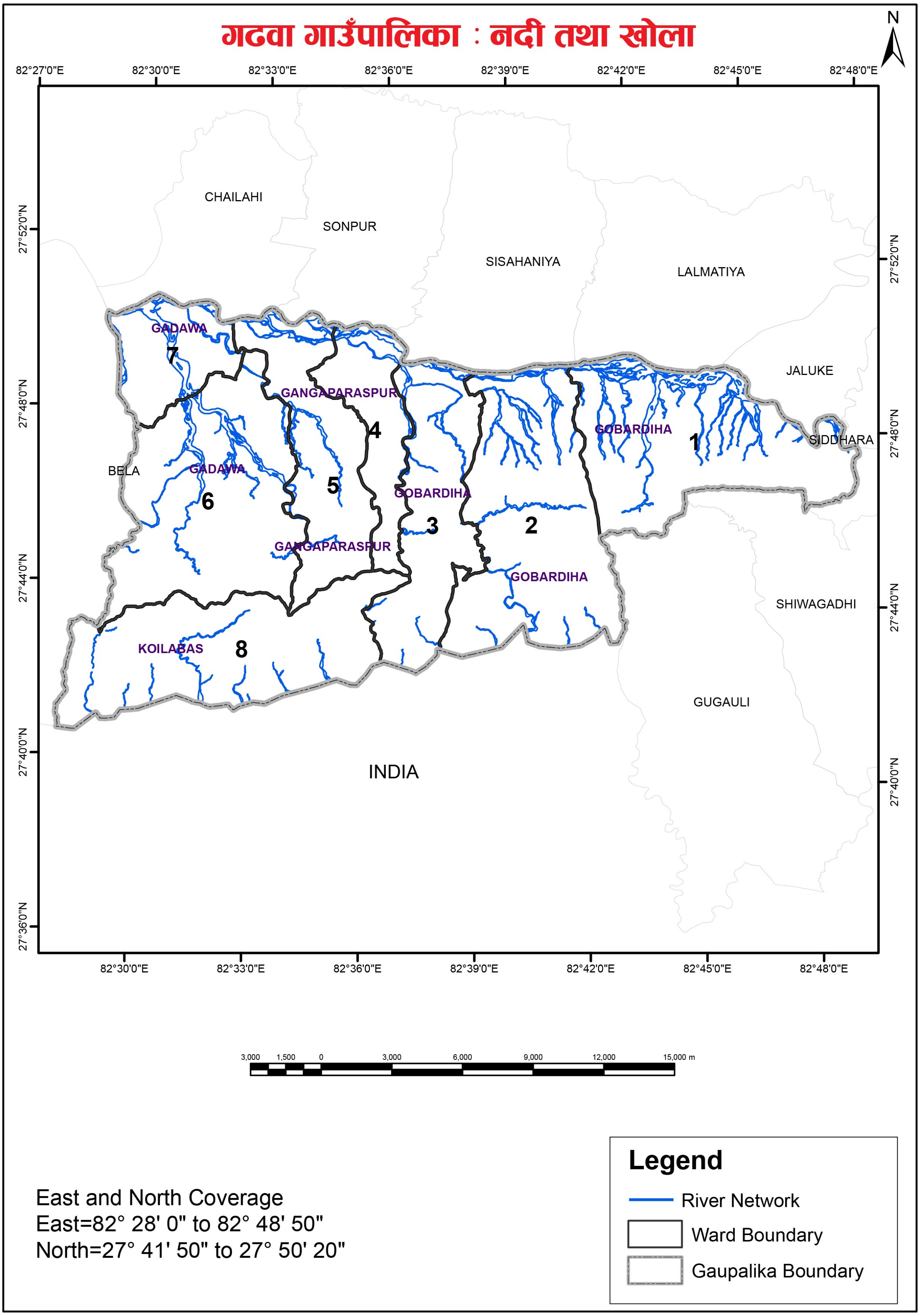

नक्सा ६ : गाउँपालिकाको नदी खोलाको विवरण

२.१२ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्त्वका स्थलहरू

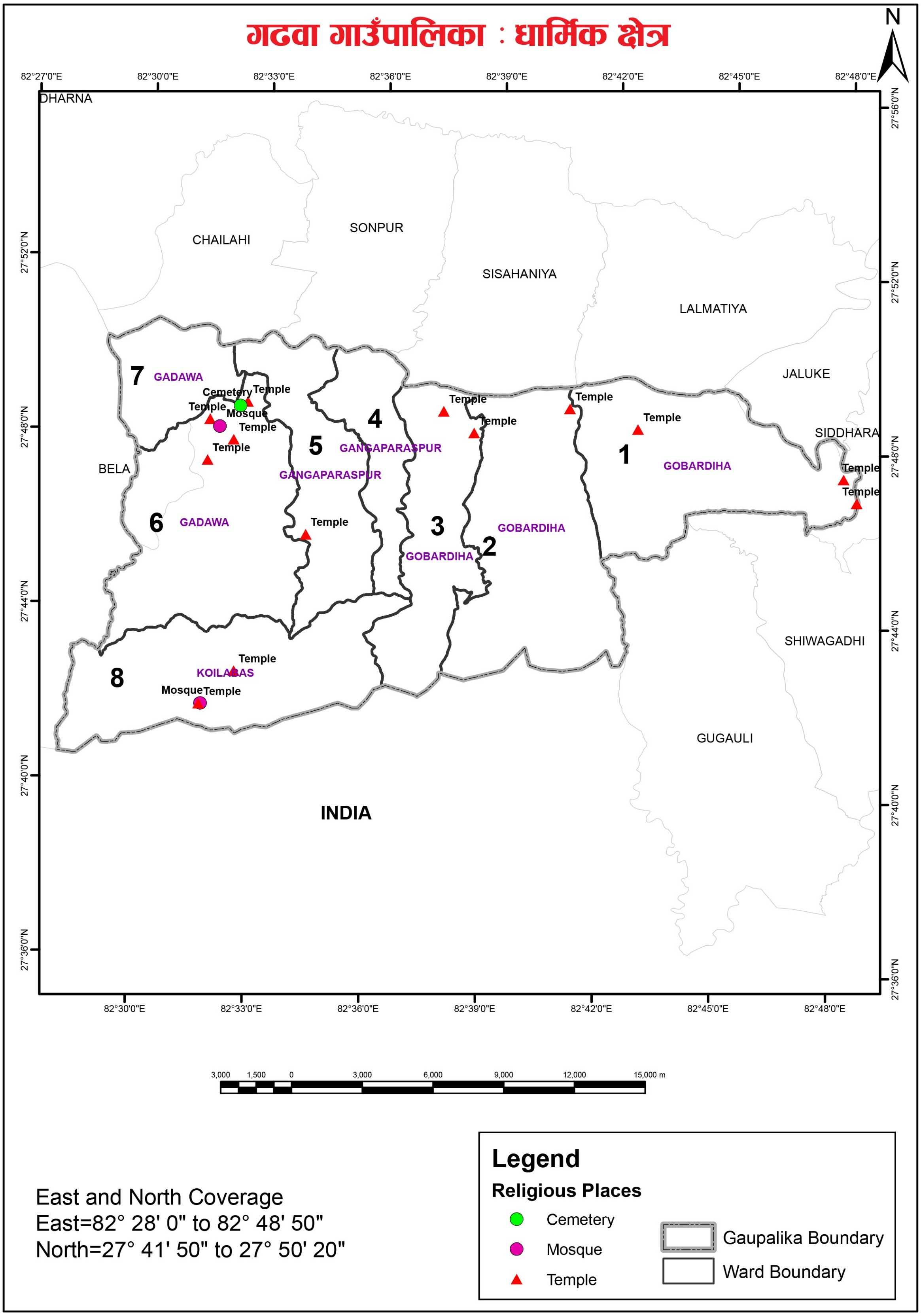

नक्सा ७ : गाउँपालिकाको धार्मिक स्थल

अनुपम प्राकृतिक सौन्दर्य, प्रचुर जैविक विविधता, बहुजातीय, बहुभाषीय बहुधर्म र सामाजिक विविधता एवं ऐतिहासिक तथा साँस्कृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण नेपाल विश्व पर्यटन मानचित्रमा प्रमुख पर्यटकीय गन्तव्यस्थलको रूपमा सुपरिचित छ। विज्ञान, प्रविधि र सञ्चार प्रणालीमा भएको अभूतपूर्व विकासले सम्पूर्ण विश्व नै एउटा गाउँको रूपमा परिणत हुँदै गइरहेको अवस्थामा नेपालले यस्ता राष्ट्रिय सम्पदालाई विश्व सामु प्रस्तुत गर्दै विश्व पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्यधिक लाभ लिन सक्ने क्षमता अभिवृद्धि गर्नु आवश्यक छ। पर्यटन व्यवसाय आफैंमा राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको विकासको प्रमुख आधार भएकोले यस व्यवसायको विविधीकरण र विस्तारद्वारा आम नागरिकको जीविकोपार्जन र रोजगारीका अवसरमा वृद्धि गरी जनताको जीवनस्तरमा सुधार गर्नु अपरिहार्य भएको छ। यस प्रयोजनार्थ एकातर्फ नेपालका यी विविध सम्पदाको समुचित संरक्षण र सम्वर्द्धन गर्नु अत्यावश्यक भएको छ भने अर्कोतर्फ अन्तर्राष्ट्रिय हवाई यातायात सेवा लगायत पर्यटन सेवासँग सम्बद्ध सबै प्रकारका पूर्वाधार विकास गर्दै पर्यटन सेवा उद्योगको संख्यात्मक एवं गुणात्मक वृद्धि गर्नु आवश्यक छ।

यस गाउँपालिकामा भएका धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ५: धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण

धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलको विवरण		
क्र.सं.	पर्यटन स्थल	वडा नं.
१	कोटिमाई मन्दिर	६
२	कन्द्रामाई मन्दिर	६
३	शिव मन्दिर	६
४	चम्वोला ताल	७
५	उं शान्ति उद्यान पार्क	७
६	दुर्गा मन्दिर	
७	जंगल कुटी	३
८	कुलपानी पिकनिक स्थल	१
९	हंगगेश्वोर मन्दिर	३
१०	चमेरे गुफा	१
११	जनशक्ती जखेरा ताल	१
१२	कौराहा मन्दिर	२

२.१३ मुख्य चाडपर्वहरू

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाति, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन् । यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने थारु आदिवासी, पहाडी र मधेसी मूलका मानिसहरू रहेका छन् भने मुस्लिम र क्रिस्चियन धर्म मान्ने मानिसहरू पनि छन् । सबै जातजाति र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे सक्रान्ती, माघी, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा,संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, ईद, वकरईद, इदुलफितर, क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष आदि चाडपर्वहरू रहेका छन् ।

२.१४ सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य

गढवा गाउँपालिका सँस्कृति, कला, भाषा तथा साहित्यका दृष्टिकोणले धनी गाउँपालिकाको रूपमा रहेको छ ।अध्ययन र संरक्षणको अभावका कारण कतिपय कला, सँस्कृति, परम्परा अमूर्त र लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्दै आएका रैथाने थारु समुदायहरूको मौलिक

सँस्कृतिले गाउँपालिकाको साँस्कृतिक पर्यटनलाई आकर्षण गरेको छ ।

थारु सँस्कृतिः

गाउँपालिकाको पर्यटनका बहुआयामिक पक्षमध्ये थारु जातिको मौलिक सँस्कृति प्रमुख हुन्छ । समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणअनुसार सँस्कृतिको वृहत तथा व्यापक अर्थ र परिभाषा हुन्छ । समग्रमा मानिसको

जीवनशैली, व्यवहार, चिन्तन, मूल्य, मान्यता परम्परा, विश्वास, कला, भाषा, चालचलन, धर्म आदि पक्षहरूको समिष्टिगत अवधारणा नै साँस्कृतिक पक्ष हो। थारु जातिको मौलिकजीवनशैली, ज्ञान र सीप रहेका छन्। यद्यपि, आधुनिक जीवनशैली र विभिन्न साँस्कृतिक समूहहरू सँगको सम्बन्ध र प्रभावले गर्दा उनीहरूको साँस्कृतिक मौलिकतामा केही परीवर्तन हुन पुगेको देखिन्छ।

गाउँपालिकाको कूल जनसंख्याको ४५.५१ प्रतिशत थारु समुदायको जनसंख्या छ।गढवा गाउँपालिकामा थारु समुदायकोसंबर्द्धन तथा संरक्षण आवश्यक छ। साँस्कृतिक पर्यटन आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरूको चासो र आकर्षण बन्न पुगेको छ। ग्रामीण पर्यटनलाई एकीकृत गर्ने क्रममा यस क्षेत्रमा थारु रेस्टुरेन्ट र भोजनालयको विकास गरी उनीहरूको विशिष्ट परिकार पस्कने प्रयास जरुरी छ। त्यसैगरी, उनीहरूको भेषभूषा, नाचगान, बाजा, गीत र खेलहरूको प्रदर्शन र प्रस्तुतीकरणको माध्यमबाट आन्तरिक र बाह्य पर्यटकलाई आकर्षित गर्न सकिन्छ। काठमाडौंको नेवार सँस्कृति, मनाङ र मुस्ताङको गुरुङ तथा थकाली, सोलुको सेर्पा, लमजुङको घलेगाउँ गुरुङ, स्याङ्जाको सिरुबारी सँस्कृति ग्रामीण साँस्कृतिक-पर्यटन विकास भएका गन्तव्य स्थलहरू हुन्। यस सन्दर्भमा गढवा गाउँपालिका थारु सँस्कृतिको पर्यटकीय गन्तव्यस्थल बन्न सक्ने प्रशस्त सम्भावनादेखिन्छ।

भिन्नभिन्न ठाउँ रपरिवेशबाट एउटै ठाउँमा बसोबासका लागि आएका समुदायका सँस्कृति, कला र चालचलनको अनुपम संगम थलोका रूपमा गढवाविकासको भएको छ। खासगरी रैथाने आदिवासी थारु समुदायको मौलिक सँस्कृति, चालचलन, भेषभूषा, भाषा, लवाइखवाइ गढवाको साँस्कृतिको सम्पदा बनेको छ। थारु समुदायका गाउँवस्ती प्रायःमा बढी जनघनत्व रहेको हुन्छ। यिनीहरू एक्लै बस्न रुचाउँदैनन्। गुज्मुज्ज परेको भूइतले घरहरू रहेको वस्तीलाई थारुसमुदायको वस्ती भनेर सजै अनुमान गर्न सकिन्छ। थारु समुदायमा मुखिया, बडघर वा चौधरी प्रथा हालसम्म पनि कायम छ। थारु समुदायमा परिवार संख्या निकै ठूलो हुने गर्दछ। यद्यपी, आधुनिकतासँगै थारु समुदायमा पनि परिवार विखण्डन हुने क्रम बढ्दो छ। निकै ठूलो परिवार संख्या हुने भएकोले नै भुइतले घर बनाउने प्रचलन रहेको मानिन्छ। थारुहरूले घर बनाउँदा उत्तर दक्षिण लामो पारेर बनाउने चलन छ। पूर्वको ढोकाबाट सूर्यको किरण राम्रोसित छिर्नसक्ने वा घरभित्रैबाट घाम ताप्न मिल्ने गरी घर बनाउने गरिएको छ। खासगरी, उत्तरपूर्वको कोठामा देउता राख्नुपर्ने हुँदा थारुले एकै किसिमका घर बनाउनुपर्ने बाध्यता जस्तै रहेको छ।

थारुहरूको घरको भित्तामा कुशलतापूर्वक माटोबाट मयूर, फूल, घोडाघोडी, हात्ती आदि जीवजन्तुको चित्र बनाएको पाइन्छ। घरका भित्तामा बनाएको माटोको चित्रबाट उनीहरूपरापूर्वकालदेखि नै कलाकारितामा निपूण रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ। लत्ताकपडा राख्नका लागि बनाइएका भौंका, सरसामान बोक्नलाई बनाइएका ढकिया आदि मौलिक हस्तकलाका द्योतक हुन्। घरमा कलात्मक झ्याल ढोका राख्ने चलनले उनीहरू काष्ठकलामा समेत निपूर्ण रहेको बुझिन्छ।

थारु भाषामा ऋतुअनुसारका नाचगान छन्। सजना, मैना, धमार, बडकीमार अथवा जन्माष्टमी र दशैंमा गाइने गीत, सखिया आदि थारु समुदायमा रहेका गीत-सँगीतका उत्कृष्ट नमूना हुन्।

थारु जातिको छुट्टै मौलिक पोशाक रहेको छ। थारु जातिका लोग्ने मान्छेले धोती-कमीज, भेगवा, चदरी, जामा काकासुती र टोपी लगाउँछन् भने महिलाले अंगिया, लेहंगा गटिया र फरिया लगाउँछन्। तराईमा अन्य समुदायको बसोबास हुन थालेपछि भने थारु समुदायमा पनि आफ्नो मौलिक पोशाक लगाउने

चलन विस्तारै कम हुँदै गएको पाइन्छ । चाडपर्व वा अन्य कुनै औपचारिक कार्यक्रममा मात्रै थारुले आफ्नो पोशाक लगाउने गरेको पाईन्छ ।

थारु महिलाले टाउकोदेखि खुट्टासम्म गहना लगाउने चलन छ । निधारमा टिकुली र मगिया, नाकमा नथिया, नथुनी, बुलाकी र फेंफी, कानमा वीर, झिलमिलिया, लुर्की, कनबझ्वा, अइरम, टर्की, मारवारी र झुम्काझुम्की, घाटीमा सिक्री, माला, गटैया, कनसेहरी टौंक, सुत्या, धुरुवा आदि लगाउने गर्छन् । थारु जातिमा पनि दंगहा रझटिया, कठरिया र राना थारु समुदायका महिलाले लगाउने पोशाक तथा गरगहनामा विविधता पाइन्छ ।

थारु जातिमा अतिथिलाई अति नै आदर गर्ने चलन रहेको छ । घरमा कुनै अतिथिको आगमन हुँदा खाटमा कम्बल वा दरी ओछ्याएर सम्मान गर्ने र पानी खुवाउने चलन छ । खाना खुवाउँदा पनि माछा, मासु वा सिद्रा, नभए अण्डा दिएर सम्मान गर्ने चलन छ । पाहुनालाई विदाई गर्दा पनि गाउँको सिमानासम्म या कुनै नदी या खोला तराएर विदाइ गर्ने गर्छन् । यी विविधखाले मौलिक संस्कृतिको संरक्षण प्रवद्धन गर्दै पर्यटन बजारलाई आकर्षित गरी अत्याधिक लाभ लिन सक्ने प्रसस्त संभावना देखिन्छ ।

माघी पर्व :

नेपालको तराई क्षेत्रमा बसोबास गर्ने आदिवासी थारु समुदायले मनाउने प्रमुख चाड हो । यो चाड थारु समुदायका अलावा नगर तथा नेपाल अधिराज्य भरि नै सबै हिन्दु धर्मावलम्बीले मनाउने पर्व हो । माघीलाई थारुहरूले मौलिक चाडको रूपमा मनाउने गर्दछन् । थारु समुदायमा माघे सङ्क्रान्तिको अघिल्लो दिन अर्थात् पुसको अन्तिम दिन घर घरमा सुँगुर काट्ने चलन छ, जसलाई ‘जिता मरना दिन’ भनिन्छ । माघीको अवसरमा थारु समुदायमा जाँडरक्सी, चामलको ढिकरी खाने तथा नाचगान गरि रमाइलो गनै

प्रचलन छ। माघमा गाइने गीतलाई 'धमार' भनिन्छ। माघे सङ्क्रान्तिको दिन विहान सबै जना नजिकैको खोलामा नुहाउन जाने चलन छ। माघीमा आफ्ना छोरीचेलीलाई उपहार दिने, नयाँ वर्षको रूपमा लिने तथा टोल समुदायको नयाँ भलाद्मी छान्ने प्रचलन छ। माघीको दिन स्नान गरी तिलको आगो ताप्नाले वर्ष भरिको पाप पखालिन्छ भन्ने मान्यता परापूर्व कालदेखि रहि आएको छ ।

खण्ड ३ : जनसंख्याको विवरण

३.१ जनसंख्याको विवरण

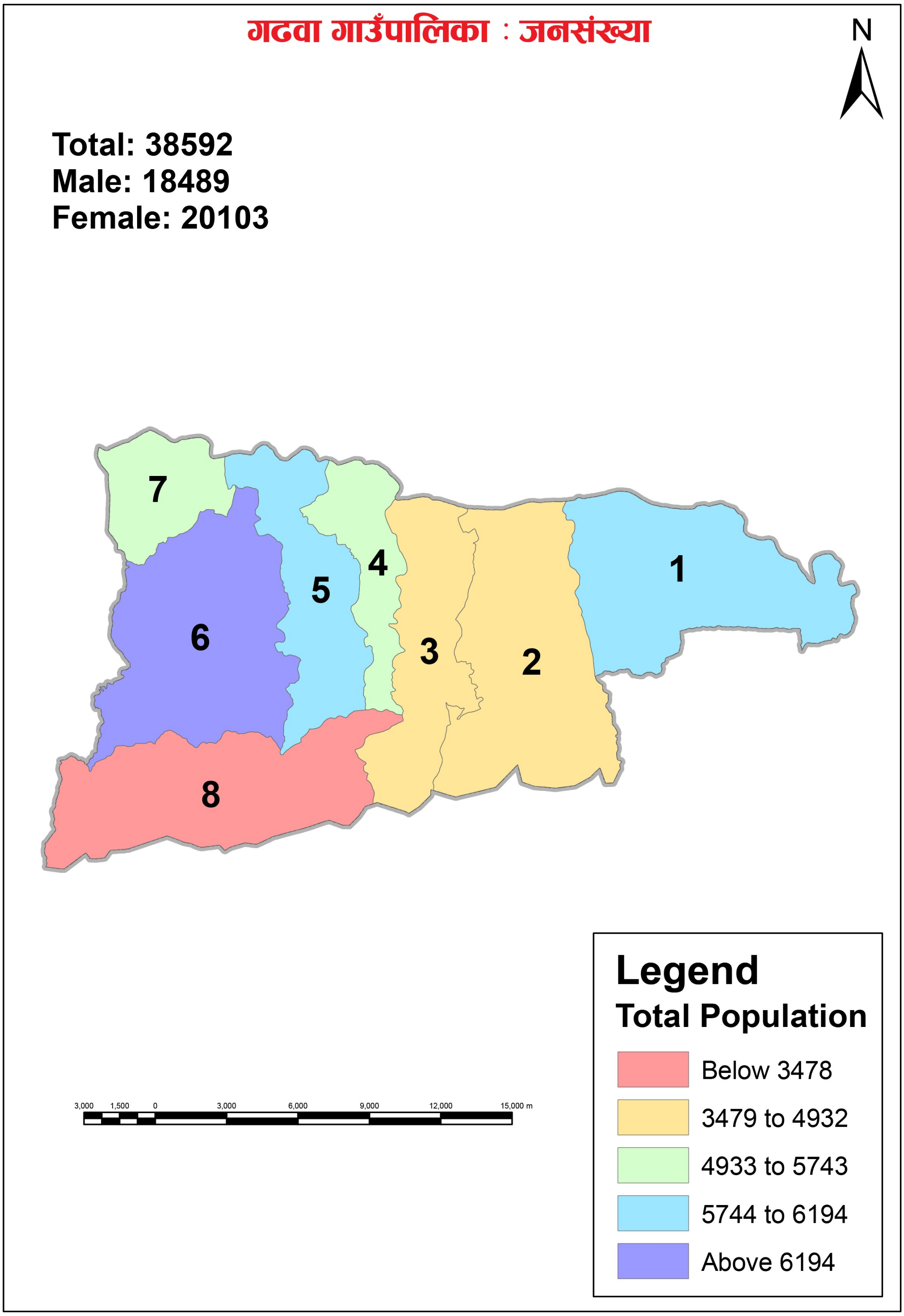

नक्सा ८ : गाउँपालिकको जनसंख्या विवरण

कुनैपनि स्थानको जनसंख्या, विकासको साधन र साध्य दुवैको रूपमा रहेको हुन्छ। विकासको लागि आवश्यक अन्य आर्थिक, भौतिक साधनहरूको परिचालन मानव श्रोतबाट नै हुने भएकाले विकास योजना तर्जुमा गर्दा यसको बनावटको विविध पक्षहरूको अध्ययन र विश्लेषण आवश्यक हुन्छ। नेपालमा गाउँपालिकास्तरमा जनसंख्याको विविध पक्षको तथ्याङ्क प्रत्येक १० वर्षमा हुने राष्ट्रिय जनगणनाको साथै गाउँपालिकास्तरमा घरधुरी सर्वेक्षणमार्फत समेत प्राप्त हुने गरेको छ। यहाँ राष्ट्रिय जनगणनाबाट प्राप्त नतिजाको आधारमा जनसंख्याका विविध पक्षहरूको विश्लेषण गरिएको छ।

तालिका नं. ६: जनसंख्याको विवरण

विवरण	२०६८
जम्मा जनसंख्या	३८,५९२
पुरुष	१८,४८९(४७.९१)
महिला	२०,१०३ (५२.०९)
लैंगिक दर (प्रति १०० महिलामा पुरुषको संख्या)	९१.९७
जम्मा घरधुरी	७,२६७
औषत परिवार आकार	५.३१
६ वर्ष र सोभन्दा माथिको साक्षरता दर	६३.५६
जनघनत्व (प्रतिवर्ग कि.मी.)	१०८

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार गढवागाउँपालिकाको जनसंख्या ३८,५९२ जना रहेको छ जसमध्ये पुरुष ४७.९१ प्रतिशत (१८,४८९ जना) र महिला ५२.०९ प्रतिशत (२०,१०३ जना) रहेका छन्। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार लैंगिक अनुपात ९क्भह च्वतष्य० अर्थात् प्रति १०० महिलामापुरुषको संख्या९१.९७ रहेको छ। जनघनत्व १०८ जना प्रति वर्ग किलोमिटर रहेको छ। यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये२१,६९५ जना (५६.२२ प्रतिशत) १५ देखि ५९ वर्ष उमेर समूहका, १४,००९ जना (३६.३० प्रतिशत) १४ वर्ष वा सोभन्दा कम उमेरका र २,८८८ जना (७.४८ प्रतिशत) ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेर समूहका रहेका छन्। राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार गढवागाउँपालिकामा ७,२६७ घरपरिवार रहेका छन्। हाल यस गाउँपालिकामा प्रति परिवार औषत ५.३१ जना सदस्य रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकाको साक्षरता दर ६३.५६ प्रतिशत रहेको छ। पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ बमोजिम यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्यामध्ये२.५४ प्रतिशत (९८० जना) अपाङ्गता भएकाहरू रहेका छन्। जसमध्ये ५२० जना (५३.०६ प्रतिशत) पुरुष र ४६० (४६.९४ प्रतिशत) जना महिला छन्। नेपालको परिवारको औषत आकार ४.८८ रहेको छ भने गढवा गाउँपालिकाको औषत परिवार आकार ५.३१ रहेको छ।देशमा सबैभन्दा बढी रौतहट जिल्लामा६.४४ र सबैभन्दा कम कास्कीमा ३.९२ रहेको देखिन्छ। गढवा गाउँपालिकामा परिवारको आकार मध्यम देखिन्छ।

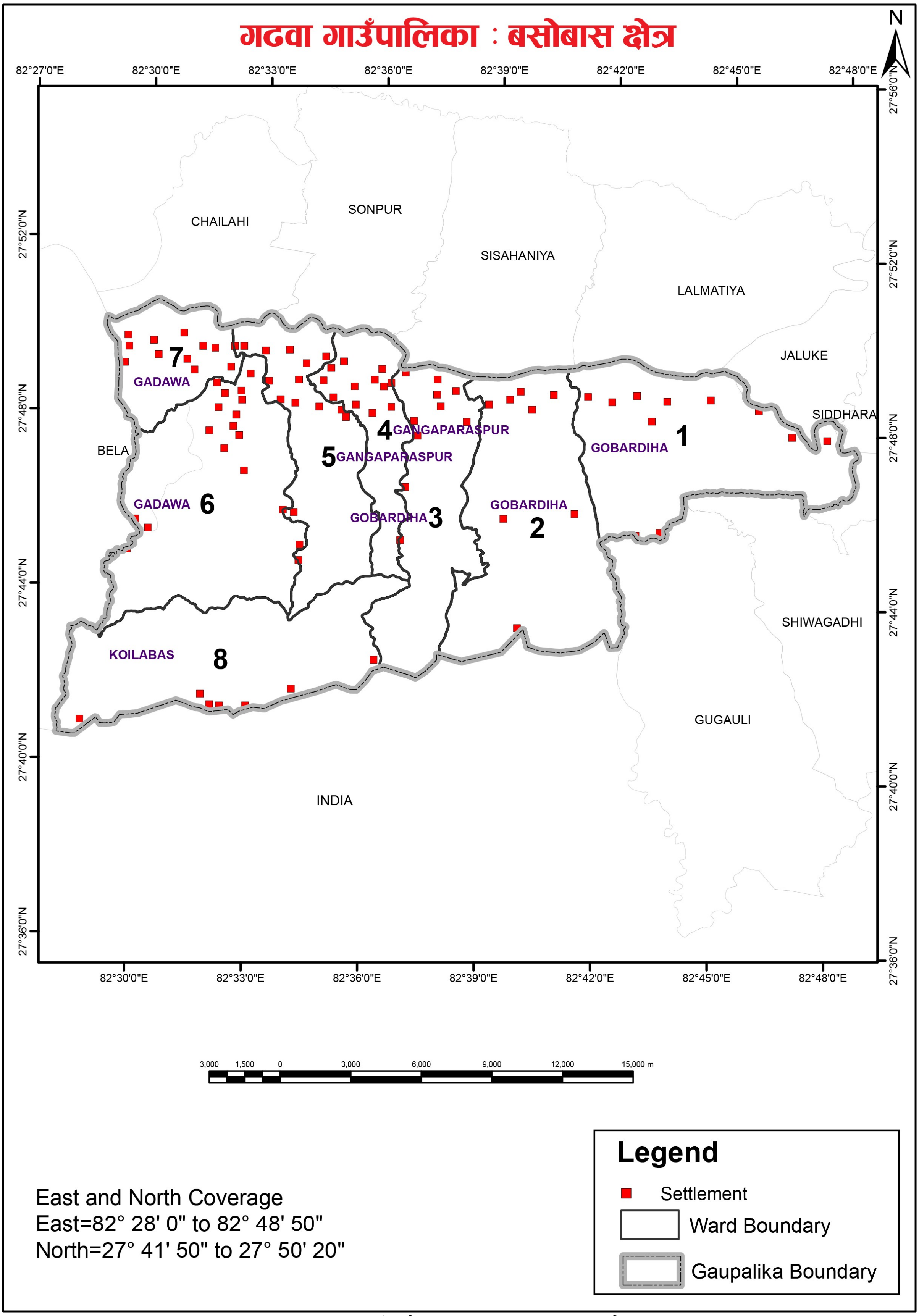

नक्सा ९ : गाउँपालिकाको बसोबास क्षेत्र विवरण

३.२ वडाअनुसार जनसंख्या तथा घरधुरीको विवरण

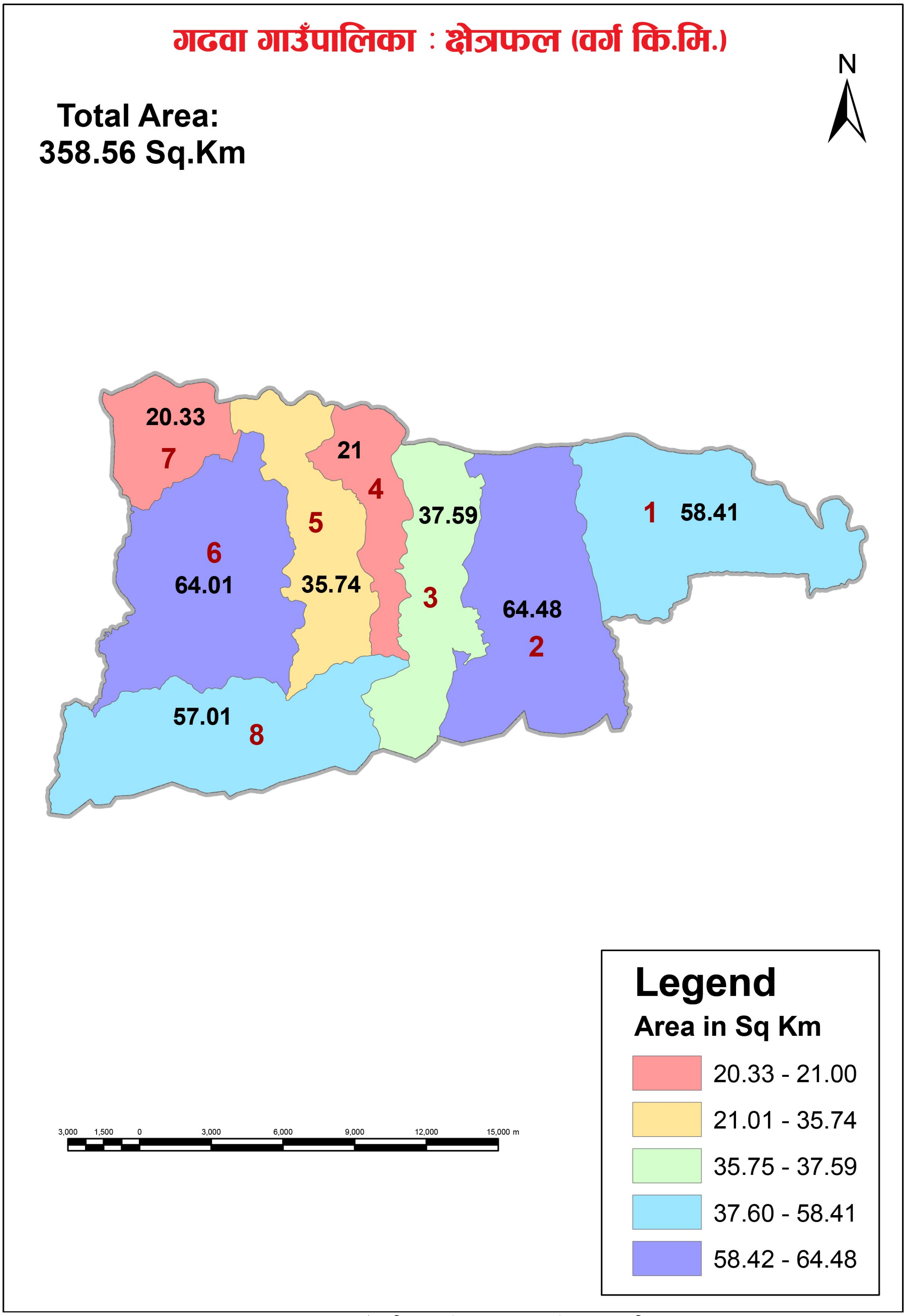

नक्सा १० : गाउँपालिकाको वडागत क्षेत्रफल विवरण

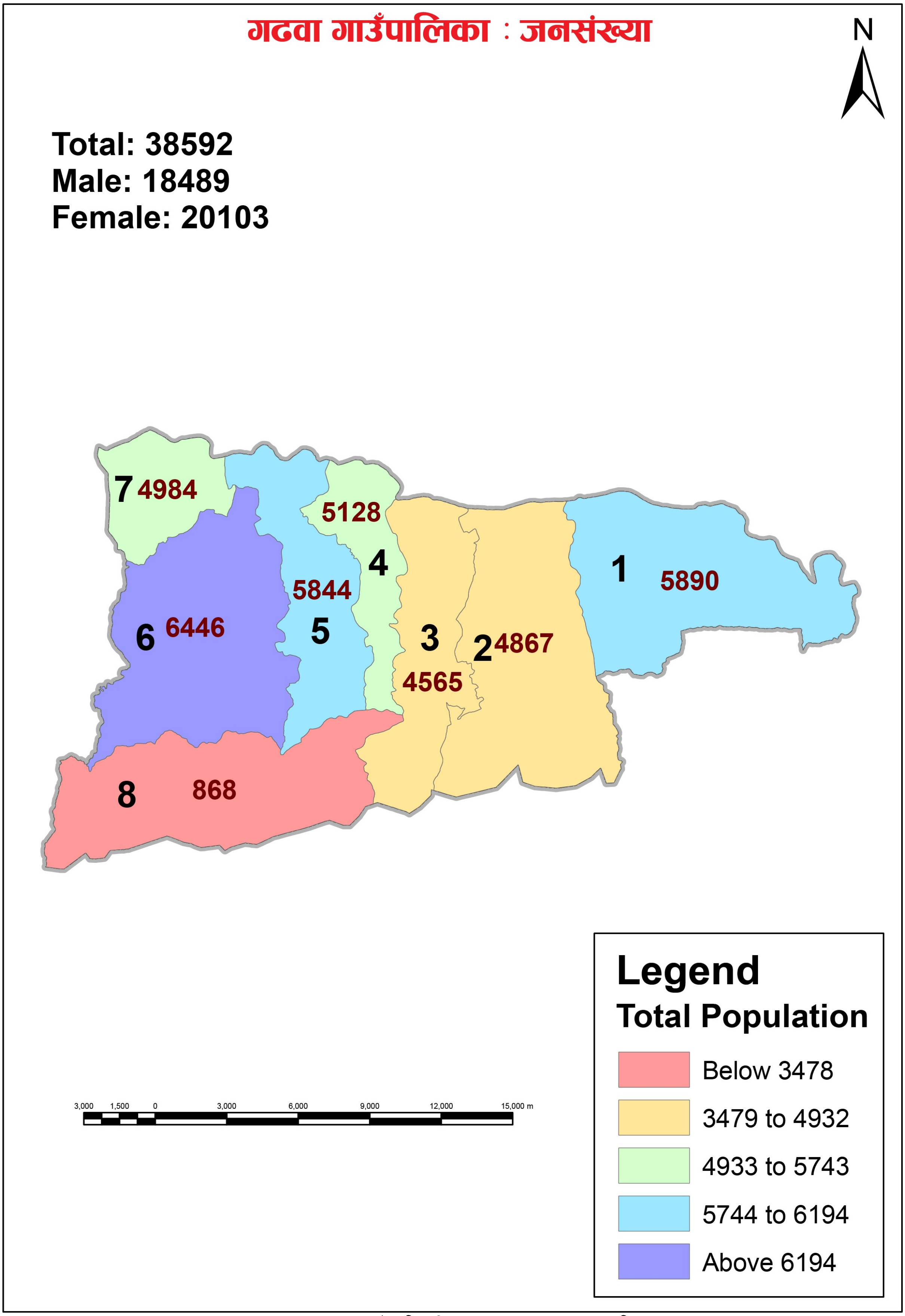

नक्सा ११ : गाउँपालिको वडागत जनसंख्या विवरण

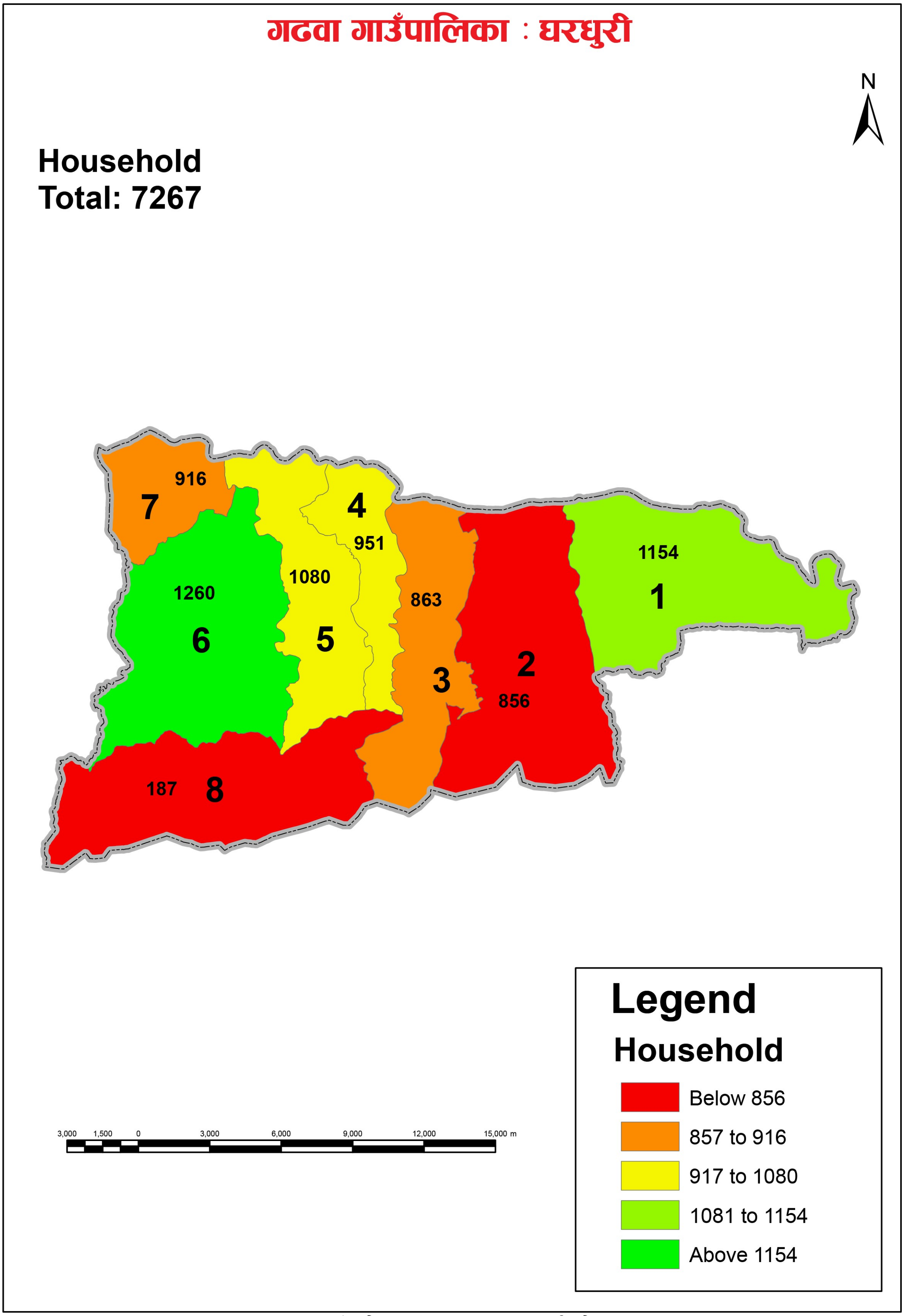

नक्सा १२ : गाउँपालिकाको वडागत घरधुरी विवरण

तालिका नं. ७: लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	जम्मा क्षेत्रफल	औषत घरधुरी आकार	जम्मा घरधुरी संख्या	जम्मा जनसंख्या	पुरुष	महिला	जनघनत्व
१	५८.४१	५.१०	११५४	५,८९०	२७००	३१९०	१०१
२	६४.४८	५.६९	८५६	४,८६७	२३९५	२४७२	७५
३	३७.५९	५.२९	८६३	४,५६५	२२३६	२३२९	१२१
४	२१	५.३९	९५१	५,१२८	२५००	२६२८	२४४
५	३५.७४	५.४१	१०८०	५,८४४	२८६६	२९७८	१६४
६	६४.०१	५.१२	१२६०	६,४४६	३०४३	३४०३	१०१
७	२०.३३	५.४४	९१६	४,९८४	२३५०	२६३४	२४५
८	५७.०१	४.६४	१८७	८६८	३९९	४६९	१५
जम्मा	**३५८.५७**	**५.३१**	**७,२६७**	**३८,५९२**	**१८,४८९**	**२०,१०३**	**१०८**

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

माथिको तालिकामा गढवा गाउँपालिकामा रहेका८ वटा वडाहरूको जनसंख्याको विवरण देखाइएको छ। जसमा महिलाको संख्या ५२.०९ प्रतिशत छ भने पुरुषको संख्या ४७.९१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। महिला र पुरुषको जम्मा जनसंख्या ३८,५९२ रहेकोमा यसलाई लैङ्गिकको आधारमा छुट्याएर हेर्दा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या ४.१८ प्रतिशतले बढी रहेको देखिन्छ। समग्र देशको तुलना गर्दा पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी रहेको अवस्थामा यस गाउँपालिकामा पनिपुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी नै रहेको देखिन्छ। साथै वडागत रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी जनसंख्या वडा नं. ६ मा ६,४४६ रहेको देखिन्छ भने सबैभन्दा कम वडा नं. ८ मा ८६८ रहेको छ। परिवारको संख्यालाई हेर्दा यस गाउँपालिकामा ७२६७ घरपरिवार रहेकोमा पनि सबैभन्दा बढी वडा नं ६ मा नै १२६० रहेको र सबैभन्दा कम पनि वडा नं. ८ मा १८७ रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

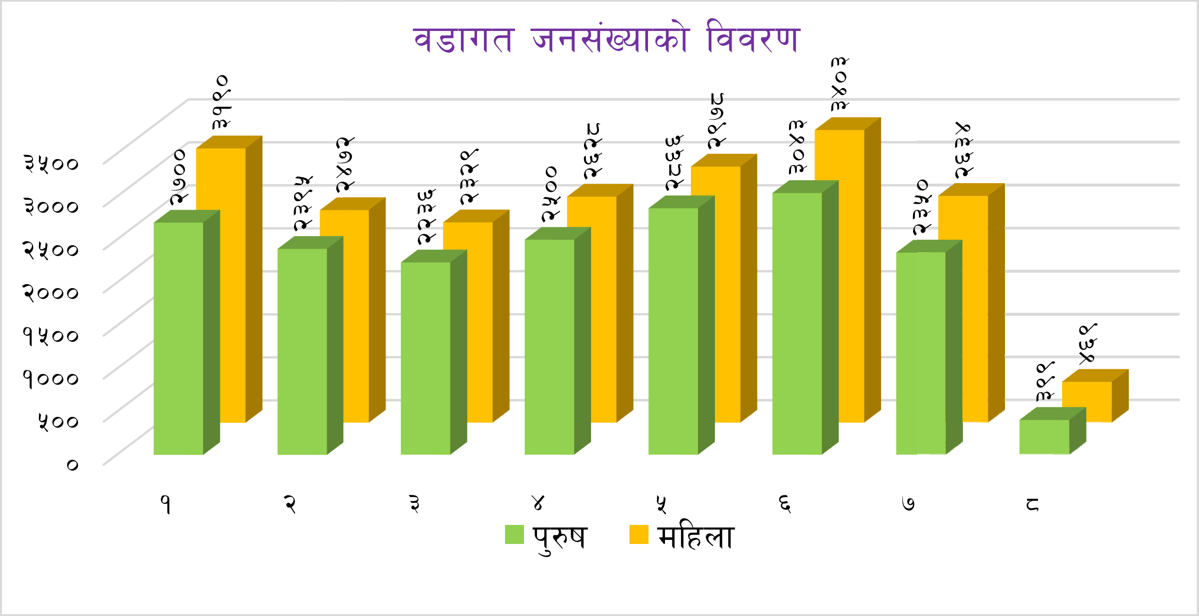

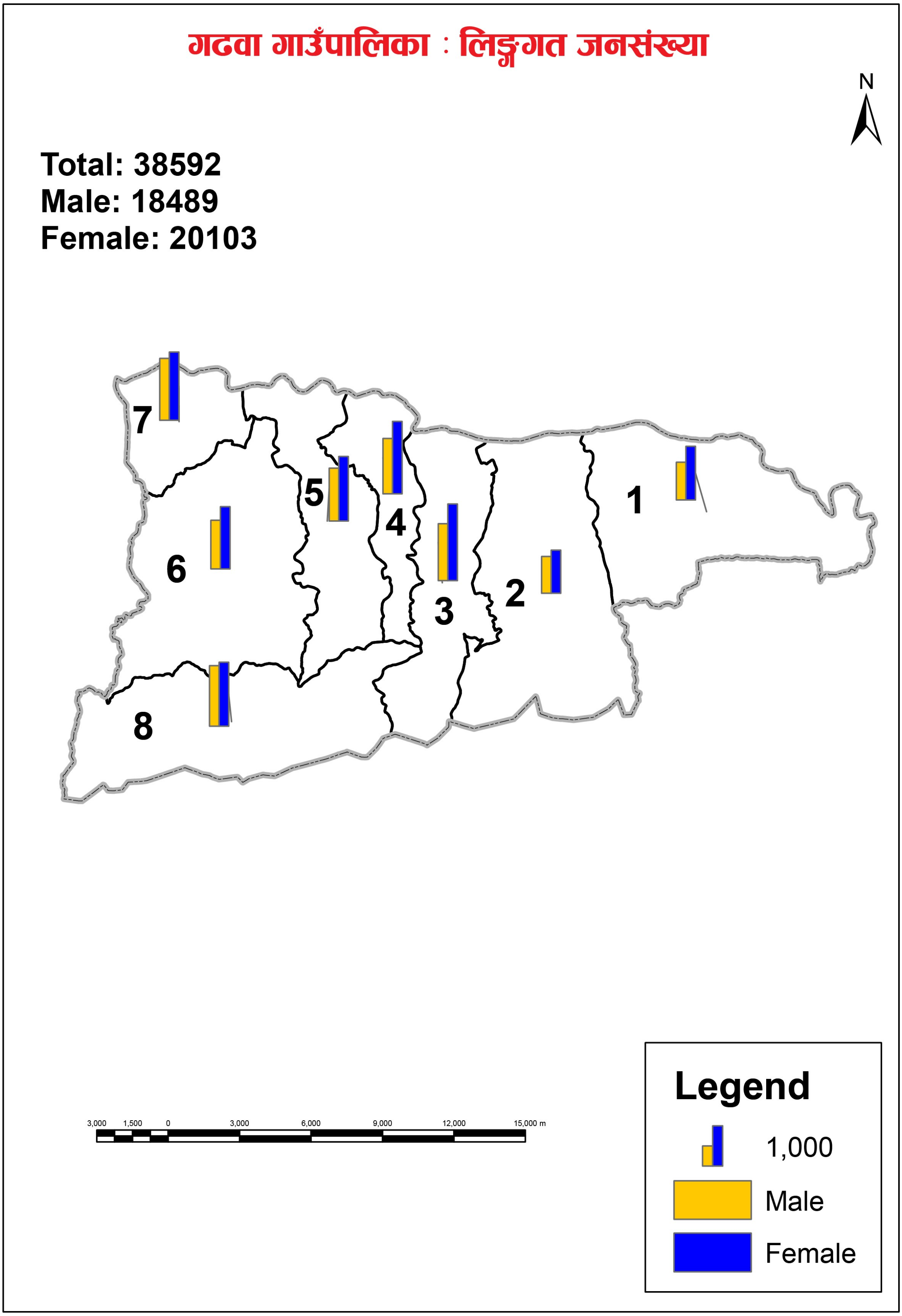

नक्सा १३ : गाउँपालिकाको लिङ्गगत जनसंख्या विवरण

३.३ उमेरसमुहअनुसार जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ८: उमेर समूहअनुसार जनसंख्याको विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत	लैङ्गिक अनुपात
०-४	१९५६	१८०८	३,७६४	९.७५	१.०८
५-९	२३६४	२३००	४,६६४	१२.०९	१.०३
१०-१४	२८१०	२७७१	५,५८१	१४.४६	१.०१
१५-१९	२१०९	२४६९	४,५७८	११.८६	०.८५
२०-२४	१२९३	१९२२	३,२१५	८.३३	०.६७
२५-२९	१२७२	१६५५	२,९२७	७.५८	०.७७
३०-३४	१०५९	१३९८	२,४५७	६.३७	०.७६
३५-३९	१०५१	१२४१	२,२९२	५.९४	०.८५
४०-४४	९७८	९९६	१,९७४	५.१२	०.९८
४५-४९	७९१	७९१	१,५८२	४.१०	१.००
५०-५४	७१७	७३३	१,४५०	३.७६	०.९८
५५-५९	६१८	६०२	१,२२०	३.१६	१.०३
६०-६४	५१६	५४५	१,०६१	२.७५	०.९५
६५-६९	४१८	३८६	८०४	२.०८	१.०८
७०-७४	२७१	२३८	५०९	१.३२	१.१४
७५-७९	१६०	१२१	२८१	०.७३	१.३२
८०-८४	६३	७१	१३४	०.३५	०.८९
८५-८९	२८	२८	५६	०.१५	१.००
९०-९४	८	१८	२६	०.०७	०.४४
९५+	७	१०	१७	०.०४	०.७०
जम्मा	१८,४८९	२०,१०३	३८,५९२	१००.००	०.९२

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस तालिकामा २०६८ मा केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागले गरेको सर्वेक्षणअनुसारगाउँपालिकामा बसोबास गर्ने विभिन्न उमेर समूहका मानिसहरूको विवरण उल्लेख गरिएको छ। जसमा ०-१४ वर्ष उमेर समूहको संख्या १४,००९ (३६.३० प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। यसैगरी काम गर्ने उमेर १५ देखि ५९ वर्षसम्मको जनसंख्या २१,६९५ (५६.२२ प्रतिशत) रहेको छ। लिङ्गको आधारमा हेर्दा महिलाको जनसंख्या २०,१०३ (५२.०९ प्रतिशत) र पुरुषको जनसंख्या १८,४८९ (४७.९१ प्रतिशत) छ। यसप्रकार पुरुष र महिलाको जनसंख्याको अन्तर ४.१८ प्रतिशत देखिन्छ। ६० वर्षभन्दामाथि उमेर समूहको संख्या २,८८८ (७.४८ प्रतिशत) देखिएको छ। तथ्याङ्कले गाउँपालिका मानव स्रोत प्रशस्तमात्रामा सम्भावना रहेको तथ्यलाई देखाउँछ। जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा देखाइएको छ।

उमेर समूहअनुसार जनसख्याको विवरण

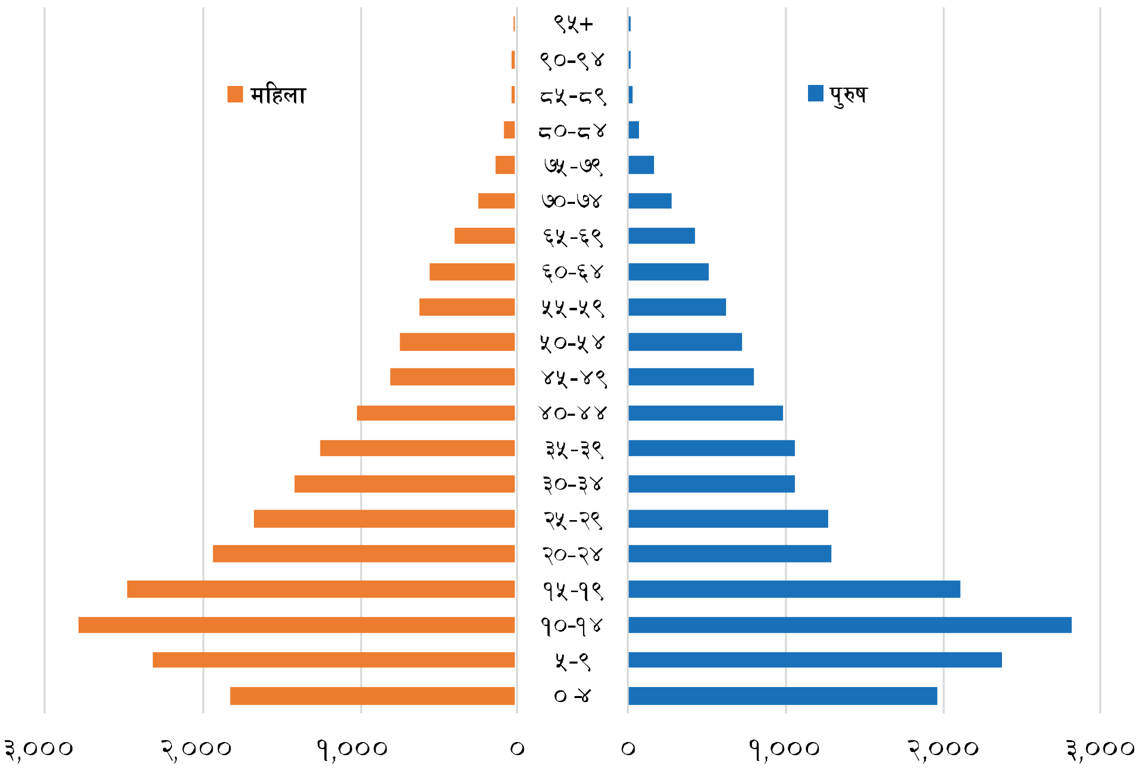

३.४ घरमूलीको लैङ्गिक विवरण

चौधौं योजनामा उल्लेख भएअनुसार महिला घरमूली २५.७ प्रतिशत, सम्पतिमाथि महिलाको स्वामित्व २६ प्रतिशत, महिला साक्षरता दर ५७.४ प्रतिशत र श्रम सहभागिता दर ५४ प्रतिशत रहेको छ। यसै तथ्यांकलाई आधार मानी स्थानीय सरकारको रूपमा गठित यस गढवा गाउँपालिकाको घरमूलीको विवरण उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ९: घरमुलीको लैङ्गिक विवरण

वडा नं	१	२	३	४	५	६	७	८	जम्मा	प्रतिशत
पुरुष	७९६	७२१	७१३	७७२	८९८	९४८	७४८	१३०	५,७२६	७८.७९
महिला	३५८	१३५	१५०	१७९	१८२	३१२	१६८	५७	१,५४१	२१.२१
जम्मा	१,१५४	८५६	८६३	९५१	१,०८०	१,२६०	९१६	१८७	७,२६७	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ को नतिजाअनुसार जम्मा ७,२६७ घरधुरी संख्या रहेको यस गाउँपालिकामा ७८.७९ प्रतिशत घरमा चाहिँ पुरुषहरू नै घरमुली भएर घरको मुख्य जिम्मेवारी लिइएको पाइन्छ भने सानो हिस्सामा करिव चार भागको एक भाग मात्र २१.२१ प्रतिशत महिलाहरू घरमुली भई घरको मुख्य जिम्मेवारी लिइएको देखिन्छ। यो अवस्था समग्र देशको अवस्थासंग मिल्दोजुल्दो नै देखिन्छ। लैङ्गिक

आधारमा घरमुलीको संख्यामा पुरुष र महिलाको बीचमा ठूलो अन्तर देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

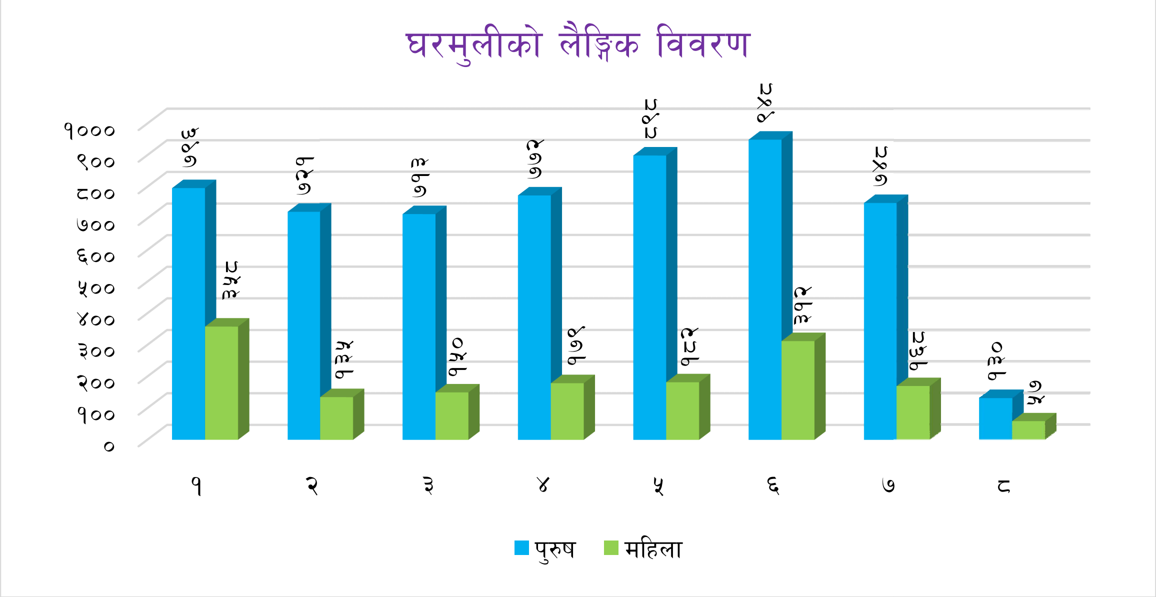

३.५ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण

वैवाहिक स्थिति भन्नाले विवाह गरेका, विवाह गरेर पनि सम्वन्ध विच्छेद भएका साथै श्रीमान वा श्रीमती गुमाएर एकल भई बसेको अवस्थालाई जनाउँछ। लैङ्गिक आधारमा समाजको वैवाहिक स्थिति असमान देखिन्छ। नेपाली समाजमा महिलाले श्रीमान्को मृत्यु भए पनि विवाह गर्नु हुँदैन भन्ने मान्यता र विधुवालाई हेरिने दृष्टिकोण रुढिवादी र परपरागत रहेको छ। जसले गर्दा समाजमा बहुविवाह तथा विदुर र विधुवाको संख्यात्मक स्थिति असमान देखिन्छ। अझ प्राचीन समयमा सती प्रथा प्रचलनमा रहेको थियो तर १९७७ चन्द्रशमशेरले कानूनीरूपमा कु-प्रथाको रूपमा रहेको सतीप्रथाको अन्त्य गरी महिलामाथिको अन्यायको जड उठाएका थिए। अझ पनि सती प्रथाको अन्त्य भएता पनि त्यसको अवशेष भई विधुवा महिलाको संख्या पुरुषको संख्याभन्दा दुई गुणाभन्दा बढी देखिन्छ। सामाजिकरूपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक स्थितिअसमान देखिन्छ यसको साथै यस स्थितिलाई नेपाली समाजमा रहेको पितृसत्तात्मक स्वरूपको प्रतिफलमान्न सकिन्छ।यस गढवा गाउँपालिकाको वैवाहिक स्थितिको विवरण तालिका तथा स्तम्भमा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १०: १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका व्यक्तिहरूको बैवाहिक स्थितिको विवरण

लिङ्ग	कहिल्यै विवाह नभएको	एक विवाह	बहु विवाह भएको	पुनः विवाह भएको	विधवा/विधुर	पारपाचुके भएको	छुट्टिएको	जम्मा
पुरुष	५६९२	७३६६	३५३	३९८	२९०	५१	१९	१४१६९
महिला	५१९३	९६०६	४६	३१८	७८०	१८	३४	१५९९५
जम्मा	१०८८५	१६९७२	३९९	७१६	१०७०	६९	५३	३०१६४
प्रतिशत	३६.०९	५६.२७	१.३२	२.३७	३.५५	०.२३	०.१८	१००.००

स्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, २०६८

माथिको तालिकामा यस गाउँपालिकाको १० वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेरका जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति देखाइएको छ। जसमा १० वर्षभन्दा माथिका कुल ३०,१६४ मा १०,८८५ अर्थात ३६.०९ प्रतिशत कहिल्यै विवाह नभएका रहेका छन् ।यस गाउँपालिकामा कुल जनसंख्याको ६३.९१ प्रतिशत विवाहित छन् । १० वर्ष वा सोभन्दा माथिका जनसंख्यालाई आधार मानेर वैवाहिक स्थिति हेर्दा १६,९७२ जना (५६.२७ प्रतिशत) एक विवाह गर्नेको संख्या र बहु विवाह गर्ने ३९९ जना (१.३२ प्रतिशत) रहेको छ। त्यस्तै पुनः विवाह गर्ने ७१६ जना (२.३७ प्रतिशत), विधुवा/विधुर १,०७० जना (३.५५ प्रतिशत), पारपाचुके भएका ६९ जना (०.२३ प्रतिशत) र छुट्टिएका ५३ जना (०.१९ प्रतिशत) रहेका छन्।

गाउँपालिकामा एक विवाह गर्ने महिलाको संख्या एक विवाह गर्ने पुरुषको भन्दा १३.२० प्रतिशतले बढी रहेको छ भने बहु विवाह गर्ने पुरुषको संख्या३५३ हुँदा बहु विवाह गर्ने महिलाको संख्या ४६रहेको देखिन्छ जहाँ ७६.९४ प्रतिशतको अन्तर देखिन्छ भने विदुर पुरुषको संख्या २९० र विधवा महिलाको संख्या ७८० रहेको छ ।यसको विवरणलाई तल बार ग्राफ बाट प्रस्तुत गरिएको छ।

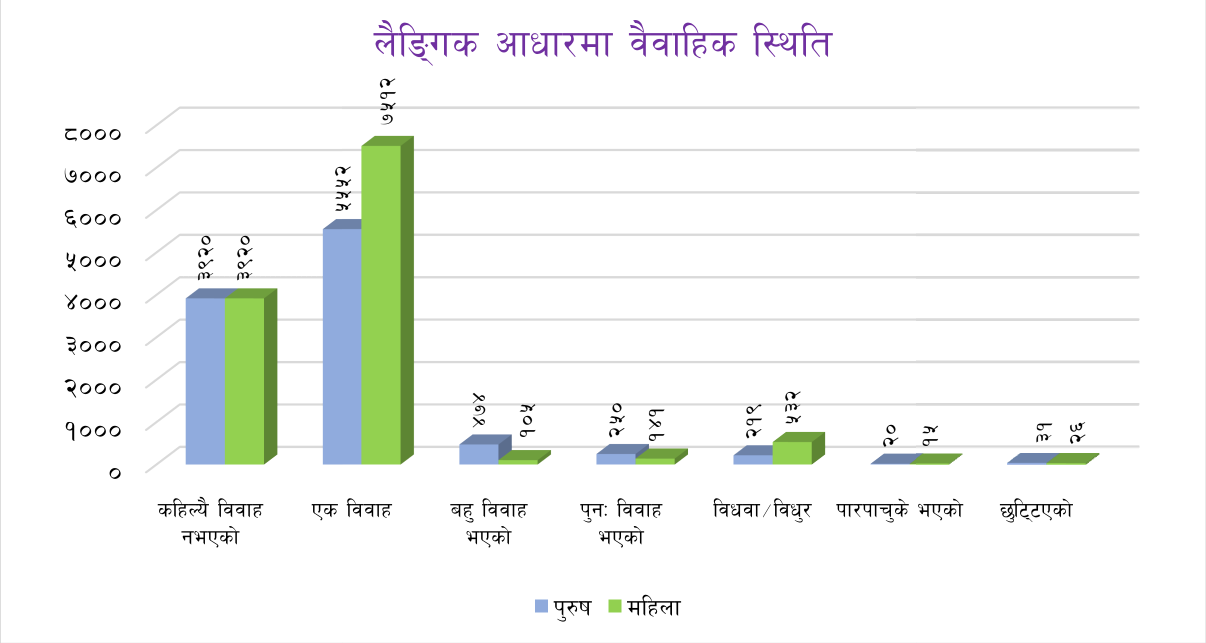

३.६ १० वर्ष वा सोभन्दामाथिकोपहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

कुनै पनि देशले विवाहका लागि कानूनमै न्यूनतम उमेर तोकेको हुन्छ। उक्त उमेर नपुग्दै विवाह गरिन्छ भने त्यसलाई बालविवाहको रूपमा तथा कम उमेरमा गरेको विवाहका रूपमा लिने गरिन्छ। नेपालमा मूलुकी ऐन, २०२० (एघारौं संशोधन २०५८) ले विवाह गर्दा महिला र पुरुषको उमेर संरक्षकको मञ्जुरी भए अठार वर्ष र संरक्षकको मञ्जुरी नभए वीस वर्ष नपुगी विवाहवारी गर्न नहुने कानूनी व्यवस्था गरेको छ। वर्तमान समयमा शिक्षाको प्रचारप्रसारका कारणले गर्दा व्यक्तिहरूमा विस्तारै चेतनामा अभिवृद्धि हुँदै आएको कारण वालविवाहको चलन घट्दै गइरहेको पाइन्छ। राष्ट्रिय जनसाङ्खिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षणअनुसार बाल विवाह गर्ने क्रममा १५ देखि १९ वर्षका किशोरीको प्रतिशत तुलनात्मक रूपमा घढ्दै गएको देखिन्छ। प्लान नेपाल लगायत अन्य संस्थाहरू मिलेर गरेको अध्ययन प्रतिवेदन सन् २०१२ अनुसार २६.७ प्रतिशत किशोरीहरू र ५.८ प्रतिशत किशोरहरूले बाल विवाह गरेको देखिन्छ। जुन २०६८ को जनसाङ्खिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षणभन्दा घट्दो क्रममा देखिन्छ।यद्यपी अझै केही स्थानहरूमा गलत सामाजिक परम्परा र मूल्य मान्यताका कारण नाबालक अवस्थामै विवाह गरिदिने चलन रहेको देखिन्छ। साथै पछिल्लो समयमा इन्टरनेट, टेलिभिजन र मोवाइलमा बालबालिकाको पहूँच वृद्धि भई दुरूपयोग बढेर आफुखुसी विवाह गरेका घटनाहरू पनि सुनिन्छ । प्रविधिको दुरूपयोग, अपरिपक्क निर्णयजस्ता कारणबाट बालविवाह हुने गरेको देखिन्छ ।

समय परिवर्तनको दौरान सँगै २०६८ को आँकडाभन्दा सकारात्मक हुँदै गएको भएतापनि बाल विवाहको अन्त्य भने भएको छैन । विवाहको उपयुक्त उमेर नपुग्दै भएको विवाहले समाजमा विभिन्न समस्याहरू निम्त्याएको कुरालाई हामी नकार्न भने सक्दैनौ यसलाई समाधान गर्न सरकार र सरोकारवालाहरू बाट उचित शिक्षा तथा चेतनामूलक कार्यक्रमको प्रचार प्रसार गरी नियन्त्रण गर्नु पर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. ११:पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

लिङ्ग	ज्ञण वर्ष सम्ममा	ज्ञण-ज्ञद्ध वर्ष	ज्ञछ-ज्ञढ वर्ष	द्दण-द्दद्ध वर्ष	द्दछ-द्दढ वर्ष	घण-घद्ध वर्ष	घछ-घढ वर्ष	द्धण-द्धद्ध वर्ष	द्धछ-छण वर्ष	छण वर्ष माथि	जम्मा
पुरुष	२३	४२७	४०२६	२९३७	७९७	१९६	६१	१५	५	७	८,४९४
महिला	१३९	१७९३	६८८६	१७६२	२४५	३३	२२	५	०	१	१०,८८६
जम्मा	१६२	२,२२०	१०,९१२	४,६९९	१,०४२	२२९	८३	२०	५	८	१९,३८०
प्रतिशत	०.८४	११.४६	५६.३१	२४.२५	५.३८	१.१८	०.४३	०.१०	०.०३	०.०४	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

तालिकामा १० वर्ष वा सोभन्दा माथिल्लो उमेरका विवाहित व्यक्तिहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण देखाइएको छ। गाउँपालिकामा १५ वर्षदेखि १९ वर्षसम्मको उमेर समूहमा विवाह गर्नेको संख्या सबैभन्दा बढी १०,९१२ (५६.३१ प्रतिशत) देखिन्छ भने त्यसपछि २० वर्षदेखि २४ वर्षसम्मको उमेर समूहको संख्या ४,६९९ (२४.२५ प्रतिशत) देखिन्छ। १० देखि १४ वर्ष उमेरसमूहको बालबालिकाको पनि पहिलो विवाह गर्दाको जनसंख्या २,२२० (११.४६ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। माथिको तालिकामा गाउँपालिकामा गलत सामाजिक परम्परा र मूल्य मान्यताका कारण नाबालक अवस्थामा नै विवाह भएका व्यक्तिहरू पनि उल्लेख गरिएको छ जुन अहिले केहि हदसम्म निर्मूल भइसकेकोछ र यस्ता गलत सामाजिक प्रथा केहि विकट ठाउँमा अशिक्षाको कारणले हुनेभएकाले ती ठाउँमा यस्ता गलत परम्पराको अन्त्य गर्नजनशिक्षा तथा चेतनामूलक कार्यक्रमगनुपर्ने देखिन्छ ।

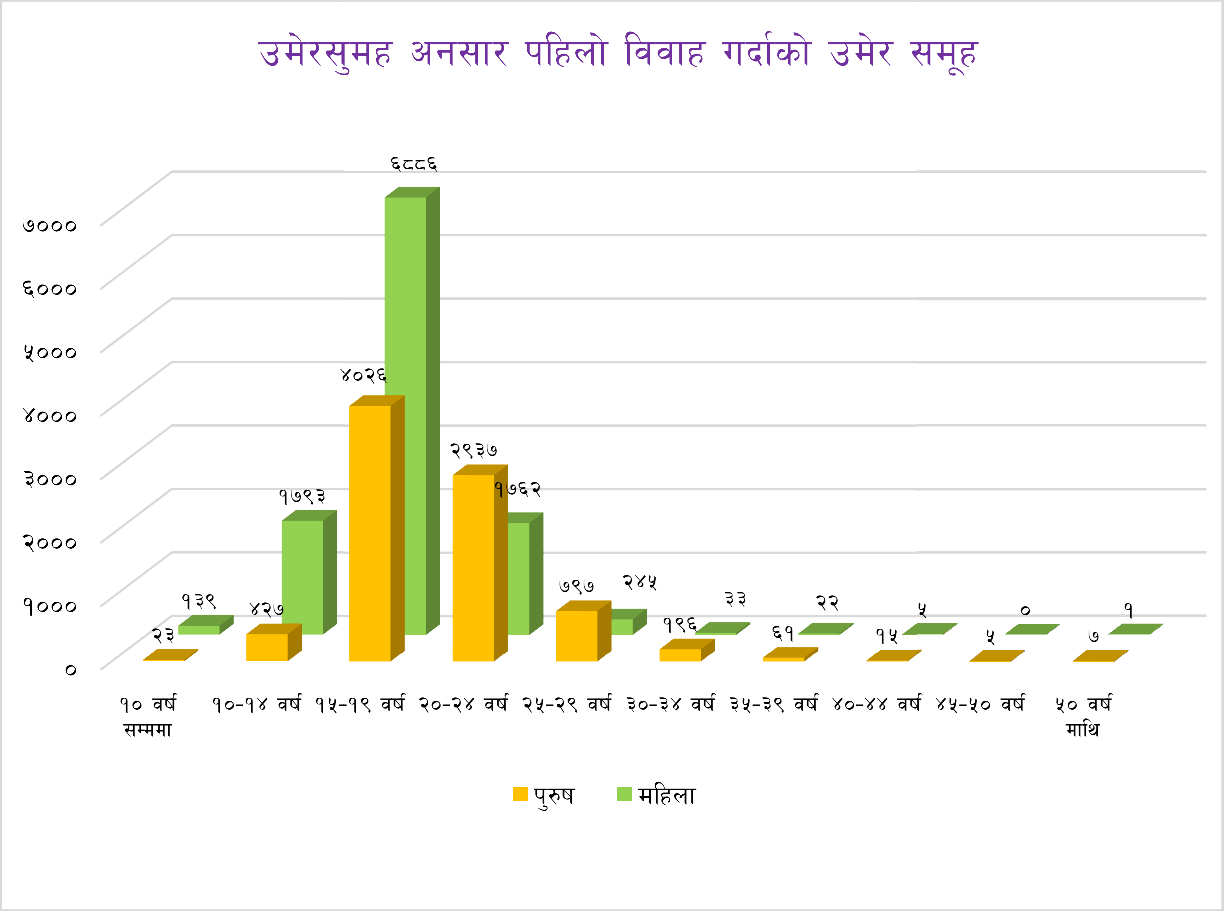

३.७ मातृभाषाअनुसार जनसंख्या विवरण

नेपाल एक बहु-जाति, बहु-भाषा र बहु-साँस्कृतिक विशेषता बोकेको राष्ट्र हो । त्यसैले यहाँ जात भाषा र संस्कृतिमा विविधता पाईन्छ । नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ मा देहाय बमोजिम भाषा तथा संस्कृतिको हकको व्यवस्था गरिएको छ ।

(१) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो भाषा प्रयोग गर्ने हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक व्यक्ति र समुदायलाई आफ्नो समुदायको सांस्कृतिक जीवनमा सहभागी हुन पाउने हक हुनेछ ।

(३) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई आफ्नो भाषा, लिपि, संस्कृति, सांस्कृतिक सभ्यता र सम्पदाको संवर्धन र संरक्षण गर्ने हक हुनेछ ।

यसैअनुरूपयस गढवा गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने विभिन्न मातृभाषाहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा विशेषत थारु, नेपाली, अवधी, मगर, खाम, डोटेली लगायतका भाषा बोल्ने गरेको देखिन्छ । यसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२ःमातृभाषाअनुसार जनसंख्या विवरण

क.सं.	मातृभाषा	संख्या	प्रतिशत
१	थारु	१७,४०७	४५.११
२	नेपाली	१५,८४३	४१.०५
३	अवधी	३,४८०	९.०२
४	उर्दु	१,०७७	२.७९
५	मगर	३३६	०.८७
६	खाम	२११	०.५५
७	हिन्दी	७२	०.१९
८	डोटेली	४३	०.११
अन्य		१२३	०.३१९
जम्मा		३८,५९२	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने व्यक्तिहरूले बोल्ने विभिन्न मातृभाषाहरूमा विविधता रहेको पाइन्छ। मातृ भाषा बोल्नेहरूको जनसंख्या हेर्दा सबैभन्दा बढी थारु भाषा बोल्ने संख्या १७,४०७ (४५.११ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । साथै, नेपाली १५,८४३ (४१.०५ प्रतिशत), अवधी ३,४८०(९.०२ प्रतिशत), उर्दु १०७७(२.७९ प्रतिशत), मगर३३६ (०.८७ प्रतिशत), खाम २११ (०.५५ प्रतिशत), हिन्दी७२ (०.१९ प्रतिशत) तथा सबैभन्दा कम ११ (०.०३ प्रतिशत) जनाले भोजपुरी बोल्ने गरेको पाईयो। सबै आ-आफ्ना मातृभाषा बोल्नेहरूले समेत सरकारी भाषाको रूपमा नेपाली भाषालाई राम्ररी बोल्ने र बुझ्ने गरेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ।

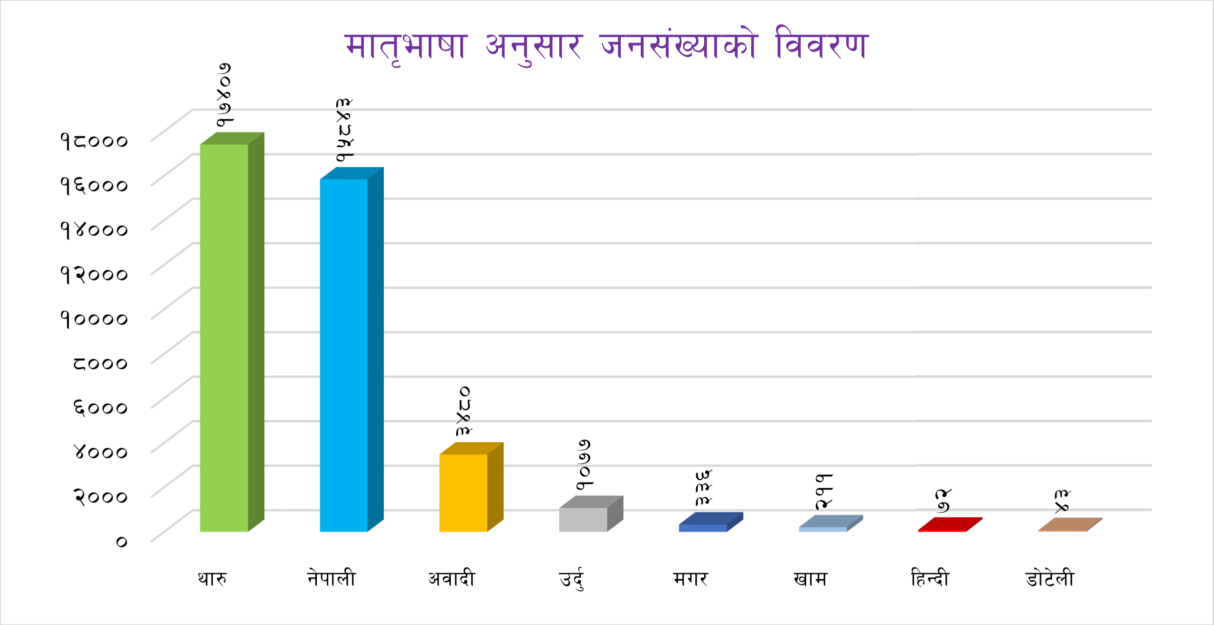

३.८ जातजाति समुह अनुसार जनसंख्याको विवरण

नेपाल एक बहुभाषी, बहुधार्मिक र बहु जातिय राज्य भएको हुँदा धेरै जातजाति भाषाभाषीहरू रहेका छन् नेपालको कुनै पनि स्थानमा जातजाति, भाषा, संस्कृतिमा एकरूपता पाईंदैन। यस्तै यसगढवागाउँपालिकामा पनि विभिन्न जातजातिहरूको बसोबास रहेको पाइन्छ।७,२६७ घरधुरीमा गरेको जनसांख्यिक विवरणअनुसार यस गाउँपालिकामा बसोबास गर्दै आएका विभिन्न जातजातिहरूको विवरणलाई तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १३:जातजाति समुहको जनसंख्याको विवरण

क.सं.	जातजाति	संख्या	प्रतिशत	क.सं.	जातजाति	संख्या	प्रतिशत
१	थारु	१७,५६३	४५.५१	७	कामी	१,२७८	३.३१
२	क्षेत्री	३,४५५	८.९५	८	मुसलमान	१,१७९	३.०६
३	मगर	३,२२४	८.३५	९	सन्यासी/दशनामी	७३३	१.९०
४	कुमाल	३,२१०	८.३२	१०	दमाई/ढोली	६६४	१.७२
५	यादव	२,९८०	७.७२	११	सार्की	५१५	१.३३
६	ब्राम्हण पहाडी	२,११९	५.४९	१२	अन्य	१,६७२	४.३३
					जम्मा	३८,५९२	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

माथिको तालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा यस गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी थारुजाति कुल ३८,५९२ जनसंख्याको १७,५६३ (४५.५१ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। दोस्रो स्थानमा क्षेत्री३,४५५ (८.९५ प्रतिशत) र तेस्रोमा मगर३,२२४ (८.३५ प्रतिशत) रहेको पाइन्छ। त्यस्तै, कुमाल ३,२१० (८.३२ प्रतिशत), यादव २,९८० (७.७२ प्रतिशत), ब्राम्हण पहाडि२,११९ (५.४९ प्रतिशत), कामी १,२७८ (३.३१ प्रतिशत), मुसलमान १,१७९ (३.०६ प्रतिशत), सन्यासी/दशनामी ७३३ (१.९० प्रतिशत), दमाई/ढोली ६,६६४ (१.७२ प्रतिशत) र सार्की ५१५ (१.३३ प्रतिशत) रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

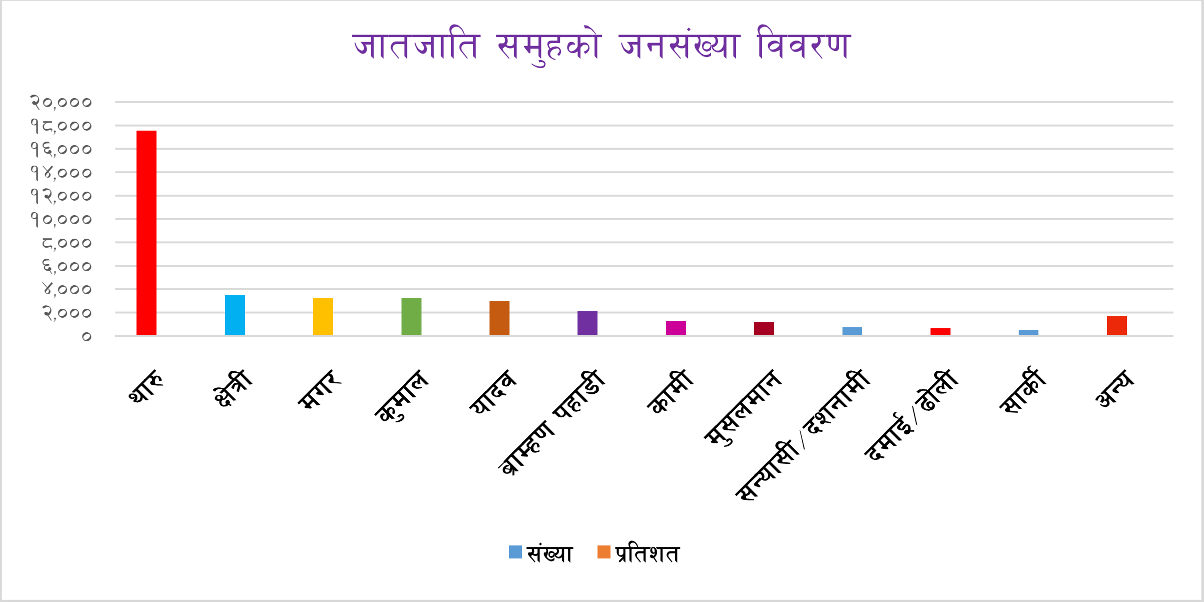

आदिवासी/ जनजाति

आदिवासी/जनजाति उत्थान राष्ट्रिय प्रतिष्ठान ऐन २०५८ अनुसार नेपालमा आदिवासी जनजाति भन्नाले आफ्नो मातृभाषा र परम्परागत रीतिरिवाज, छुट्टै साँस्कृतिक पहिचान, छुट्टै सामाजिक संरचना र लिखित वा अलिखित इतिहास भएका ५८ जाति वा समुदायलाई बुझिन्छ ।

यस गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ३८,५९२ मध्ये ५४.९२ प्रतिशत (२१,१९४ जना) जनसंख्या आदिवासी जनजाति रहेको छ। जसमध्ये सबैभन्दा बढी थारु समुदाय १७,५६३ (४५.५१ प्रतिशतरहेको छ । मुख्यत: कृषि पेशामा संलग्न यो समुदायमा साक्षरता प्रतिशत न्यून रहेको छ।यी जनजातिहरूले मौलिक संस्कृतिलाई भने अद्यावधि बचाई राखेको पाइन्छ। यस समुदायबाट जनप्रतिनिधिको रूपमा हाल राष्ट्रको निर्णायक तहमा क्रमश सहभागिता देखिन थालेको छ। गढवागाउँपालिकाको विकास निर्माणमा हात पाखुरी चलाउदै आएको यो समुदाय अहिले आएर सामाजिक, राजनैतिक र आर्थिक विकासको दृष्टिकोणले समेत **महत्त्व** पूर्ण अवस्थामा रहेको छ।

सिमान्तकृत तथा उत्पीडित समुदाय

नेपालको संविधान (२०७२) को भाग ३४ को धारा ३०६ को (ड) मा सिमान्तकृत जनसंख्या भन्नाले राजनीतिक, आर्थिक र सामाजिक रूपले पछाडि पारेका, विभेद र उत्पीडन तथा भौगोलिक विकटताको कारणले सेवा सुबिधाको उपभोग गर्न नसकेका वा त्यसबाट वञ्चित रहेका संघिय कानून बमोजिमको मानव विकासको स्तरभन्दा न्यून स्थितिका समुदाय भनेर परिभाषित गरेको छ ।

सिमान्तकृत तथा उत्पीडित समुदाय गढवागाउँपालिकामा ठूलो समुदायको रूपमा रहेको छ। सामाजिक विभेदका रूपमा छुवाछुतजस्तो अमानवीय भेदभाव भोगिरहेको यो समुदायले राजनितिक, आर्थिक र सामाजिक क्षेत्रमा समेत उपेक्षाको सिकार हुनु परेको छ। यस समुदायका आधारभुत र माध्यमिक तहमा

अध्ययनरत छात्र छात्राहरूको संख्या भने तुलनात्मक रूपमा कम रहेको छ। परम्परागत शिल्प र विभिन्न कलाको धनी यो समुदायले आफ्नो सिपलाई आर्थिक विपन्नता र सामाजिक उपेक्षाका कारण पनि अघि बढाउन नसकेको पाइन्छ। मुलुकी ऐन २020 को कानूनी व्यवस्था अन्तर्गत जातिय छुवाछुतलाई कानूनी अपराधको रूपमा परिभाषित गरिएको ५ दशक भएपनिगढवागाउँपालिकामा उत्पीडित र उपेक्षित समुदायको अद्यापि निजामती सेवा र गैर सरकारी सेवामा पनि यो समुदायको उपस्थिति अत्यन्तै न्युन छ। त्यसै गरी राजनितिक क्षेत्रमा २०४६ साल यता यो समुदायले आफ्ना सामुदायिक संगठनहरूसमेत निर्माण गरेको पाइन्छ। राजनितिक नेतृत्वमा भने सीमित व्यक्तिहरूमात्र यस समुदायको प्रतिनिधित्व गरिरहेका छन्। यस समुदायका अधिकांश व्यक्तिहरू अदक्ष र अर्धदक्ष जनशक्ति कै रूपमा ज्याला, मजदुरी गरेर जीवनयापन गरिरहेको पाइन्छ। गाउँपालिकाको विकासको लागि यो समुदायलाई अहिलेको अवस्थाबाट माथि उठाउन विशेष अभियानको नै थालनी गर्नुपर्ने अवस्था देखिन्छ।

३.९ धर्मका आधारमा जनसङ्ख्याको विवरण

नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र विविधता रहेको छ अझै विधिवतरूपमा नेपालको अन्तरिम संविधान२०६३, ले मिति २०६३ जेठ ४ पुर्नस्थापित संसदको ऐतिहासिक घोषणाले नेपाललाई एक धर्म निरपेक्ष राष्ट्रको रूपमा घोषणा गरेको छ। त्यस्तै नेपालको संविधान २०७२ को प्रस्तावनामा नेपाललाई एक बहुजातीय, बहुभाषिक, बहुधार्मिक, बहुसांस्कृतिक तथा भौगोलिक विविधतायुक्त विशेषतालाई आत्मसात् गरी विविधताबीचको एकता, सामाजिक सांस्कृतिक ऐक्यबद्धता, सहिष्णुता र सद्भावलाई संरक्षण एवं प्रवर्धन गर्दै; वर्गीय, जातीय, क्षेत्रीय, भाषिक, धार्मिक, लैंगिक विभेद र सबै प्रकारका जातीय छुवाछूतको अन्त्य गरी आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गर्ने उल्लेख गरिएको छ। फलस्वरूप नेपालमा धार्मिक स्वतन्त्रता र सौहार्दता रहेको पाईन्छ।

धार्मिक दृष्टिकोणले हेर्दा यस गाउँपालिकामा अधिकांश हिन्दु धर्मावलम्बीहरू रहेका छन्। २०६८ को जनगणनाअनुसारतलको तालिकालाई हेर्दा ३६,९१८ (९५.६६ प्रतिशत) घरधुरी हिन्दु धर्म मान्ने गरेको देखिन्छ भने त्यसपछि दोस्रोमा इस्लाम धर्म मान्ने ११७९ (३.०६ प्रतिशत), तेस्रोमा क्रिश्चियन धर्म मान्ने ४४६ (१.१६ प्रतिशत) र चौथोमा बौद्ध धर्म मान्ने २५ (०.०६ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। साथै, बहाई धर्म मान्ने ४ (०.०१ प्रतिशत) र अन्य उल्लेख नगरिएको २० (०.०५ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका धेरैजसो मानिसहरूले आफ्नो सनातन हिन्दु धर्म मान्ने र सोहीअनुसारका चाडपर्वहरू जस्तै, दशैं, तिहार, जनैपूर्णिमा, तीज, छठ, माघी, होली आदि मनाउने गर्दछन् भने अन्य धर्मावलम्बीहरूले ल्होसार, बुद्धजयन्ती, चण्डी पर्व, क्रिसमस डे आदि जस्ता चाडपर्वहरू मनाउने

गर्दछन् । यो तथ्याङ्कलाई हेर्दा समग्र राष्ट्रको तथ्याङ्कअनुसारको धर्मको अवस्था जस्तै देखिन्छ र यसबाट पनि राष्ट्रिय तथ्याङ्कको विश्वसनियतालाई थप विश्वासिलो बनाउन सघाउ पुग्ने देखिन्छ । यी विविध तथ्यबाट यस गाउँपालिकामा धार्मिक रूपले बढी विविधतायुक्त रहेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १४: धर्मअनुसार जनसंख्याको विवरण

धर्म	हिन्दु	इस्लाम	क्रिश्चियन	बौद्ध	बहाई	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
जनसंख्या	३६९१८	११७९	४४६	२५	४	२०	३८,५९२
प्रतिशत	९५.६६	३.०६	१.१६	०.०६	०.०१	०.०५	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

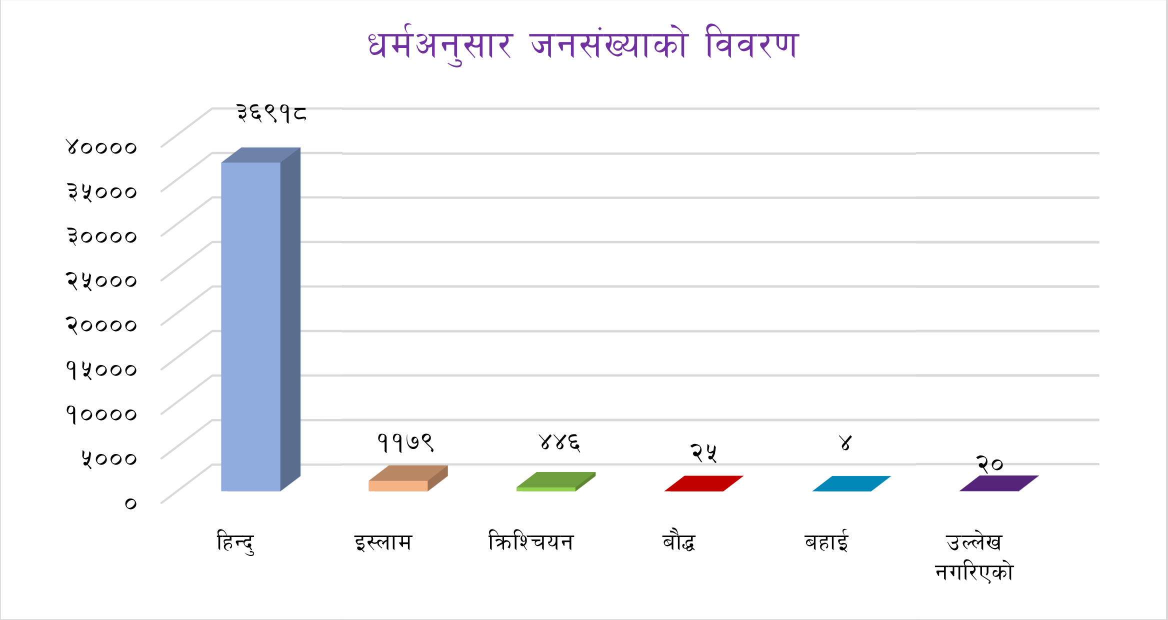

३.१० परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वडागत विवरण

तालिका नं. १५: परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वडागत विवरण

वडा नं	निजी	भाडा	संस्थागत	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	१,१३९	११	१	३	०	१,१५४
२	८४५	२	०	९	०	८५६
३	८४७	१०	२	४	०	८६३
४	९२०	११	०	२०	०	९५१
५	१,०७८	१	०	१	०	१,०८०
६	१,२००	५४	१	५	०	१,२६०
७	९००	८	१	७	०	९१६
८	१४८	९	८	२२	०	१८७
जम्मा	७,०७७	१०६	१३	७१	०	७,२६७
प्रतिशत	९७.३९	१.४६	०.१८	०.९८	०.००	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस तालिकामा जम्मा घरधुरी ७,२६७ मध्ये परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको विवरण देखाइएको छ। जसमा आफ्नो स्वामित्वमा रहेको घरधुरी संख्या ७,०७७ अर्थात ९७.३९ प्रतिशत, भाडामा बस्ने परिवारको संख्या १०६ अर्थात १.४६ प्रतिशत, संस्थागत घरधुरी १३ अर्थात ०.१८ प्रतिशत र अन्य घरधुरीको संख्या ७१ अर्थात् ०.९८ प्रतिशत रहेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

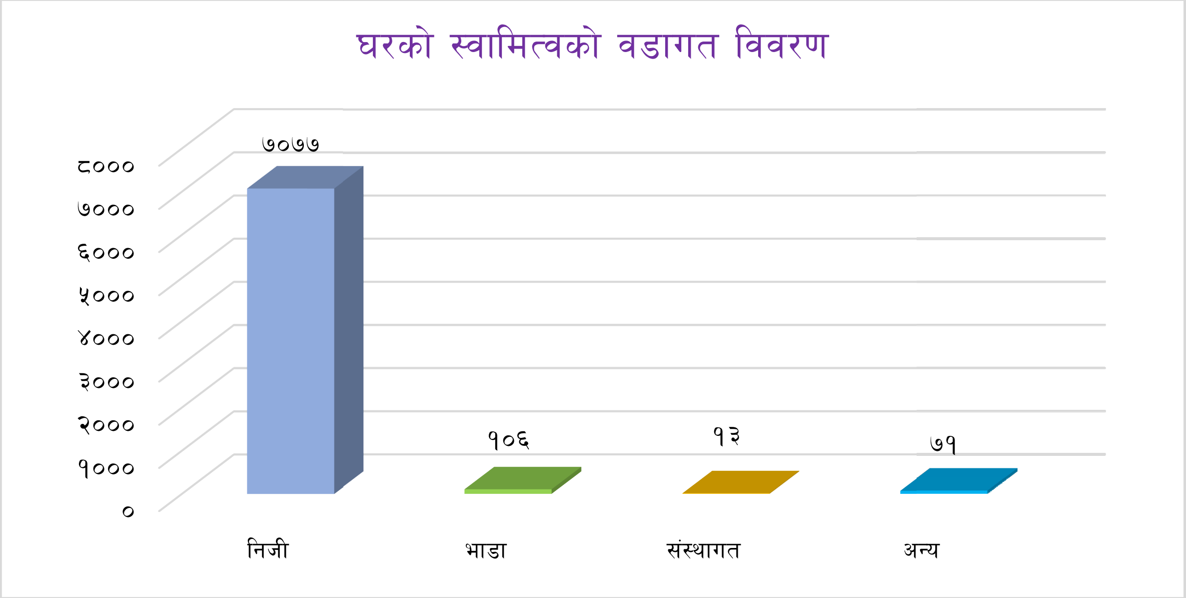

३.११ घरमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण

तालिका नं. १६: घरमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण

वडा नं	भएको	नभएको	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	३८	१,११२	४	१,१५४
२	२५	८२९	२	८५६
३	५८	७९०	१५	८६३
४	११०	८४१	०	९५१
५	५६	१,०२२	२	१,०८०
६	७७	१,१८२	१	१,२६०
७	९२	८१७	७	९१६
८	६	१८०	१	१८७
जम्मा	४६२	६,७७३	३२	७,२६७
प्रतिशत	६.३६	९३.२०	०.४४	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस गढवागाउँपालिकामा बसोबास गर्ने परिवारमा उनीहरूको घरमा महिलाको स्वामीत्व भएको तथा नभएको कुरालाई देख्न सक्छौं । यसमा उनीहरूको घरमा महिलाको स्वामीत्व भएको भन्ने शिर्षकमा ४६२ (६.३६प्रतिशत) परिवार रहेको छ भने स्वामीत्व नभएको भन्ने शिर्षकमा ६,७७३ (९३.२० प्रतिशत) परिवार र उल्लेख नगरिएकोमा ३२ (०.४४ प्रतिशत) परिवार रहेको पाइन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

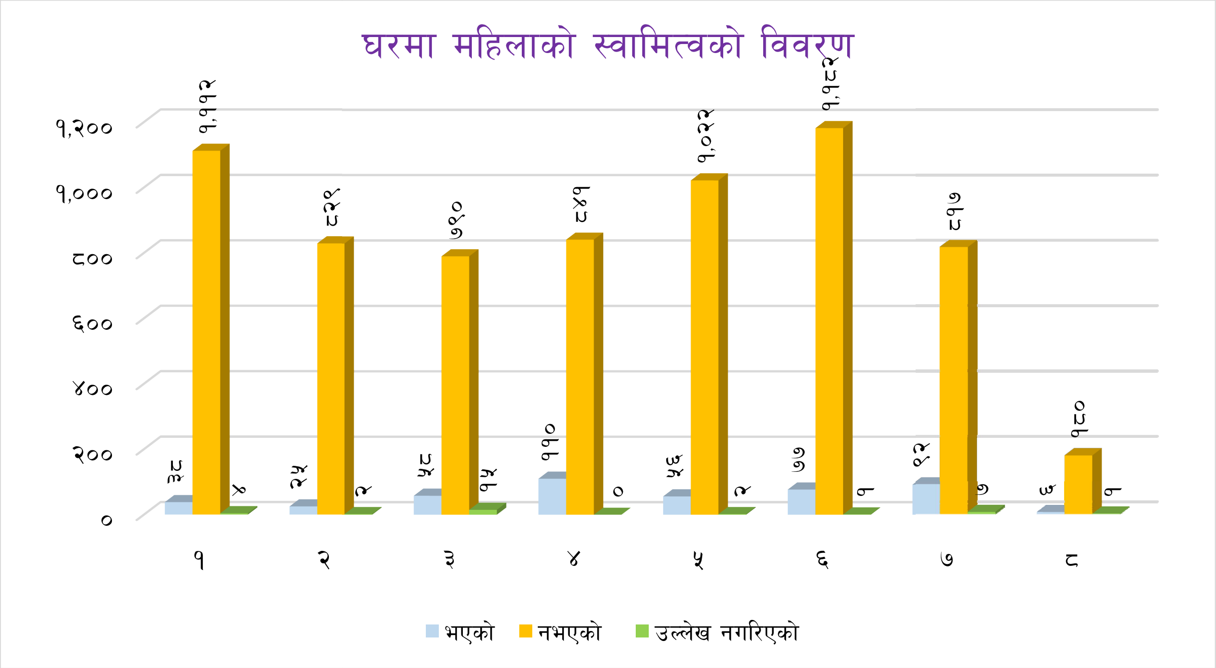

माथिको विवरण र स्तम्भलाई हेर्दा लैङ्गीक हिसाबले स्वामित्वको असमान स्थिति रहेको छ । गढवा गाउँपालिकाको यो विवरणले आजको समयमा पनि लैङ्गिक असमानताको स्थिति चित्रण गर्दछ । घरमा

महिलाको स्वामित्व पुरुषको तुलनामा अत्यन्तै कम रहेको देखिन्छ ।यस्तो खालको अन्तरलाई कम गर्न गाउँपालिकाले विशेष खालका कार्यक्रमहरू ल्याउनु पर्ने तथा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

३.१२ जमिनमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण

तालिका नं. १७:जमिनमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण

वडा नं	भएको	नभएको	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	११४	१,०३६	४	१,१५४
२	६५	७८९	२	८५६
३	१०९	७३९	१५	८६३
४	१४८	८०३	०	९५१
५	१५४	९२४	२	१,०८०
६	२४८	१,०११	१	१,२६०
७	१९५	७१४	७	९१६
८	१०	१७६	१	१८७
जम्मा	१,०४३	६,१९२	३२	७,२६७
प्रतिशत	१४.३५	८५.२१	०.४४	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस गढवागाउँपालिकामा बसोबास गर्ने परिवारमा जमिनमा महिलाको स्वामीत्वको विवरण देखाइएको छ ।जमिनमा महिलाको स्वामीत्व भएको भन्ने शिर्षकमा १,०४३ (१४.३५ प्रतिशत) परिवार रहेको छ भने स्वामीत्व नभएको भन्ने शिर्षकमा ६,१९२ (८५.२१ प्रतिशत) परिवार र उल्लेख नगरिएकोमा ३२ (०.४४ प्रतिशत) परिवार रहेको पाइन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ। लैङ्गिक आधारमा जग्गाको स्वामित्व पुरुषको तुलनामा महिलाको अत्यन्त कम देखिन्छ। विवरणले घरमा महिलाको स्वामित्वभन्दा तुलनात्मकरूपमा जमिनमा महिलको स्वामित्व केही बढी देखिन्छ ।जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

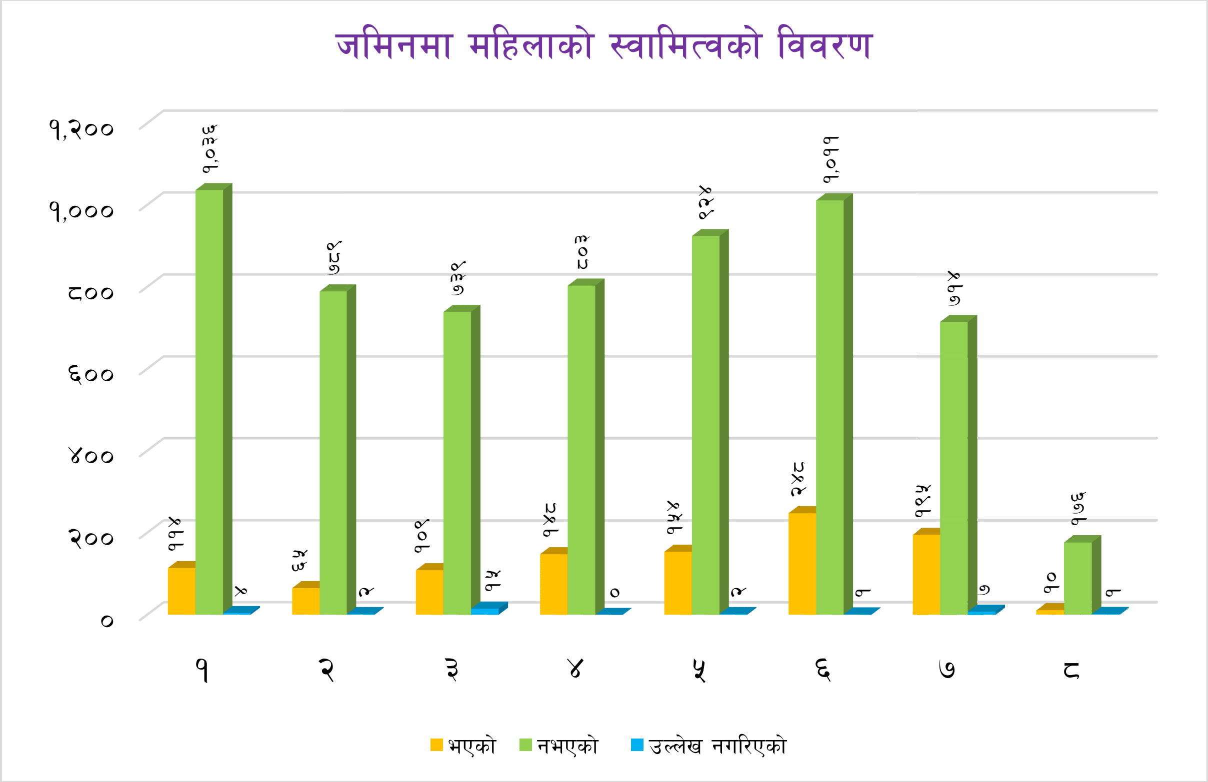

माथिको विवरण र स्तम्भलाई अध्ययन गर्दा जमिनमा महिलाको स्वामीत्वमा समानता कायम गर्न नेपाल सरकारले भूमिसम्बन्धी कारोबार महिलाको नाममा रजिष्ट्रेशन गर्दा सहुलियत दिएको छ यसले जमिनको स्वामित्वमा केही परिवर्तन भएको पाइन्छ। घरमा महिलाको स्वामित्व ६.३६ प्रतिशत रहेकोमा जमिनमा महिलाको स्वामित्व १४.३५ प्रतिशत रहेको छ यसको प्रमुख कारणहरूमा सरकारले जमिनसम्बन्धी लागू गरेको नीति तथा महिला लक्षित विभिन्न कार्यक्रमहरू,शैक्षिक विकास आदि हुन्। यद्यपि लैङ्गिक आधारमा जग्गाको स्वामित्व पुरुषको तुलनामा महिलाको अत्यन्त कम देखिन्छ। यस ठूलो अन्तरलाई कम गर्न विशेष खालका महिला केन्द्रित कार्यक्रमहरू ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

३.१३ जगको आधारमा घरको बनोटको विवरण

तालिका नं. १८: जगको आधारमा घरको बनोटको विवरण

वडा	माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुंगा	ढलान पिल्लरसहितको	काठको खम्बा गाडेको	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	१११	५२	४	९६२	०	२५	१,१५४
२	२७४	६	०	५६९	४	३	८५६
३	२७४	२५	३	५४१	०	२०	८६३
४	२४९	४४	१५	६३८	५	०	९५१
५	१५०	७२	२	८५४	०	२	१,०८०
६	४२९	१०६	५५	६६७	१	२	१,२६०
७	२८२	३८	३	५७८	९	६	९१६
८	७६	१४	०	९७	०	०	१८७
जम्मा	१८४५	३५७	८२	४,९०६	१९	५८	७,२६७
प्रतिशत	२५.३९	४.९१	१.१३	६७.५१	०.२६	०.८०	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस गाउँपालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको जगअनुसारको घरको अवस्थालाई हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी ४,९०६ अर्थात् ६७.५१ प्रतिशत काठको खम्बा गाडेको घरधुरी पाईन्छ। यसैगरी दोस्रोमा माटोको जोडाइ भएको इँटा/ढुङ्गाबाट बनेको घरधुरी १,८४५ अर्थात् २५.३९ प्रतिशत, तेस्रोमा सिमेन्टको जोडाइ भएको इँटा/ढुंगाबाट बनेको घरधुरी ३५७ अर्थात् ४.९१ प्रतिशत रहेको छ। त्यस्तै, ढलान पिल्लरसहितको घरधुरी ८२ अर्थात् १.१३ प्रतिशत, अन्य १४ अर्थात् ०.२६ प्रतिशत र उल्लेख नगरिएको घरधुरी ५८ अर्थात् ०.८० प्रतिशत रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

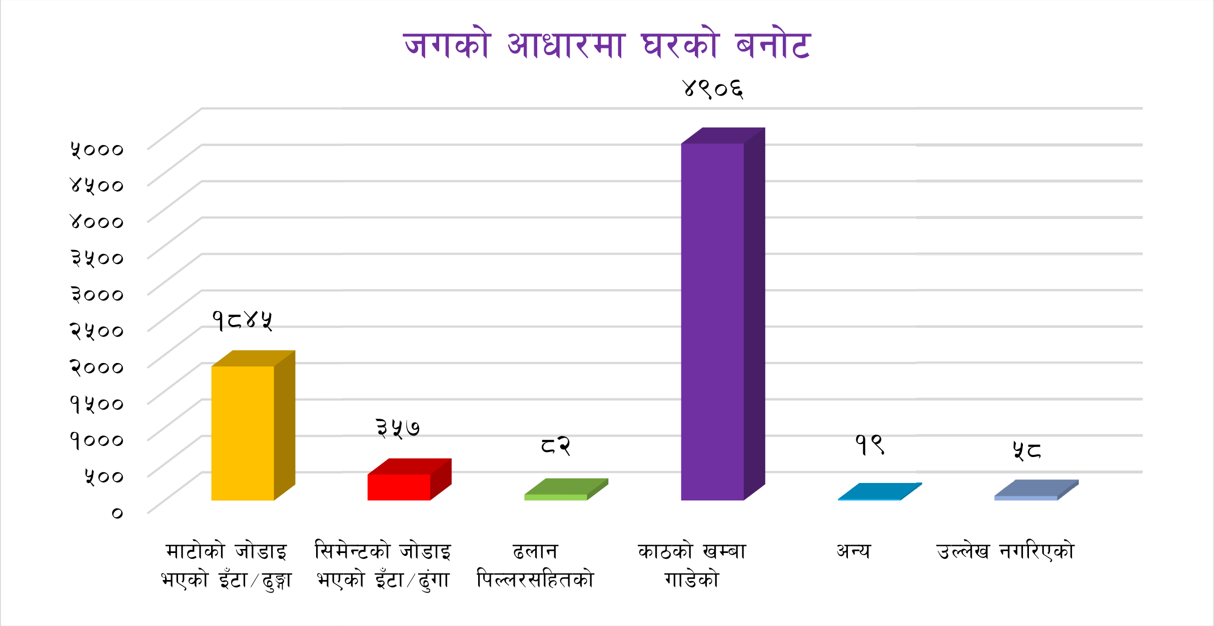

३.१४ बाहिरी गारोका आधारमा घरको विवरण

तालिका नं. १९: बाहिरी गारोका आधारमा घरको विवरण

वडा नं.	माटोको जोडाइ भएको ईँटा/ढुङ्गा	सिमेन्टको जोडाइ भएको ईँटा/ढुंगा	काठ/फल्याक	बाँसजन्य सामग्री	काँचो ईँटा	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	१११	७०	५२४	१८४	१२	२२८	२५	१,१५४
२	२५१	२७	११	३७१	२	१९१	३	८५६
३	२४५	२९	५३	४९१	२५	०	२०	८६३
४	२३९	६४	३७	३११	९	२९०	१	९५१
५	१६३	७१	१५७	६३०	०	५७	२	१,०८०
६	४११	१६४	२४०	३२७	२६	९०	२	१,२६०
७	२७८	४०	१६४	३९४	३२	२	६	९१६
८	८२	२३	६५	१७	०	०	०	१८७
जम्मा	१,७८०	४८८	१,२५१	२,७२५	१०६	८५८	५९	७,२६७
प्रतिशत	२४.४९	६.७२	१७.२१	३७.५०	१.४६	११.८१	०.८१	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

गाउँपालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको बाहिरी गारोको आधारमा घरको अवस्था हेर्ने हो भने सबैभन्दा बढी २,७२५ (३७.५० प्रतिशत) संख्यामा बाँसजन्य सामग्रीभएको घरधुरी देखिन्छ। यसैगरी माटोको जोडाइ भएको १,७८० (२४.४९ प्रतिशत), काठ/फल्याकबाट बनेको घरधुरी १,२५१ (१७.२१ प्रतिशत), सिमेन्टको जोडाइ भएको ईँटा/ढुंगाबाट बनेको घरधुरी ४८८ (६.७२ प्रतिशत) र काँचो ईँटाबाट बनेको घरधुरी १०६ (१.४६ प्रतिशत) रहेको छ भने अन्य घरधुरी ८५८ (११.८१ प्रतिशत) तथा उल्लेख नगरिको घरधुरी ५९ (०.८१ प्रतिशत) रहेको पाईन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

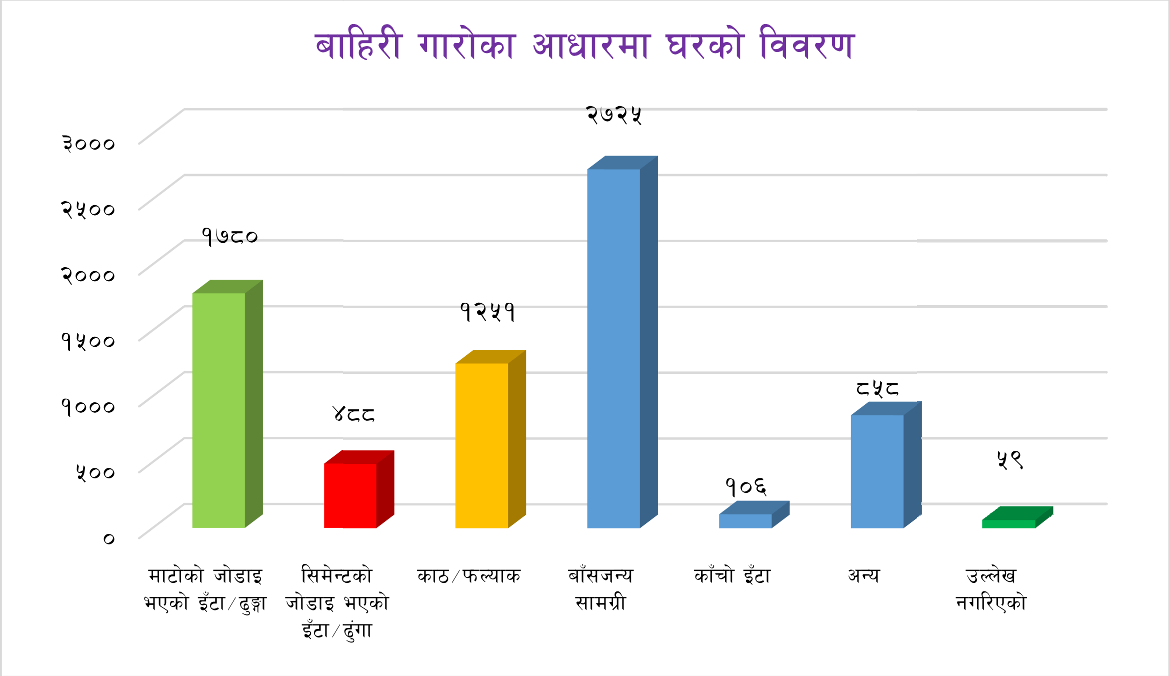

३.१५ छानाको आधारमा घरको विवरण

तालिका नं. २०: छानाको आधारमा घरको विवरण

वडा नं.	खर/पराल/छ्वाली	जस्ता/टिन/च्यादर	टायल/खपडा/झिँगटी/ढुङ्गा	सिमेन्ट/ढलान	काठ/फल्याक	माटो	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	८४६	१३०	७४	७०	३	०	०	३१	१,१५४
२	६१३	५२	३०	१५७	१	०	०	३	८५६
३	५९८	१०९	३८	९८	१	०	०	१९	८६३
४	७२८	७९	२	१३४	१	०	६	१	९५१
५	८३०	१२२	१०	१०८	४	०	०	६	१,०८०
६	८३८	१३१	११	२७०	७	०	१	२	१,२६०
७	६५८	९६	४२	१११	२	०	०	७	९१६
८	१३२	२७	०	२८	०	०	०	०	१८७
जम्मा	५,२४३	७४६	२०७	९७६	१९	०	७	६९	७,२६७
प्रतिशत	७२.१५	१०.२७	२.८५	१३.४३	०.२६	०	०.१०	०.९५	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस तालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको घरको छानाको आधारमा घरको अवस्थालाई देखाइएको छ । जसको अध्ययन गर्दा यस गाउँपालिकाका घरपरिवारहरूले खर/पराल/छ्वालीको छाना बढी प्रयोग गरिएको देखिन्छ । जुन घरधुरी संख्या ५,२४३(७२.१५ प्रतिशत) रहेको छ भने काठ तथा फल्याकबाट बनेको छाना सबैभन्दा कम १९ (०.२६ प्रतिशत) घरधुरी संख्या पाइन्छ । यसैगरी सिमेन्ट/ढलानभएको घरधुरी ९७६ (१३.४३ प्रतिशत), जस्ता/टिन/च्यादरछाना भएको घरधुरी ७४६ (१०.२७ प्रतिशत) र टायल/खपडा/झिँगटी/ढुङ्गाछाना भएको घरधुरी २०७ (२.८५ प्रतिशत) रहनुका साथै अन्य घरधुरी ७ (०.१० प्रतिशत) र उल्लेख नगरिएको ६९ (०.९५प्रतिशत) घरधुरी रहेका छन् ।गाउँपालिकामा परिवारले प्रयोग गरेको घरको छानाको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

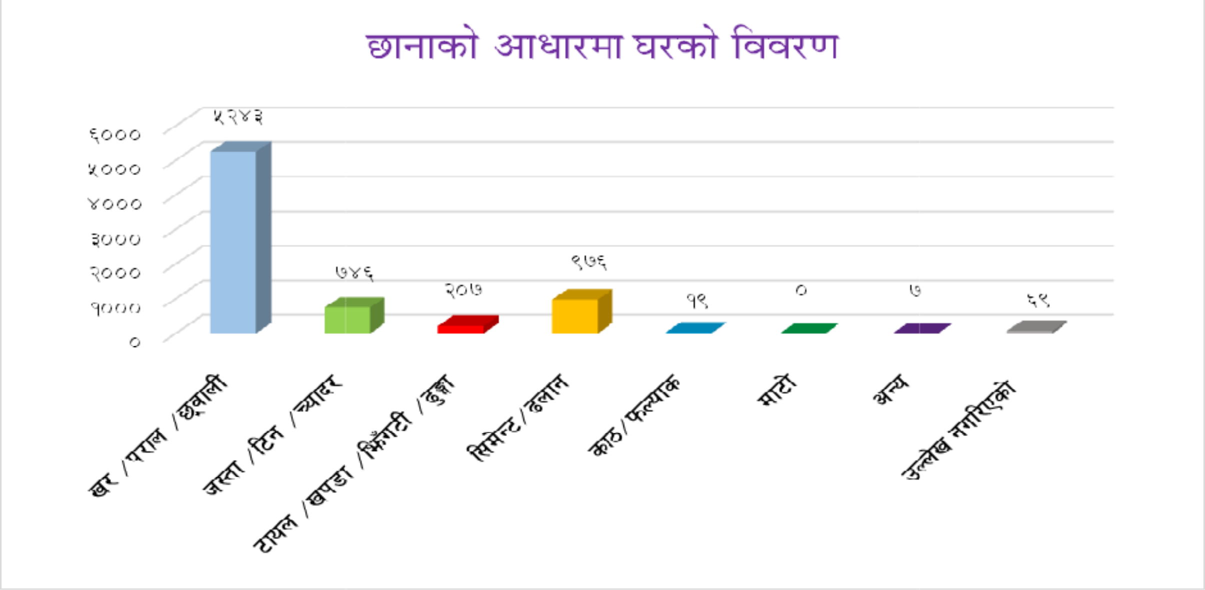

३.१६ अनुपस्थित घरधुरी र जनसंख्याको विवरण

लामो समयसम्म विशेष काम अध्ययन, व्यवसाय वा अन्य प्रयोजनको लागि आफनो स्थायी वासस्थान छोडी अन्यत्र रहने जनसंख्याको हिस्सालाई अनुपस्थित जनसंख्या भनिन्छ। तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याकोरूपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ। यस गढवा गाउँपालिकामा रहेको अनुपस्थित घरधुरीको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २१:अनुपस्थित घरधुरी र जनसंख्याको विवरण

जनगणना वर्ष	जम्मा घरधुरी	अनुपस्थित घरधुरी	उपस्थित घरधुरी	थाहा नभएको
२०६८	७,२६७	१,८४१	५,४२३	३
	१००	२५.३३	७४.६३	०.०४१३

श्रोतः केन्द्रिय तथ्यांक विभाग २०६८

गढवा गाउापालिकामा रहेको जम्मा घरधुरी ७,२६७ मा अनुपस्थित घरधुरी संख्या २५.३३ प्रतिशत अर्थात १,८४१ घरधुरी अनुपस्थिति रहेको देखिन्छ। उपस्थित घरधुरीको संख्या ५,४२३ (७४.६३ प्रतिशत रहेको छ।गाउँपालिकामा धेरै घरधुरी उपस्थित नै रहेको पाईन्छ। अनुपस्थित घरधुरीहरू सेवा सुविधाको खोजीमा धेरै शहर केन्द्रित भएको पाईन्छ। जसले गाउँपालिकाका कतिपय घरहरू खाली रहेको पाईन्छ। यसको समाधान गर्न गाउँपालिकाले जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभुत सेवा सुविधामा जोड दिनुपर्ने देखिन्छ।

३.१७ व्यक्तीगत घटना दर्ता विवरण

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न निश्चित कानूनी प्रकृया पालना गर्नु पर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहदानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रकृया पालना गर्नु पर्ने हुन्छ। यसका लागि सरकारले प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ। जन्म, मृत्यु, बसाई, सराई विवाह र सम्बन्ध विच्छेदजस्ता घटना दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ। संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो। कहाँ कति जन्मे, कतिको मृत्यु भयो कतिले बसाईसराई गरे, कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो भन्ने कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ। यसको आधारमा सरकारले नीति बनाउने हुँदा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. २२:व्यक्तिगत घटना दर्तासम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	साविकका गाविस	जन्मदर्ता			मृत्यु दर्ता			विवाह दर्ता	बसाइ सराई			सम्बन्ध विच्छेद
		पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा		दर्ता संख्या	गएको	आएको	
१	गोबरडिहा	३८०	३६५	७४५	७१	४४	११५	२४७	४२	४५	८२	०
२	गढवा	१६०	१९१	३५१	४०	२०	६०	१७३	४७	३३	१५०	२
३	गंगापरस्पुर	३०१	२८०	५८१	४३	१४	५७	१७०	२६	२६	८३	२
४	कोइलावास	२७	३३	६०	८	१	९	१८	२३	१६	७	
जम्मा		८६८	८६९	१७३७	१६२	७९	२४१	६०८	१३८	१२०	३२२	४

श्रोत: संघिय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, २०७२

गढवा गाउँपालिकामा आ.व. २०७२ चैत्र मसान्तसम्म १७३७ जना बालबालिकाको जन्मदर्ता गराइएको छ भने २४१ जनाको मृत्युदर्ता भएको छ ।त्यसैगरी गाउँपालिकामा ६०८ जनाले विवाह दर्ता गराएका छन् । एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा बसाइ सराई गरेर जानेको संख्या १२० जना रहेको छ भने विभिन्नस्थानबाट बसाईसराई गरी आउनेको संख्या ३२२ जना रहेको देखिन्छ तर गाउँपालिकामा १३८ जनाले बसाइसराई दर्ता गराएकोदेखिन्छ ।गाउँपालिकामा ४ जनाको संबन्ध विच्छेद भएको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

३.१८ वडा अनुसार सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाउने विवरण

वडा	जेष्ठ नागरिक भत्ता-अन्य	जेष्ठ नागरिक भत्ता(दलित)	विधवा भत्ता	लोपोन्मुख आदिवासी/जनजाती	पूर्ण अपांगता	अति अशक्त अपांगता	बालबालिका सुरक्षा भत्ता दलित	जे ना औसधि उपचार भत्ता	जम्मा
१	१२७	४०	१४०	९	१०	११	३३	१५३	३७०
२	१५५	२१	९०	०	७	७	१९	१६४	२९९
३	१३१	२९	१०९	०	९	१०	१३	१५०	३०१
४	१५७	३५	११४	०	३	०	२५	१७८	३३४
५	१९८	२२	१७७	०	१२	०	१९	२१९	४२८
६	२०२	६१	१६८	०	१२	०	२१	२६३	४६४
७	१९५	२१	१५४	०	९	०	१५	२२१	३९४
८	२३	८	३६	०	४	०	१६	२५	८७

खण्ड ४ : भू-उपयोग

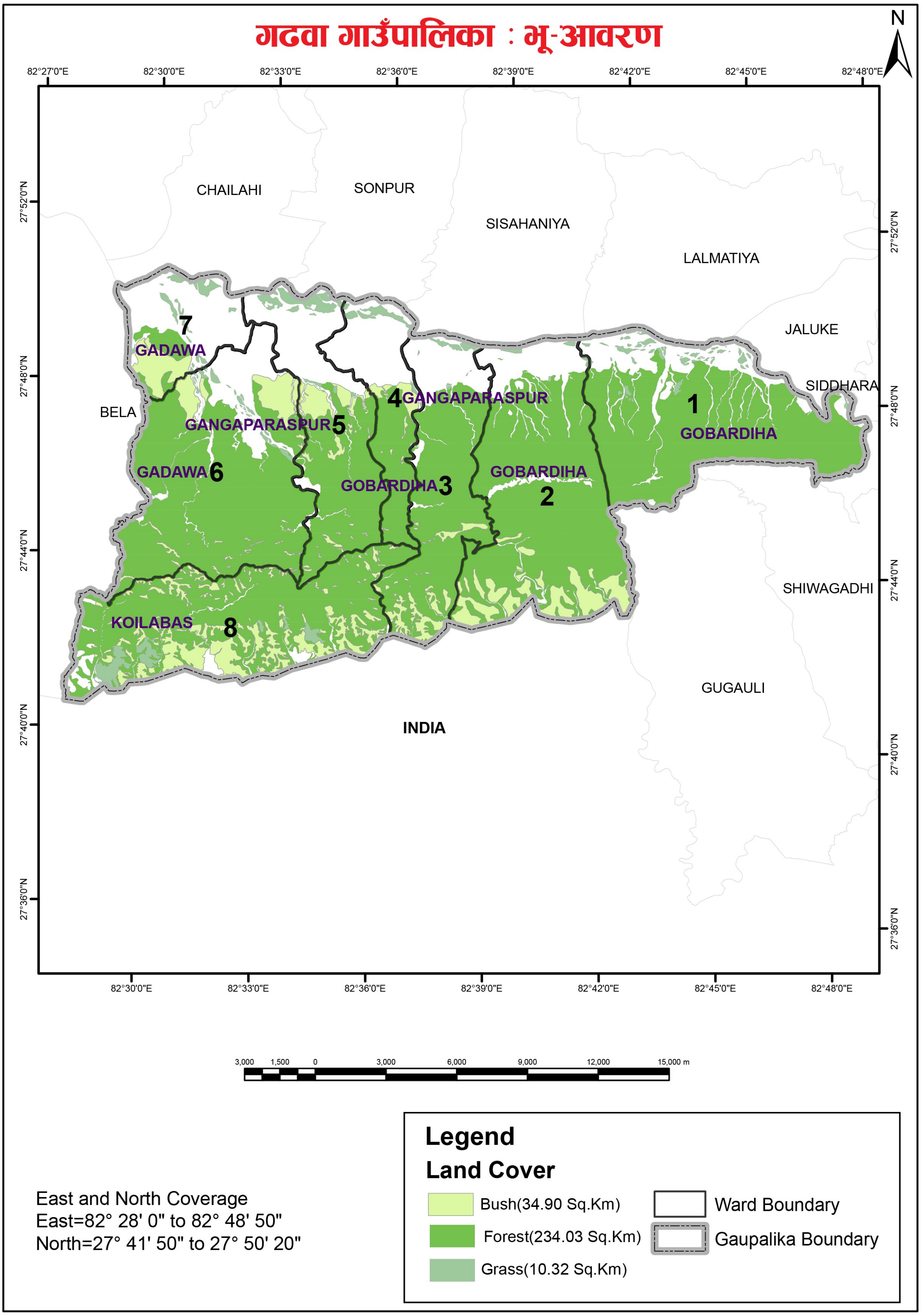

नक्सा १४ : गाउँपालिकाको भू-आवरण

४.१ गाउँपालिकाको भू-उपयोगको विवरण

गढवा गाउँपालिकाको विधमान भू-उपयोग हेर्दा गाउँपालिकाको २३४.०३ वर्ग कि.मि.(६५.२७० प्रतिशत) वनले ओगटेको छ भने५२.०२ वर्ग कि.मि.(१४.५० प्रतिशत) जग्गा खेती योग्य जमिनको रूपमा रहेको छ। खेतीयोग्य जमिनमध्ये अधिकांश जमिन मौसमी वर्षामा निर्भर रहेको छ। गाउँपालिकामा बगिरहेका विभिन्न खोलानालाको किनारमा अवस्थित यस गाउँपालिकाको खेतीयोग्य जमिनको उर्वराशक्ति उच्च रहेको छ। त्यस्तै चरन क्षेत्रले १०.३२ वर्ग कि.मि.(२.८८ प्रतिशत) जग्गा ओगटेको पाइन्छ। गढवागाउँपालिकामा जल क्षेत्रले २.६१ वर्ग कि.मि. भूभाग ओगटेको छ। गाउँपालिकामा माटोको बनावट, खेतीयोग्य जमिन, संरक्षित क्षेत्र, बस्तीयोग्य क्षेत्र आदिको विस्तृत अध्ययनको आधारमा गाउँपालिकाबासीहरूको आर्थिक हैसीयत वृद्धि गर्न र वातावरणमा प्रतिकुल असर पर्न नदिन के-कस्ता उत्पादन प्रणाली तथा नितीहरू अवलम्बन गर्न सकिन्छ। यस विषयमा विस्तृत अध्ययन गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ। भू-उपयोगको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २३:भू-उपयोग विश्लेषण

विवरण	क्षेत्रफल (वर्ग कि. मि.)	प्रतिशत
खेती योग्य जमिन	५२.०२	१४.५०
वनजंगल	२३४.०४	६५.२७०
झाडी	३४.९	९.७३३
चरन	१०.३२	२.८८
खोला, नदी, पोखरी, पहाड आदि	२.६१	०.७३
कुल क्षेत्रफल	३५८.५७	१००.००

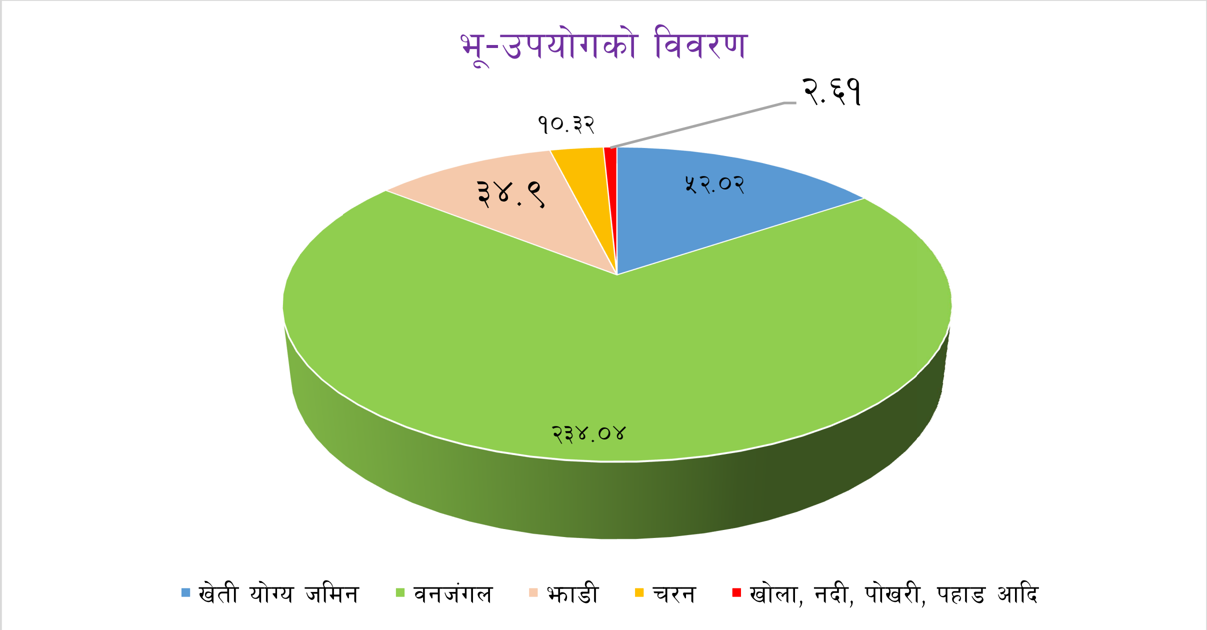

४.२ बस्ती विकासको स्वरूप

गढवा गाउँपालिकाको राजमार्ग तथा अन्य स्थानीय सडकहरू संचालनमा रहेका देखिन्छन् । अझै पनि गाउँपालिकाका सबै स्थानहरूमा नियमित रूपमा सञ्चालन हुने सडक बन्न सकेको छैन ।गढवा गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने मानिसले कृषि क्षेत्रलाई नै प्रमुख आयस्रोतको रूपमा प्रयोग गर्ने भएकाले दिनहुँ धेरै समय खेतबारीमा विताउने गरेको पाइन्छ । यसका अतिरिक्त गढवा गाउँपालिकाले गाउँपालिका विकासका लागि योजना तयार गर्नको लागी यहाँका राजनैतिक पार्टीहरू, गैरसरकारी संस्थाहरू, सामुदायिक संस्थाहरू,टोल विकास संस्थाहरू, वृद्धिजिवीहरू, समाजका प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरू, व्यवसायिक संस्थाहरू, संचारकर्मीहरू तथा योजना तर्जुमा टोली आदिलाई समावेश गरी बढीभन्दा बढी छलफल गरी योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने देखिन्छ । गाउँपालिकामा सरसफाई अभियानहरू लागु गरि स्वच्छ प्राकृतिक वातावरणको निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।गाउँपालिकाको सबै घरहरूमा शौचालय को व्यवस्था हुनुपर्ने र शुद्ध र सफा खानेपानीको व्यवस्थापन गर्ने अभियान लागु गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

४.३ क्रमिक विकास भइरहेको बस्तीहरूको वर्तमान स्वरूप

गढवागाउँपालिकाजलवायुको आधारमा केही उष्ण क्षेत्र भएपनि बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। ग्रामीण क्षेत्रको सडकहरूको सञ्जाल क्रमश विकास भइरहेको र शिक्षा, स्वास्थ्यजस्ता सुविधाहरूसमेत सुलभ बन्दै गरेको सन्दर्भमा गाउँपालिकाका केन्द्र वरपरमात्र नभई ग्रामीण क्षेत्रमा समेत बस्ती एवं बस्ती श्रृंखलाहरूको विकास भइरहेको छ। हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथसाथै आन्तरिक बस सेवाको विस्तारले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न गाउँपालिकाहरूले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम भएता पनि स-साना व्यापारिक केन्द्रका रूपमा बस्तीहरूको विकास भइरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरूपले मूल्य बृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्कजस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधाजस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ । यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ ।

घर निर्माणको वर्तमान अवस्था हेर्दा गाउँपालिकाको कुल ७,२६७ परिवारहरूमध्ये, घरको जग काठको खम्बा गाडेको भएको घरधुरी ६७.५१ प्रतिशत, बाहिरि गाह्रो बासजन्य सामग्री भएका घरधुरी ३७.५० प्रतिशत र खर/पराल/छ्वाली छाना भएका घरधुरी ७२.१५ प्रतिशत छन्। निर्माणमा गढवागाउँपालिकाको स्थिति राम्रो रहेको छ। गाउँपालिकामा कुल १०६ (१.४६ प्रतिशत) परिवारहरू मात्र घर भाडा लिई बसेका छन् भने ७०७७ (९७.३९ प्रतिशत) परिवारको आफ्नै घर रहेको छ। गाउँपालिकाभित्र १३ (०.१८ प्रतिशत) घरहरू विभिन्न संस्थाहरूले उपयोग गरेका छन्। बस्ती विकासको सन्दर्भमा गाउँपालिकासाथै सम्बन्धित विषयगत कार्यालयहरू र हाल विभिन्न नामबाट गठन भइरहेका गाउँपालिका तथा नगरपालिका एवं बजार व्यवस्थापन समितिहरूले पनि बेलैमा सार्वजनिक जग्गाको व्यवस्थापनमा आवश्यक ध्यान दिनु आवश्यक देखिन्छ।

४.४ बस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू

ग्रामिण बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

- ✓ बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। बस्तीहरूमा सुविधा वर्गीकरण ९श्यलष्लन० को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यालय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन। यस सम्बन्धमा बस्तीहरूको गुरुयोजना पहिले नै बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यावसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेल मैदानजस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र पहिले नै निर्धारण गर्नु जरुरी देखिएको छ।
- ✓ बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजी रूपमा बृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। विकासोन्मुख बस्तीहरूबाट निकास हुने फोहोरमैला संकलन र प्रशोधन गरी वस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नुपर्ने र ठूला वस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ✓ पानीको मुहानहरूलाई संरक्षण गर्न ठोस कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।
- ✓ सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकि पुर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन। यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसँग समन्वय हुन सकेको छैन।

४.५ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। मानिसको बसाई सराईका कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा परिरहेको वनविनासको चाप, अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृति एवं अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई

बस्ती एवं खेतीतर्फ अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रित भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ। मूलत: गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरी नै केन्द्रित भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले र अनुत्पादक पशुहरूको चापले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकूल प्रभाव पारेको छ।

भौगोलिक हिसाबले कमजोर भुभाग र मध्यम खालको जलाधारीय अवस्थाले गर्दा यस गाउँपालिकामा पनि वर्षेनी भुक्षय, बाढी, पहिरो,नदी कटान हुने गरेको छ। यसरी वातावरणीय असन्तुलनका कारण हुने प्राकृतिक प्रकोपका कारण ठूलो जनधनको क्षतीसमेत हुने गरेको छ।यस तितो यथार्थलाई मनन गरी भुक्षय र पहिरोको समस्याहरू र यसको कारण पहिल्याएर समाधानको लागि एक निकायलाई मात्र जिम्मेवार नठानी सम्बद्ध सबै निकायहरूले समन्वय र साझेदारी गरेर भू-संरक्षण तथा जलाधार व्यवस्थापन कार्यक्रमलाई प्राथमिकताको साथ अगाडि बढाउनु आजको टड्कारो आवश्यकता देखिएको छ।

४.६ गाउँपालिकामा हुनसक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. २४: गाउँपालिकामा हुनसक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क्र.सं.	उपजलाधारको नाम	साविकका गाविस	भूक्षयको संभाव्यता क्षेत्र					
			ज्यादै न्यून	न्यून	मध्यम	धेरै	ज्यादै धेरै	जम्मा
१	धानखोला	गोबरडिहा	०	५०४	११४३	२९९	०	१९४६
२	म्लमला	गोबरडिहा	०	८२२	६३०	५५१	४०९	२४१२
३	बहुवा खोला	गोबरडिहा	०	१७३	१९१८	३१५	६३४	३०४०
४	भौरी ताल	गोबरडिहा	०	२७३	४१९६	१२६	०	४०३।९६
५	सुपैला खोला	गोबरडिहा	२१०	७५३	३७५९	२८३	०	५००५
६	सीकहवा खोला	गंगापरस्पुर	८०३	०	९७९	४४९	४७२	२७०३
७	गौल नदी	गोबरडिहा	०	२३६	१०२३	०	०	१२५९
८		गंगापरस्पुर	०	०	२९९	०	०	२९९
९		कोइलावास	०	०	२५१७	०	०	२५१७
१०	ककाह खोला	गढवा	८३४	५६७	२९४२	४७	०	४३९०
११		गंगापरस्पुर	०	०	७२४	१२६	०	८५०
१२		गंगापरस्पुर	०	०	१०८६	१४१	०	१२२७
१३	गुरु· खोला	गढवा	३१५	०	३३			३४८
१४	खंग्री नदी	गढवा	५६७	०	२८१६	११०	३९३	३८८६
	जम्मा		२७२९	३३२८	१९८७३.९६	२४४७	१९०८	३०२८५.९६

श्रोतः जिल्ला पार्श्वचित्र दाङ २०७१

गढवा गाउँपालिकाका उप-जलधार क्षेत्रहरूमा भु-क्षय हुनसक्ने अवस्था मध्यम रहेको छ। गाउँपालिकामा भएका विभिन्न उपजलाधार क्षेत्रमध्ये २७२९ हेक्टर क्षेत्रफलमा ज्यादै न्यून संभावना रहेको छ भने ३३२८ हेक्टर क्षेत्रफलमा भूक्षयहुनसक्ने संभावना न्यून रहेको देखिन्छ। यसैगरी १९८७३.९६ हेक्टर क्षेत्रफल मध्यम रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २५:गाउँपालिकामा पर्ने साविकका गाविस, जलाधार क्षेत्र र भू-क्षयको सम्भाव्यता क्षेत्रफलको विवरण

क्र स	संभावित प्रकोप	विधमान अवस्था	समय
१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भुकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रूपमा लागु नभएको	जुनसुकै समयमा
२	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषतः साना ठूला नदि/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी डुवान र कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
३	आगलागी	गाउँपालिकाको धेरै जसो भु–भागमा घनावस्ती रहेका (सुकुम्वासी, मुक्त कमैया, बाढी विस्थापित) लगाएतका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरू माटोले नपोत्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटरजस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको।	चैत्र–जेष्ठ
४	महामारी	बाढी पश्चात पूर्ण प्रकोपका रूपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
५	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
६	शितलहर	चिसोको मात्रा बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस –माघ
७	जंगली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजंगल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरू	जुनसुकै समयमा
८	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिचाईं नपुगेका भागहरू	असार –भदौ
९	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
१०	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

श्रोत : गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय, २०७४

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति

५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरूप

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतयाः कृषि, वन, उद्योग, सेवामुलक व्यवसायहरू, नोकरी,व्यापार (थोक, खुद्रा बजार), होटल, रेस्टुरेन्ट, तथा सेवाजस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट भएको यस गाउँपालिकाकृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको हुँदा गाउँपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्। कृषि एवम् वनजन्य औद्योगिक कच्चा पदार्थको उपलब्धता, गाउँपालिकामा अन्य उद्योगधन्दाको साथै सूचना प्रविधिमा आधारित उद्योगको समेत विकास विस्तारको सम्भावना रहेको छ। त्यसैगरी गाउँपालिकामा ठूलो संख्यामा रहेका वनजंगल तथा जैविक विविधताले गाउँको विकासमा थप सम्भावना बोकेका छन्।मील, फर्निचर उद्योग, कुखुरा पालन, पशु पालन आदि यस गाउँपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू हुन्। यस गाउँपालिकाको अर्को मुख्य आर्थिक आधार वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ।

विभिन्न किसिमका जातजातिको विभिन्न किसिमका संस्कृति, रहनसहन तथा चाडपर्वलगायत उल्लेख्य संख्यामा रहेका धार्मिक, पौराणिक महŒवका स्थलहरू गाउँपालिकाका प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रूपमा रहेका छन्। पर्यटन व्यवसाय, होटेलहरू, मील, फर्निचर उद्योग, पशुपालन आदि यस गाउँपालिकामा रहेका मुख्य व्यवसायहरू हुन्। साथै यो गाउँपालिका पर्यटकीय तथा व्यापारिक दृष्टिकोणबाट विशेष महŒवपूर्ण मानिन्छ।गढवागाउँपालिकाकृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको तराई क्षेत्र भएको हुँदा गाउँपालिकामा ग्रामिण परिवेश भएका अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन्।यस परिवेशमा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनलाई बढि जोड दिनुपर्दछ।

५.२ आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

तालिका नं. २६: आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको अवस्था

कुल जनसंख्या	पूरुष	महिला	आर्थिकरूपले सक्रिय जम्मा जनसंख्या
३८,५९२	९८८८	११८०७	२१६९५
प्रतिशत	४५.५८	५४.४२	५६.२२

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

गाउँपालिकामा १५ वर्षदेखि ५९ वर्षसम्मका आर्थिकरूपले सक्रिय जनसंख्याको विवरण देखाइएको छ। जसमा पुरुषको संख्या ९८८८ (४५.५८प्रतिशत), महिलाको संख्या ११,८०७ (५४.४२ प्रतिशत) देखिन्छ। आर्थिक रूपले सक्रियमा८.८५ प्रतिशतले महिलाहरूको संख्या बढि देखिन्छ।गाउँपालिकाको कुल जनसंख्याको ५६.२२ प्रतिशत जनसंख्या आर्थिकरूपले सक्रिय छन्। आर्थिक रूपमा आश्रित जनसंख्या ४३.७८ प्रतिशत छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा देखाइएको छ।

५.३ आश्रित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २७:आश्रित जनसंख्याको विवरण

आश्रित बालबालिका (०-१४)		आश्रित बृद्धबृद्धा (६० वा सोभन्दा माथि)		जम्मा आश्रित	
जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत	जम्मा	प्रतिशत
१४,००९	८२.९१	२,८८८	४३.७८	१६,८९७	४३.७८

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

गाउँपालिकामा कुल जनसंख्याको १६,८९७ (४३.७८ प्रतिशत) जनसंख्या आश्रित छन् । जसमा ० देखि १४ वर्षसम्मका बालबालिका १४,००९ (८२.९१ प्रतिशत) र ६० वर्ष वा सोभन्दा माथिका बृद्धबृद्धाहरूको जनसंख्या २,८८८ (४३.७८ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

५.४ कृषि

आर्थिक सर्वेक्षण २०७३/७४ अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २९.३७ प्रतिशत रहेको छ । नेपालमा करिब ६३ प्रतिशत जनसंख्या रोजगारी तथा जीविकाको लागी कृषिमा निर्भर रहेका छन् । वर्षेनी युवा जनशक्ति पलायनमा बढोत्तरी, अव्यवस्थित शहरीकरण, जग्गाको खण्डिकरण, घडेरीकरण, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति, समग्र कृषि क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन् । कृषि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक सिँचाई, सडक, विजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरूमा पर्याप्त लगानी आर्कषण गर्न नसक्नु कृषि क्षेत्रको मूलभूत समस्या हो भने कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धा, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यवसायिक रूपमा स्थापित गर्नु पनि चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।

नेपालमा कृषि क्षेत्र देशको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कूल गार्हस्थ उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार भै देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रूपमा रहेको छ । ग्रामीण जनताहरूको जीवनस्तरमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृषि क्षेत्रको आधारभूत कृषि तथ्याङ्कलाई ग्रामीण विकासको सूचकको रूपमा लिन सकिन्छ । खाद्यान्न तथा नगदे बालीहरू फलफूल, पशुपंक्षी, मत्स्य सिंचाई साथै कृषि उत्पादन र क्षेत्रफलसम्बन्धी विविध सूचनाहरू कृषि तथ्याङ्कको क्षेत्रभित्र पर्ने भएतापनि नेपालमा सरकारी स्तरबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीय स्तरमा कृषिसम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्को प्रमुख स्रोतको रूपमा कृषि विकास मन्त्रालय, सहकारी तथा गरीबी निवारण मन्त्रालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग रहेका छन्। स्थानीय उत्पादनको बृद्धि र विकास गर्न बजारीकरणतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

गाउँपालिकाको ठूलो भु-भाग जंगलले भरिएको हुँदा१४.५० प्रतिशत भु-भागमात्र कृषिका लागि उपयोगी क्षेत्र रहेको छ । सामान्यत: कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ आदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा अडहर, मास, मसुरो, केराउ, चना उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, अर्सी, तिल उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, प्याज, काउली, भिन्डी, लसुन लगायत प्रमुख खाद्य तथा नगदे बाली हुन् र यिनको उत्पादकत्व पनि बढी छ । गाउँपालिकामा सबैभन्दा धेरै क्षेत्रमा खाद्यान्न र फलफूल बाली लगाइने गरेको छ भने तुलनात्मक रूपले न्यून क्षेत्रमा दलहन र मसला बाली लगाइने गरेको छ ।

५.४.१ गाउँपालिकामा उत्पादन हुने बालीको विवरण

मानिसले लगाउने कुनै पनि प्रकारको बिरुवा जुन मानिसको खाना, औषधी, पशुपालनको लागि दाना, फाइबर, आदि उत्पादन र अन्य नगद कमाउन प्रयोग हुन्छ भने त्यसलाई वाली भनिन्छ। गढवा गाउँपालिकामा उत्पादन हुने वालीहरूलाई निम्नअनुसार विभाजन गरिएको छ।

- ✓ अन्न वाली: धान, गहुँ, मकै, कोदो, आलु
- ✓ तेल वाली: तोरी, सर्सिउ, सूर्यमुखी, आलस
- ✓ दाल वाली: चना, रहर, मसुरो, मास, सिमि, भटमास, केराउ
- ✓ नगदे वाली: उखु, कपास, सनपाट

क) **हिउँदे बाली :** गाउँपालिकामा उत्पादन गरेको हिउँदे वालीहरूमा गहुँ, जौ, सर्सिउ, गोपी, तोरी, मुसुरो, अडहर, मुंग, लौका, बन्दा, टमाटर, खुर्सानी, मुला, प्याज, लसुन, धनिया, गाँजर, सलगम, आलु आदि रहेका छन्।

ख) **वर्षे बाली :** यस गढवा गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे वालीहरूमा धान, मकै, अडहर, काको, लौका, बन्दा, टमाटर, खुर्सानी, मुला, आदि खाद्यान्न वालीको खेती हुने गर्दछ।

५.४.२ वाली पात्रो

गढवा गाउँपालिकामा विभिन्न महिनामा विभिन्न खेती हुने गर्दछ। यस गाउँपालिकामा धान, मकै, कोदो, अडहर, अदुवा,गहुँ, जौ, सर्सिउ, गोपी, तोरी, मुसुरो, अडहर, मुंग, काका, लौका, बन्दा, टमाटर, खुर्सानी, मुला, आदि खाद्यान्न वालीको खेती हुनेगर्दछ। यस गाउँपालिकामा विभिन्न ठाउँमा र विभिन्न महिनामा हुने खेतीबालीको विस्तृत विवरण तलको वाली पात्रोमा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २८:वाली पात्रो

क.सं.	वाली	लगाउने महिना	भित्राउने महिना	क.सं.	वाली	लगाउने महिना	भित्राउने महिना
१	धान	जेष्ठ-श्रावन	कार्तिक-मंसिर	२१	घिरौला	जेष्ठ-असार	भदौ-असौज
२	मकै	वैशाख-जेष्ठ	साउन-मदौ	२२	चिचिन्डो	जष्ठ-असार	भदौ-असौज
३	गहुँ	मंसिर-पुष	माघ-फाल्गुन	२३	सिमि	वेशाख-जेष्ठ	कार्तिक-मंसिर
४	जौ	मंसिर-पुष	माघ-फाल्गुन	२४	बोडी	वैशाख-जेष्ठ	कार्तिक-मंसिर
५	कोदो	असार -साउन	भदौ-असौज	२५	काउली	असार -साउन	माघ-फाल्गुन
६	तोरी	असौज-कार्तिक	पुष-माघ	२६	बन्दा	वैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत
७	ससिउ	असौज-कार्तिक	पुष-माघ	२७	ब्रोकाउली	असौज-कार्तिक	मंसिर-पौष
८	गोपी तोरी	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन	२८	गाँठ गोपी	असौज-कार्तिक	पुष-माघ
९	मसुरो	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन	२९	टमाटर	बैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत
१०	चना	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन	३०	खुर्सानी	वैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत
११	केराउ	असौज-कार्तिक	पुष-माघ	३१	भिन्डी	वैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत

						(अन्य महिना)	
१२	अडहर	असार -साउन	फाल्गुन चैत	३२	भन्टा	जेष्ठ-असार	भदौ-असौज
१३	मुंग	बैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत	३३	मुला	भदौ असौज	फाल्गुन चैत
१४	मास	साउन-भदौ	असौज-कार्तिक	३४	अदुवा	वैशाख-जेष्ठ	पुष-माघ
१५	भट्टमास	साउन-भदौ	असौज-कार्तिक	३५	चम्सुर	भदौ असौज	मंसिर-पौष
१६	गहत	साउन-भदौ	असौज-कार्तिक	३६	पालुंगो	भदौ असौज	कार्तिक-मंसिर
१७	काका	वैशाख-जेष्ठ	कार्तिक-मंसिर	३७	धनिया	असौज-कार्तिक	मंसिर-पौष
१८	करेला	वेशाख-जेष्ठ	कार्तिक-मंसिर	३८	गाँजर	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन
१९	लौका	वैशाख-जेष्ठ	कार्तिक-मंसिर	३९	सलगम	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन
२०	फर्सि	वैशाख-जेष्ठ	फाल्गुन चैत	४०	आलु	असौज-कार्तिक	माघ-फाल्गुन

स्रोतः जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, २०७३

५.४.३ कृषि वालीमा लाग्ने रोगहरू

गाउँको कृषि उत्पादनमा धान, मकै, गहुँ, कोदो, तोरी, जौ, फापर दलहन, तरकारी, फलफूल आदि नै मुख्य रूपमा रहेको छ। सामान्यतया खाद्यान्नमा गभारो आख्ले, खैरा, लिफ ब्लास्ट,फलफुलहरूमा फलमा गभारोजस्ता रोगहरू देखा परेका छन् भने गहुँमा लिफ ब्लास्टजस्ता रोगहरू देखिन्छन्। यसैगरी दलहन वालीमा डडुवा, ब्लास्ट, नगदे वाली पनि डडुवा आदि रोगको प्रकोपबाट कृषकहरू समस्यामा परेका छन्। गढवा गाउँपालिकामा लागेका रोगहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. २९:कृषि वालीमा लाग्ने रोगहरूको विवरण

क्र.स.	तरकारी वालीमा लाग्ने रोगहरूको नाम	फलफुल खेतीमा लाग्ने रोगको नाम	खाद्यान्न वालीमा लाग्ने रोगको नाम	दलहन वालीमा लाग्ने रोगको नाम	नगदे वालीमा लाग्ने रोगको नाम
१	मोज्याक भाइरस	फलको गभारो	डडुवा	डडुवा	डडुवा
२			गभारो आख्ले	ब्लास्ट	
३			खैरा		
४			लिफ ब्लास्ट		

स्रोतः जिल्ला कृषि विकास कार्यालय, २०७३

५.४.४ कृषि औजार

कृषकले प्रयोग गर्ने मुख्य औजारमा ट्रयाक्टर, थ्रेसर, पम्पसेट, गोरुगाडा, अन्न राख्ने भाँडो, हलो कुटो, कोदाली, हसिया, आदि पर्दछन्। गढवा गाउँपालिकाको साविकको गाविस गढवामा कृषकहरूले उपलब्ध कृषि औजारमा खुर्पा, हसिया, सबैभन्दा धेरै प्रयोग गर्दछन् भने कुटो, कोदालो अन्न राख्ने भाँडो, हलो, गोरु गाडा, पम्पसेट र थ्रेसर पर्दछन्।

५.४.५ कृषि सेवा केन्द्र,उपकेन्द्र,कृषक समूह

क्र स	कृषि सेवा केन्द्र	उपकेन्द्र	कृषक समूह

५.५ सिंचाइ

५.५.१ विद्युत सिंचाई र वैकल्पिक ऊर्जाको विवरण

तालिका नं. ३०:विद्युत सिंचाई र वैकल्पिक उर्जाको विवरण

क्र.सं.	योजनाको नाम	स्थान	सिंचित क्षेत्र (हे.)
१	गोवरडिहा सिंयो.	गोवरडिहा	५००
२	घोराहा मानपुर सि.यो.	गढवा	५००
३	गंगापरस्पुर सि.यो.	गोवरडिहा	५०
४	चलिया मनिकापुर सि.यो.	गढवा	१००
५	सुपौला परस्पुर सि.यो.	गंगापरस्पुर	२००
६	गोवरडिहा वड्कापथ सि.यो.	गोवरडिहा -३,६	५००
७	द·लीछाप सि.यो.	गंगारस्पुर गढवा सि.यो.	८६८
	जम्मा		२७१८

श्रोत : दाङ जिल्ला पार्श्वचित्र २०७१

गढवा गाउँपालिकाका साविकका विभिन्न गाविसहरूमा गरी जम्मा २७१८ हेक्टर क्षेत्रफलमा सिंचाइ गरिएको छ। गाउपालिकाँमा विभिन्न सिंचाइ योजनाले गर्दा कृषकहरूलाई खेतीपाति गर्नलाई धेरै नै लाभ पुगेको छ। वालीमा नियमित सिंचाइ हुनाले वालीको उत्पादन पनि बढ्छ। कृषकहरूलाई आर्थिकरूपमा निर्भर हुन पनि सहयोग पुग्दछ। गढवा गाउँपालिकामा भएका सिंचाइ योजनाको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.५.२ केयर नेपाल र साना किसानको संयूक्त लगानीमा सम्पन्न योजनाहरू

तालिका नं. ३१:केयर नेपाल र साना किसानको संयूक्त लगानीमा सम्पन्न योजनाको विवरण

क.सं.	योजनाको नाम	स्थान	सिंचित क्षेत्र
१	घोराहा सिंचाइ योजना	गोवरडिहा	५९
२	सुपौल सिंयो	गोवरडिहा	१५०
३	चिसापानी सि.यो	गोवरडिहा	२०
४	मुतुभु सि.यो	गोवरडिहा	२०
	जम्मा		२४९

श्रोत : दाङ जिल्ला पार्श्वचित्र २०७१

यस गढवा गाउँपालिकामा केयर नेपाल र साना किसानको लगानीमा पनि थप सिंचाइ योजनाहरू लागु भएका छन्। केयर नेपाल र साना किसानको संयुक्त लगानीमा सम्पन्न भएका योजनाहरूले २४९ हेक्टर क्षेत्रफल ओगटेका छन्। गाउँपालिकामा भएका थप सिंचाइ योजनाहरूको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.६ पशुपालन

पशुपालन भन्नाले घरमा पशु वा पंक्षीलाई पाल्ने प्रक्रिया हो।विशेष गरि पशुपालन खाद्य वस्तु उत्पादन र जिविकोपार्जनको लागि पालिने गरिन्छ।गढवा गाउँपालिकामा गरिने पशुपालनमध्ये गाई, गोरु, भैसी, भेडा, बाखा, कुखुरा, हाँस, परेवा, सुँगुर, बंगुर, घोडा आदि पर्दछन्। सबैभन्दा बढी पालिनेमा बाखा, कुखुरा, गाई, गोरु, भेडा, हाँस र परेवा रहेका छन्।

५.६.१ पशुपालनमा लाग्ने रोगहरू

गढवा गाउँपालिकामा पशुपंक्षिहरूमा विभिन्न रोगहरू देखिएका छन्। पशुहरूमा देखिने रोगहरूमा भ्यागुते,चरचरे, खोरेत, एन्फेक्स, डर्माटाइटिस, डाइरिया, टेपवर्म, लाइस आदि जस्ता रोगहरू देखा परेका छन्। पंक्षीहरूमा एक्सिडिपेसिस, कोराइजा, गम्बारो, सि आर डी, सल्मोनेलासिस, रानिखेत, फुवल फुक्स आदि रोगहरू देखा परेका छन्।गढवा गाउँपालिकामा पशुपंक्षीमा देखिएका रोगहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३२:पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरूको विवरण

क.सं.	पशुपन्छी अन्य उत्पादन	रोगको नाम
१	पशु	भ्यागुते, चरचरे,खोरेत, एन्फेक्स, पी.पी.आर,एने यूरीया, डर्माटाईटिस, डायरिया, पाइरेक्सिया,रिटेनप्रोसेन्टा, सिस्टोकिया, एनोरोक्सिस, एल एफ, राउन्डओम,टेपवर्म, महोस्ट, टिक्स, लाइस, सर्भिसाइटिस, भेट्राइटिस,पायोमेट्रा, स्वाइन फिबर
२	पंक्षी	एक्सीडिपेसिस, कोराइजा, गम्बारो,सि आर डी, सल्मोनेलासिस,रानिखेट,फुबल, फुक्स, हवाइडाइरिया

श्रोत: जिल्ला पार्श्वचित्र दाङ २०७१

५.६.२ पशु नश्ल

गाउँपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाखा, भेंडा र बंगुर रहेका छन्। सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ। गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाखा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ। तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन। त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरूले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरूको आहारा खाई दिनुसमेत यस क्षेत्रको समस्या हो। तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरूलाई भविष्यको राम्रो माउमाविकसित गर्ने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आवश्यक छ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा गाउँपालिकाको पशुपालन क्षेत्र विकसित हुदैछ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणात्मक विकास सम्भव भएको छ। तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ। पशु पालन क्षेत्रमा क्रमिक रूपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तरपशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि उद्योग स्थापना खासै हुन सकेको पाईंदैन। त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको खाँचो सर्वत्र महसुस गरिएको छ। पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्युन हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सोअनुरूप पशुपालनमा यान्त्रिकिकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा जनमानसमा पशुपालनको कृषि अर्थतन्त्रमा योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन।

५.६.३ पशु सेवा केन्द्र ,उपकेन्द्र,कृषक समूह

५.७ खानीको स्रोत र उपयोगको स्थिति

गढवा गाउँपालिकामा खानीसम्बन्धी सम्भाव्यताको बारेमा अध्ययन गरेको भएतानि व्यवसायिक उत्खनन् लागि कुनै पहल गरेको पाइदैन। तर यस गाउँपालिकामा खोला नालामा भएका बालुवा ढुंगा तथा गिटीको सदुपयोगबाट फाइदा लिन सकिने स्थिती रहेको छ। यहाँको चुरे क्षेत्रमा Schists, Quarzites,Fragile & Stone, Conglomerates, Pebbles/ Boulders,Sand Stone, Calcareous, Thin Lime Stone,Clay/ Phyllites चट्टानहरू पाइन्छन् ।

५.८ सरकारी संस्थाहरू

तालिका नं. ३३:गाउँपालिकामा भएका सरकारी कार्यालयहरूको विवरण

सरकारी कार्यालयको नाम र टेलिफोनको विवरण		
क्र.सं.	नाम	सम्पर्क नं.
१	इलाका प्रहरी कार्यालय, गढवा	०८२-६९२६४७
२	गढवा स्वास्थ्य चौकी, गढवा दाङ	०८२-४१००१५
३	सेक्टर वन कार्यालय दाङ	०८२-४०००४२
४	इलाका वन कार्यालयदाङ	-
५	गढवा पश सेवा केन्द्रदाङ	लेन्डलाइन फोन नभएको
६	गढवा कृषि सेवा केन्द्र दाङ	"
७	हुलाक सेवा दाङ	"

श्रोत : गढवा गाउँपालिका तथ्याङ्क संकलन विवरण, २०७३

गढवा गाउँपालिकामा गाउँवासीहरूलाई सुविधा दिनको लागि सरकारी कार्यालयहरू रहेका छन् । गढवामा गाउँवासीहररुलाई सुरक्षा प्रदान गर्नको लागि इलाका प्रहरी कार्यालय स्थापना भएको छ भने स्वास्थ्य सेवा प्रदान गर्नको लागि गढवा स्वास्थ्य चौकी रहेको छ। यसैगरी वन पैदावारको संरक्षण र सुरक्षाका लागि सेक्टर वन कार्यालय र इलाका वन कार्यालय रहेको छ। कृषि र पशुपालनको गाउँवासीलाई सहज हहोस् भनि साविकको गाविस गढवा दाङमा गढवा पशु सेवा केन्द्र र गढवा कृषि सेवा

केन्द्र रहेको देखिन्छ ।चिठि आदान प्रदान गर्नको लागि हुलाक सेवा कार्यालय रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेका विभिन्न सरकारी कार्यालयको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.९ बैंक तथा वितिय सस्था

क्र स	बैंक/वितिय सस्था
१	Karnali Development Bank
२	Western Development Bank Ltd
३	Jyoti Bikash Bank
४	Agricultural Development Bank Limited
५	Nirdhan Utthan Bank Limited

खण्ड ६: भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

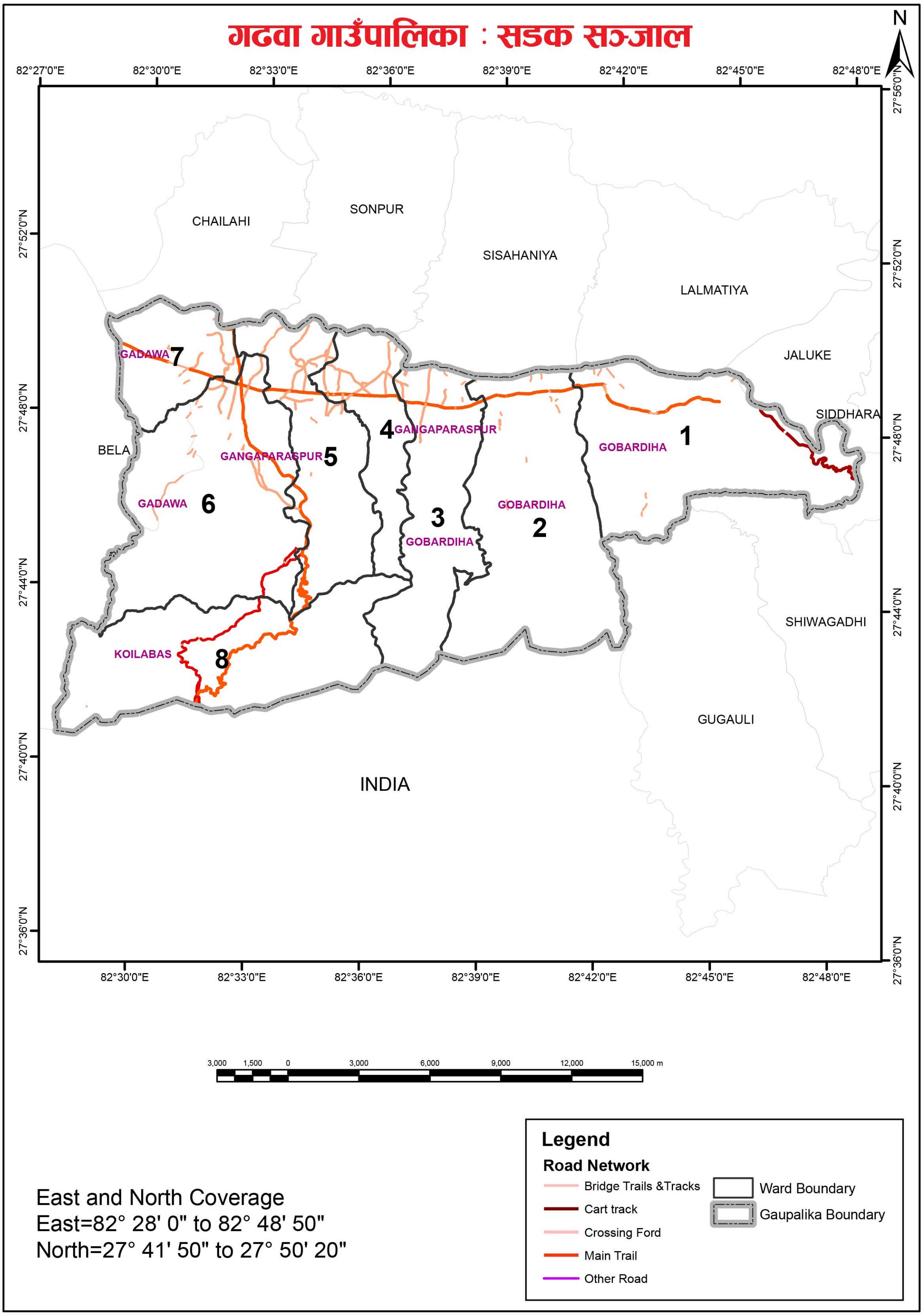

नक्सा १५ : गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल

६.१ यातायात

कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गातिशील बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न यातायात एउटा महŒवपूर्ण पुर्वाधारको रूपमा रहेको हुन्छ ।

यहाँ ३२ कि.मि. पक्की बाटोमा १२ महिना नै यातायात सञ्चालन हुने गर्दछ । यस गाउँपालिकाबाट देशका सबै मुख्य शहरी क्षेत्रहरूसम्म जोड्ने सडक सञ्जाल राम्रो रहनुका साथै गाउँपालिकामा सिंचाइको व्यवस्था राम्रो भएकोले खाद्यान्न, तरकारीहरू, तेलहन, दलहन, फलफूल, दुग्ध, उत्पादन आदिको राम्रो उत्पादन भैरहेकोमा गाउँका सबै वडाहरूमा विस्तारै सडकको सुविधा पुग्न थालेकोले उत्पादित वस्तुलाई बजारसम्म पुऱ्याउन सजिलो हुने देखिन्छ। गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडकको विस्तार भएकोले आन्तरिक यातायातको सुविधाले गाउँपालिकाबासीहरूलाई समयमै आवश्यक उपचार तथा औषधिको सेवा र बजारमा पहुँच पुऱ्याउन सकिएको छ। गाउँपालिकामा यातायातका विभिन्न साधनहरूको उपयोग भएको देखिन्छ। गाउँपालिकामा टेक्टर, गाडा, साइकल, ट्याक्सी, मोटरसाइकलहरू आदि उपयोग गरिएको देखिन्छ। गाउँपालिकाका सडकमार्ग राम्रो भएका रुटहरूमा बस सेवा चालु रहेको छ।

६.१.१ सडक सञ्जालको अवस्था

गढवा गाउँपालिकाको सडक सञ्जालको अवस्था हेर्दाजम्मा ३२ किलोमीटर कालोपत्रे सडक देखिन्छ । गाउँपालिकामा ग्राभेल बाटो १०५ कि.मि. रहेको छ भने कच्ची बाटोको क्षेत्रफल १०६ कि.मि नै रहेको छ । यहाँको कालोपत्रे गरिएको सडकको चौडाई जम्मा ५ मिटर रहेको छ भने ग्राभेल र कच्ची बाटोको चौडाई ४ मिटर रहेको छ । यो तथ्यांक नापी विभागको नक्साअनुसार भएको हुनाले केही नयाँ र भित्री सडकहरू अध्यावधिक नहुन पनि सक्छ तर धेरै जसो यसमा रहेका हुनाले समग्रमा भन्दा यो गाउँपालिकामा सडकको बिस्तार कम नै मान्नु पर्दछ ।

गढवा गाउँपालिकाको बाटो-घाटोको स्थिति हेर्दा कालोपत्रे, ग्राभल, कच्ची, र कृषि सडक आदिले यातायात संजालको रूपमा विभिन्न गाउँवस्तीहरू जोडेको देखिन्छ । गाउँपालिकाको समग्र पक्षको विकास गर्न विद्यमान सडक संजालहरूको संरक्षण, स्तर उन्नति र थप विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।यस गाउँपालिकाको सडक सञ्जालको अवस्थालाई विस्तृत रूपमा निम्नवमोजिमको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३४:सडक सञ्जालको विवरण

क्र.सं.	कार्यक्रम विवरण	लम्बाई	चौडाई	सेवा पुगेको वडाहरू
१	हुलाकी राजमार्ग	५४	६	१ देखी ७
२	सहायक राजमार्ग	३४	८	१ देखि ६
३	पक्की तथा कालोपत्रे	३२	५	१ देखि ६
४	ग्राभेल बाटो	१०५	४	५ र ७
५	कच्ची बाटो	१०६	४	६ र ७
	जम्मा	३३१	२७	

श्रोत : गढवा गाउँ कार्यपालिकाकोकार्यालय, २०७३

तालिका नं. ३५:ग्रामिण सडकको विवरण

क्र.सं.	सडकको नाम	जम्मा लम्बाइ(कि.मि)
१	गोबरडिहा -२ बधारा -लालमटिया-खुमारिया-लालमटिया चोक रोड	७
२	गोबरडिहा-५सिसहनिया-२ अन्नपूर्ण पिपरा चोक रोड	१०
	जम्मा	१७

श्रोतः जिल्ला पार्श्वचित्र दाङ २०७१

गढवा गाउँपालिकामा ग्रामिण सडकको जम्मा क्षेत्रफल १७ कि.मि रहेको छ। गोबरडिहा-२ बधारा लालमटिया-खुमारिया देखी लालमटिया चोक रोडसम्म ७ कि.मि रहेको छ।गोबरडिहा-५,सिसहनिया-२, अन्नपूर्ण पिपराचोक रोडसम्म ७ कि.मि रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

६.१.२यातायातको साधनको विवरण

गढवा गाउँपालिकाका सडकहरूमा निजी लगायत सरकारी यातायात पनि गुड्ने गर्दछन्। यस गाउँपालिकाका सडकमा नीजी (दुइ पांग्रे) यातायातको संख्या २१५ वटा रहेको छ। यसमा पनि १४ वटा १० वर्षसम्मका पुराना छन् भने २३ वटा १० वर्षभन्दा बढी पुराना रहेका छन्। सरकारी स्वामित्वका (चार पांग्रे) ३ वटा रहेको देखिन्छ। निजी (चारपांग्रे) यातायातको संख्या ७० वटा छन्। ६० वटा १० वर्ष पुराना भएको पाईयो भने १० दर्श वर्षभन्दा बढी पुराना भएको पाईयो।

सडक यातायताको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, पैदलयात्रीले सडक पार गर्ने जेब्रा क्रसिङ, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनीजस्ता सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रूपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।गढवा गाउँपालिकामा चल्ने यायायातका विभिन्न साधनहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३६:गढवा गाउँपालिकामा यातायातका साधनहरूको विवरण

क्र.सं.	सवारीसाधनको नाम	संख्या	१० वर्षसम्म पुरानो	१० वर्षभन्दा बढी पुरानो
१	निजी दुइपांग्रे	२१५	१४	२३
२	सरकारी स्वामित्वका (चार पांग्रे)	३	२	१
३	सरकारी २ पांग्रे	७०	९०	१०
४	सार्वजनिक (भाडाका)	५	४	१
५	कुटनैतिक			
६	अर्न्तराष्ट्रिय गै.स.स.			
	जम्मा	२९३	११०	३५

श्रोत : गढवागाउँपालिकाकार्यालय,२०७३

६.२ संचार

सन् १९९० सालसम्म संचार माध्ययमहरू सिमित थिए। हाल पत्रपत्रिका, रेडियो र टि.भि.को प्रयोग अत्यधिकमात्रामा बढ्दै गएको छ। गढवा गाउँपालिकामाएफ.एम र रेडियो नेपाल लगायत विभिन्न स्टेसनहरूजिल्ला तथा केन्द्रबाट सिधा प्रशारण भएको सुन्न सकिन्छ। गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको घन ल्भतधयचप सेवा गाउँपालिका सबै वडाहरूमा उपलब्ध भएको देखिन्छ।

६.२.१ टेलिफोन/मोबाइल

सञ्चार प्रणालीको विवेचना गर्दा यस गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएको देखिन्छ। ग्रामिण क्षेत्रहरूमा पातलो र छरिएको वस्ती भएकोले, केवल नेटवर्कबाट टेलिफोन सेवा पुऱ्याउन प्राविधिक कठिनाइको साथै, बढी खर्चिलो हुने देखिएकोले त्यस्ता स्थानहरूमा वायरलेस प्रणालीबाट सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ साथै सबै वडाहरूमा टेलिफोन नेटवर्क सेवाको स्तर उन्नति गर्नुपर्ने देखिन्छ।

६.२.२ हुलाक सेवा

गाउँपालिकामा आधा शताब्दीदेखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवा हाल गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा कार्यरत छन्। हुलाकले गाउँपालिकाभित्र र गाउँपालिका बाहिर एवम् विदेशमा समेत सेवा प्रदान गरिरहेको छ। हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन्। यद्यपि संचार माध्यमहरू र यातायातको तीब्र र उच्च विकासले हुलाक प्रयोगकर्ताहरूको संख्या क्रमश घट्दै गइरहेको छ।

६.२.३ पत्रपत्रिका

स्थानीय तथा केन्द्रबाट प्रकाशित हुने सबैजसो दैनिक अखबारहरू, साप्ताहिकहरू र मासिक पत्रिकाहरू (राष्ट्रिय समाचार समिति, गोरखापत्र, कान्तिपुर दैनिक, नागरिक दैनिक, नेपाल समाचारपत्र, राजधानी दैनिक, अन्नपूर्ण पोष्ट, नयाँ पत्रिका दैनिक आदि) समेत गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा पाइन्छ।

६.३विद्युत तथा बैकल्पिक उर्जा

६.३.१ दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा विद्युत मर्मत संभार, महसूल असुली तथा विद्युतीकरण योजनाको कार्यान्वयन नेपाल विद्युत प्राधिकरणले गर्दै आएको छ। राष्ट्रिय जनगणना २०६८ (सन् २०११) को नजिताअनुसार दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनमा विद्युत प्रमुख स्रोतको रूपमा रहेको देखिन्छ।गाउँपालिकामा बत्ती बाल्न विद्युत प्रयोग गर्नेको घरधुरी संख्या ५,५१६ (७५.९० प्रतिशत) रहेको छ। त्यस्तै गाउँपालिकामा बसोबास गर्ने कुल घरधुरीको ९१० (१२.५२ प्रतिशत) घरधुरीले मट्टितेल,६२ (०.८५ प्रतिशत) घरधुरीले सोलार र १० (०.१४ प्रतिशत) घरधुरीले गोबरग्यास प्रयोग गर्ने गरेको देखियो भने अन्य इन्धनको श्रोत प्रयोग गर्ने घरधुरीमा ७३०

(१०.०५ प्रतिशत) र इन्धनको श्रोत नखुलेको ३९ (०.५४ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ ।उल्लेखित विवरणलाई तालिका र स्तम्भमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३७:वडागत दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा नं	बिजुली	मट्टितेल	गोबरग्याँस	सोलार	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	८४०	१५९	२	२५	११६	१२	१,१५४
२	६३७	५८	०	९	१५१	१	८५६
३	६७४	१०४	०	१	६९	१५	८६३
४	६८९	१६०	१	३	९८	०	९५१
५	८७२	१३४	२	१	६९	२	१,०८०
६	९३२	१०२	४	२१	१९९	२	१,२६०
७	७८७	११४	१	१	६	७	९१६
८	८५	७९	०	१	२२	०	१८७
जम्मा	५,५१६	९१०	१०	६२	७३०	३९	७,२६७
प्रतिशत	७५.९०	१२.५२	०.१४	०.८५	१०.०५	०.५४	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

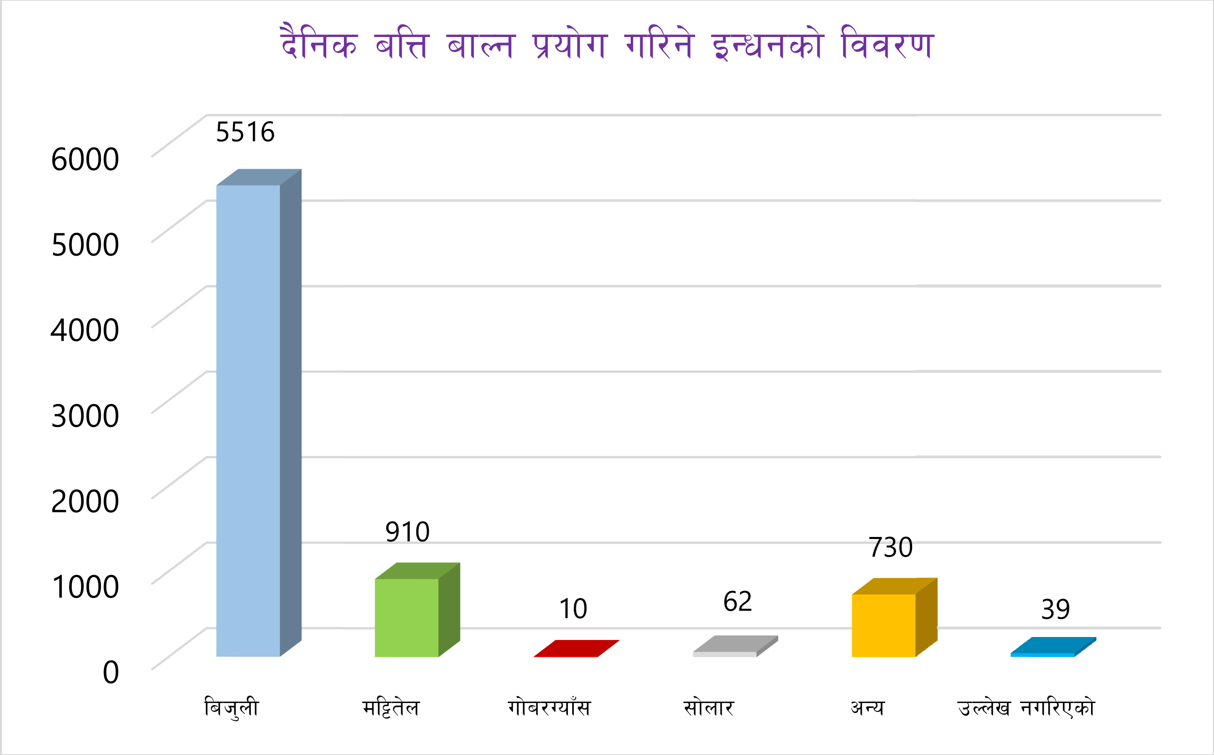

६.३.२ खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

तालिका नं. ३८: खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा	काठ/दाउरा	मटीतेल	एल.पी. ग्याँस	गुँईठा/ ठोरहा	गोबरग्यास	बिजुली	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	१,१२५	१	८	१	७	०	०	१२	१,१५४
२	८१०	०	५	८	३२	०	०	१	८५६
३	८१८	१	१३	०	१४	०	२	१५	८६३
४	८६१	०	१५	१	७२	०	२	०	९५१
५	९९१	१	४	३०	५२	०	०	२	१,०८०
६	१,११६	१५	७२	२४	३१	०	०	२	१,२६०
७	७२४	१	७	१	१७५	१	०	७	९१६
८	१८६	०	१	०	०	०	०	०	१८७
जम्मा	६,६३१	१९	१२५	६५	३८३	१	४	३९	७,२६७
प्रतिशत	९१.२५	०.२६	१.७२	०.८९	५.२७	०.०१	०.०६	०.५४	१००

श्रोतः राष्ट्रिय जनगणना २०६८

२०६८ को जनगणनाअनुसार परिवारमा खाना पकाउन बढी प्रयोगमा आउने काठ/दाउराप्रयोग गर्ने घरधुरी ६,६३१(९१.२५ प्रतिशत), गोबरग्यासप्रयोग गर्ने ३८३ (५.२७ प्रतिशत), एल.पी. ग्याँसप्रयोग गर्ने १२५ (१.७२ प्रतिशत), गुँईठा/ठोरहा प्रयोग गर्ने ६५ (०.८९ प्रतिशत), मटीतेलप्रयोग गर्ने १९ (०.२६ प्रतिशत) छन् भने सबैभन्दा कम बिजुली प्रयोग गर्ने घरधुरी १ (०.०१ प्रतिशत) रहेको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

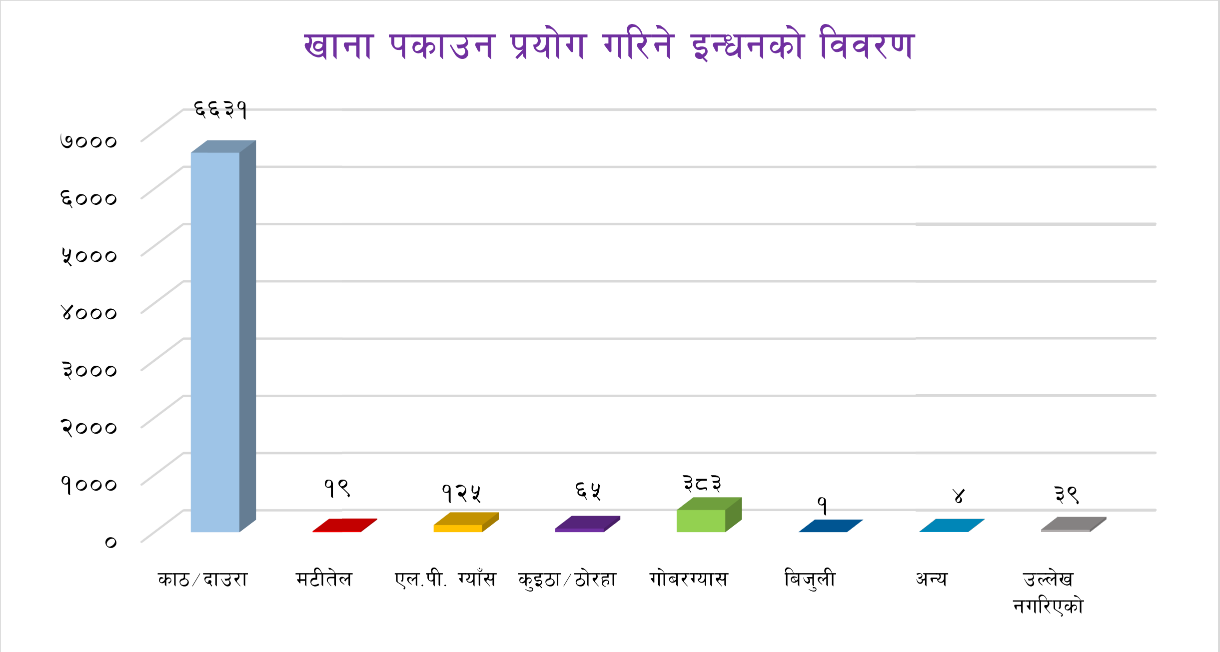
खाना पकाउन प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण
७०००
६०००
५०००
४०००
३०००
२०००
१०००
०
६६३१
१९
१२५
६५
३८३
१
४
३९
काठ/दाउरा
मटीतेल
एल.पी. ग्याँस
कुइठा/ठोरहा
गोबरग्यास
बिजुली
अन्य
उल्लेख नगरिएको

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

७.१ शिक्षा

चौधौ योजनाको ५ वटा रणनीतिक स्तम्भहरूमध्ये शैक्षिक पूर्वाधारको विकास र गुणस्तर वृद्धि पनि एक हो ।कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ गढवा गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन खोजिएको छ। विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहिआएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रूपमा नीतिगतरूपमा अबलम्बन गरिएको छ। राज्यको नीतिसमेत शिक्षालाई विकासको प्रमुख पूर्वाधारको रूपमा विकसित, सर्वसुलभ र प्रभावकारी बनाउँदै लैजाने रहेको छ ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति,शिक्षण संस्थाको विवरण,दरबन्दी शिक्षकहरूको विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउनखोजिएको छ जसबाटगढवा गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी आगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ ।

७.१.१ साक्षरताको अवस्था

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महŒवपूर्ण आयामको रूपमा साक्षरताको अवस्थालाई लिने गरिन्छ। पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकाको कुल साक्षरता दर ६३.५६ प्रतिशत (नेपालको ६५.९४ प्रतिशत) रहेको छ। लैंगिक हिसाबले यो गाउँपालिकामा पनि अन्यत्र झैं केही विभेद रहेको पाईन्छ। जस्तै: यस गाउँपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ११,४८२ (७१.५१ प्रतिशत)को तुलनामा महिलाको साक्षरता दर १०,०५८ (५६.४० प्रतिशत) रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा लगभग १५.११ प्रतिशतको फरक देखिन्छ। सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौ जिल्लाको साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर ४१.६९ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ३९:वडागत साक्षरताको विवरण

वडा नं.	पढ्न र लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न र लेख्न नसक्ने		उल्लेख नगरिएको		जम्मा		जम्मा
	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	पुरुष	महिला	
१	१६०५	१५७३	६७	५५	६०६	११५३	१	०	२,२७९	२,७८१	५,०६०
२	१६८३	१३८९	३६	४४	३५१	७५१	०	१	२,०७०	२,१८५	४,२५५
३	१४४७	११८३	५१	४३	४६५	८४४	२	४	१,९६५	२,०७४	४,०३९
४	१४९२	१२३२	२४	१९	६७१	१०४९	०	२	२,१८७	२,३०२	४,४८९
५	१६७४	१४३९	२९	२५	८२०	१२०९	०	१	२,५२३	२,६७४	५,१९७
६	२००७	१७८९	२५	३४	५९८	१२०२	५	३	२,६३५	३,०२८	५,६६३
७	१३६६	१२५२	३१	४२	६६८	१०८७	०	०	२,०६५	२,३८१	४,४४६
८	२०८	२०१	२८	३४	९७	१७४	०	०	३३३	४०९	७४२
जम्मा	११,४८२	१०,०५८	२९१	२९६	४,२७६	७,४६९	८	११	१६,०५७	१७,८३४	३३,८९१
प्रतिशत	७१.५१	५६.४०	१.८१	१.६६	२६.६३	४१.८८	०.०५	०.०६			

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

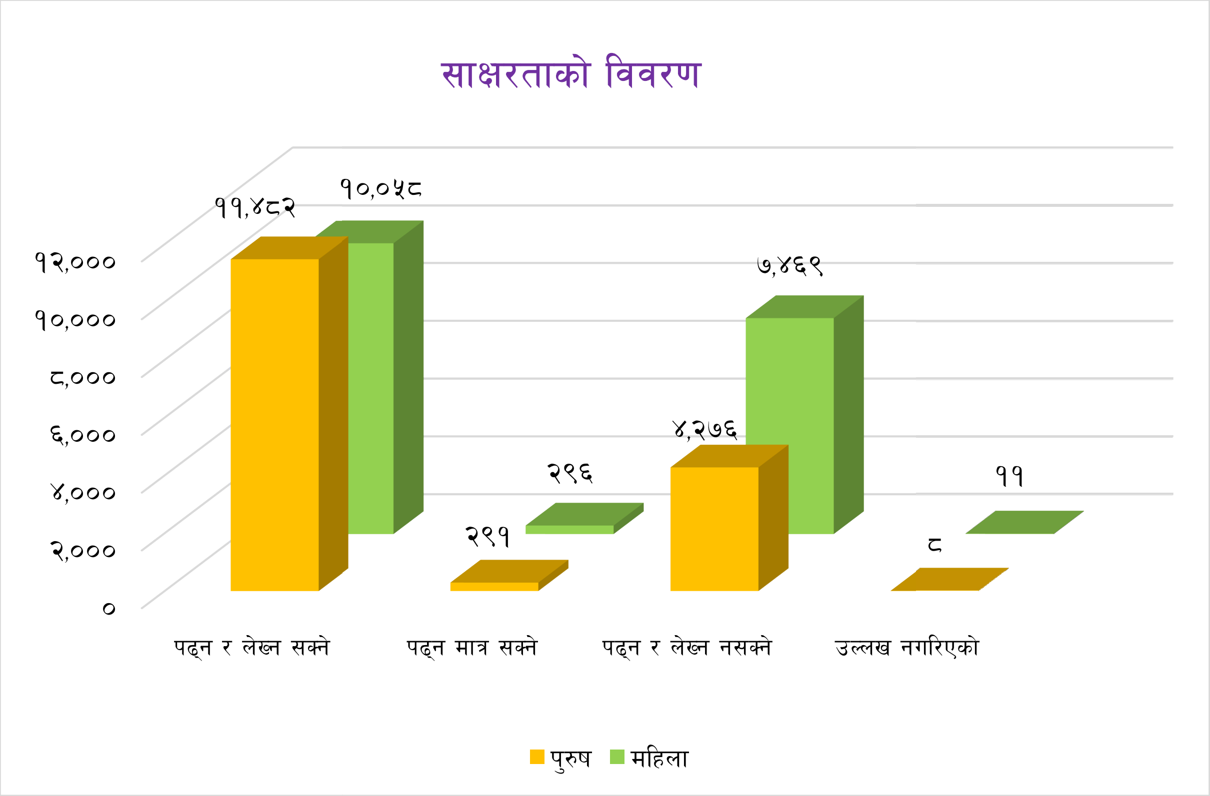

७.१.२ शैक्षिक जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ४०:शैक्षिक जनशक्तिको विवरण

लिङ्ग	स्कूल नगएको	प्राथमिक तह	नि.मा.वि. तह	मा.वि. तह	एस.एल.सी. तह	प्रमाणपत्र तह	स्नातक तह	स्नातकोत्तर तह र सोभन्दा माथि	अन्य	अनौपचारिक शिक्षा	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
पुरुष	७०६	५५१०	२८४२	१२९१	७६७	४६२	१४१	३९	१०	३२४	२५	१२,११७
महिला	६४३	४९८८	२५८६	१०५९	५६१	२६७	४५	२	८	४५८	३२	१०,६४९
जम्मा	१,३४९	१०,४९८	५,४२८	२,३५०	१,३२८	७२९	१८६	४१	१८	७८२	५७	२२,७६६
प्रतिशत	५.९३	४६.११	२३.८४	१०.३२	५.८३	३.२०	०.८२	०.१८	०.०८	३.४३	०.२५	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

यस तालिकामा गढवा गाउँपालिकामा विभिन्न शैक्षिक तह उर्त्तीण गरेका जनशक्ति देखाइएको छ। जसमा १०,४९८ (४६.११ प्रतिशत) प्राथमिक तह, ५,४२८ (२३.८४ प्रतिशत) नि.मा.वि. तह, २,३५० (१०.३२ प्रतिशत) मा.वि. तह, १३२८ (५.८३ प्रतिशत) एस.एल.सी. तह, ७२९ (३.२० प्रतिशत) प्रमाणपत्र तह, १८६ (०.८२ प्रतिशत) स्नातक तह, ४१ (०.१८ प्रतिशत) स्नातकोत्तर तह र सोभन्दा माथि अध्ययन गरेको देखिन्छ भने गाउँपालिकामा १,३४९ (५.९३ प्रतिशत) जना स्कूल नगएको देखिन्छ जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

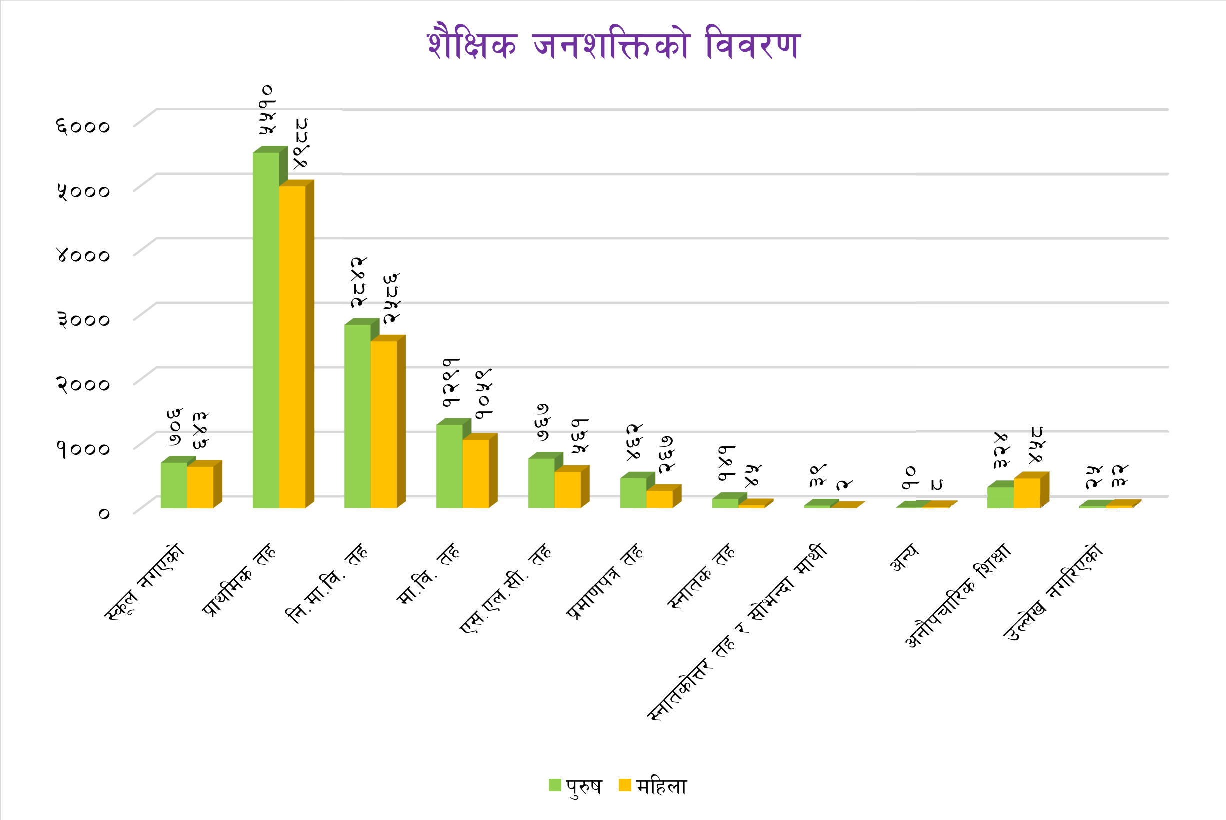

७.१.३ विषयगत शैक्षिक जनशक्तिको विवरण

तालिका नं. ४१:विषयगत शैक्षिक जनशक्तिको विवरण

विषं	मानविकी र कला	व्यपार र प्रशासन	शिक्षा	विज्ञान	स्वास्थ्य	कानुन	सामाजिक र व्यवहारिक विज्ञान	गणित र तथ्याङ्क	कृषी, वन र मत्स्य	कम्प्यूटिङ्ग	अन्य	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
जम्मा	२२७	५८	२९५	३८	२०	९	३८	१५	७	१	१	२४७	९५६
प्रतिशत	२३.७४	६.०७	३०.८६	३.९७	२.०९	०.९४	३.९७	१.५७	०.७३	०.१०	०.१०	२५.८४	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

गाउँपालिकामा विभिन्न संकायमा अध्ययन गरेका शैक्षिक जनशक्तिको विवरण देखाइएको छ। जसमा सबैभन्दा धेरै २९५ (३०.८६ प्रतिशत) शिक्षा विषय लिएर अध्ययन गरेको देखिन्छ भने दोस्रोमा २२७ (२३.७४ प्रतिशत) मानविकी र कला, तेस्रोमा ५८ (६.०७ प्रतिशत) व्यापार र प्रशासनविषय लिएर अध्ययन गरेको पाईन्छ। यसैगरी विज्ञानमा ३८ (३.९७ प्रतिशत), सामाजिक र व्यवहारिक विज्ञान ३८ (३.९७ प्रतिशत),स्वास्थ्य २० (२.०९ प्रतिशत),गणित र तथ्याङ्क १५ (१.५७ प्रतिशत),कानून९ (०.९४ प्रतिशत) विषय लिएर अध्ययन गरेको देखिन्छ।गाउँपालिकामा प्राविधिक जनशक्तिको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

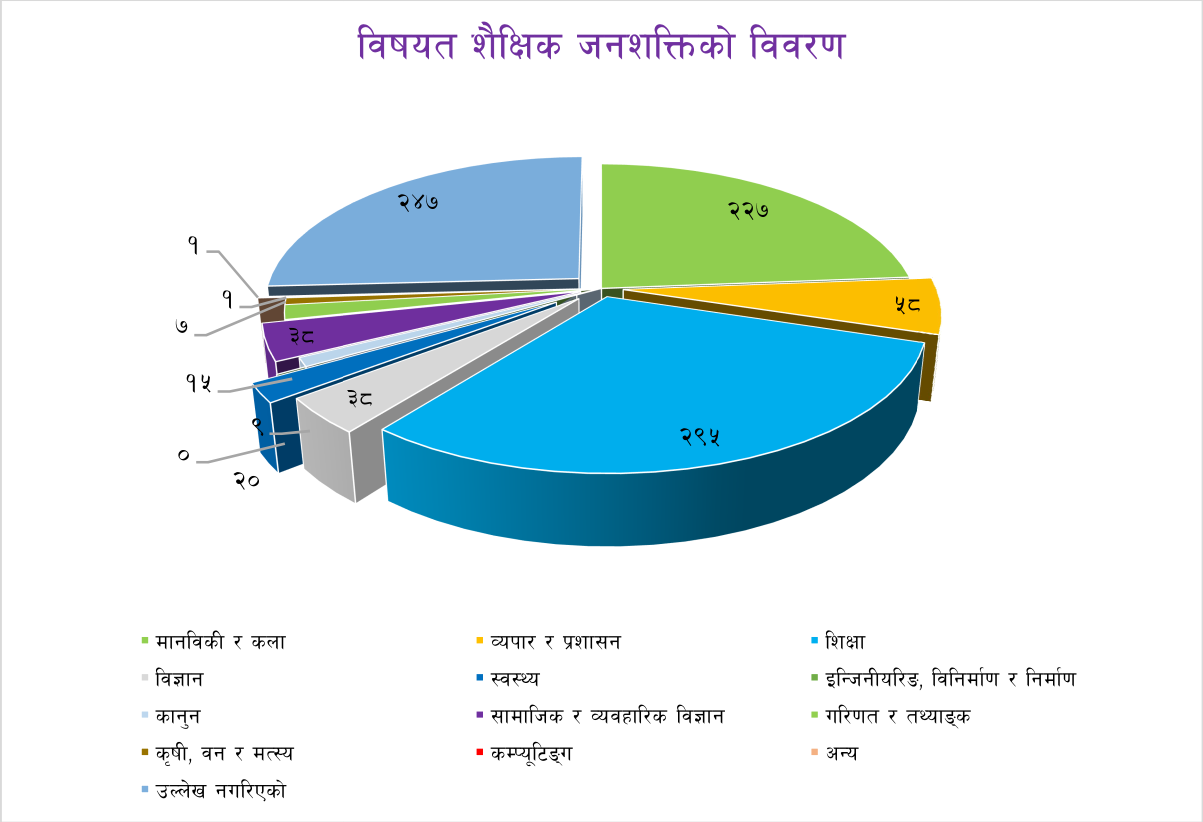

७.१.४ उमेर समूहअनुसारको जनसंख्या र विद्यालय गइरहेको जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ४२:उमेर समूहअनुसारको जनसंख्या र विद्यालय गइरहेको जनसंख्या विवरण

विवरण	उमेर समूह	कुल जनसंख्या			विद्यालय गइरहेको जनसंख्या			
		पुरुष	महिला	जम्मा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
पूर्व प्रा.वि. .नर्सरी, किन्डरगार्डन) जाने उमेर समूह	३-४ वर्ष	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
आधारभूत तहमा जाने उमेर समूह (कक्षा १-८)	५-१२ वर्ष	३,०३७	२,९३५	५,९७२	२,९०१	२,८०६	५,७०७	९५.५६
मा.वि. जाने उमेर समूह (कक्षा ९-१०)	१३-१४ वर्ष	५१	७०	१२१	५१	६४	११५	९५.०४
उच्च मा.वि. ९ज्भजभच क्भअयलमबचथ क्अजययभ० जाने उमेर समूह (१०+२)	१५-१७ वर्ष	१३	१४	२७	११	१२	२३	८५.१९
जम्मा		३,१०१	३,०१९	६,१२०	२,९६३	२,८८२	५,८४५	

स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०६८

यस तालिकामा स्कूल जाने उमेर समुहको जनसंख्या र विद्यालय गइरहेको जनसंख्याको तुलनात्मक विवरण उल्लेख गरिएको छ। जसमा ३ देखि ४ वर्ष उमेर समुहका बालबालिकामध्ये कोही पनि स्कूल नगएको देखिन्छ। ५ देखि १२ वर्ष उमेर समुहको जनसंख्यामध्ये ९५.५६ प्रतिशत स्कूल गएको देखिन्छ भने ४.४४प्रतिशत स्कूल गएको देखिदैन त्यस्तै १३ देखि १४ वर्ष उमेर समुहको जनसंख्याको ९५.०४ प्रतिशत संख्या स्कूल गएको देखिन्छ भने ४.९६ प्रतिशत स्कूल गएको देखिदैन र १५-१७ वर्ष उमेर समुहको ८५.१९ उच्च मा.वि. गएको देखिन्छ भने १४.८१ गएको देखिदैन । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

(नोट : संशोधित नयाँ शिक्षा ऐनअनुसारकक्षा १ भन्दा मुनिको तहलाई बाल विकास, कक्षा १ देखि ८ सम्मको तहलाई आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तहको रूपमापरिभाषित गरिएको छ ।)

७.१.५ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसैअनुरूप यस गाउँपालिकामा आ.व २०७४ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण निम्न तालिकामा दिइएका छन्। गढवा गाउँपालिकामा पठनपाठनका लागि प्रावि सङ्ख्या २४, आधारभूत ९, मा.वि सामुदायिक र संथागत ५ गरी जम्मा ३८ वटा शिक्षण संस्थाहरू रहेका छन् । साविकको गाविस गंगापरस्पुरमा सबैभन्दा धेरै शिक्षण संस्थाहरू (२१) वटा रहेका छन् भने सबैभन्दा थोरै शिक्षण संस्था (४) वटा साविकको गाविस कोइलावास र गोबरडिहा रहेका छन् ।जसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ४३:शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	साविकका गाविस	मा.वि तह	आधारभुत तह	प्रा.वि.तह	जम्मा
१	गढवा	१	३	५	९
२	गंगापरस्पुर	३	३	१५	२१
३	गोवरडिहा	१	२	१	४
४	कोइलावास	०	१	३	४
	जम्मा	५	९	२४	३८

श्रोत: दाङ जिल्ला पार्श्वचित्र २०७१

७.१.६ सामुदायिक विद्यालयहरूमा देखिएका समस्याहरू

- ✓ **विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु** : विद्यार्थीहरू प्राथमिक तह पुरा नगर्दै विद्यालय छाड्ने, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको भएता पनि दलित, आदिवासीहरूको विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु शैक्षिक विकासको बाधकको रूपमा देखिएको छ ।
- ✓ **कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु** : प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरूको तथ्याङकलाई आधार मानेर हेर्दा कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनुले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको आवश्यकतालाई इङ्गित गरेको छ ।
- ✓ **दलित, आदिवासी जनजाति भर्नादर न्यून हुनु** : विपन्न, दलित, आदिवासी जनजातिको भर्नादर न्यून हुनु गाउँपालिकाको शैक्षिक विकासको चुनौतीको रूपमा रहेको छ ।
- ✓ **दलित, आदिवासी जनजाति विद्यालय छाड्ने दर** :गाउँपालिकाको औषत विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनुको मुख्य कारण आदिवासी र दलितहरूको विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु हो ।
- ✓ **विद्यालयहरू आर्थिक रूपले कमजोर हुनु** : नेपाल सरकारबाट प्राप्त सीमित अनुदान तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले समेत आवश्यक श्रोत जुटाउन नसकेको कारणले बहुसंख्य विद्यालयहरूको आर्थिक स्थिति निकै कमजोर देखिन्छ । दुर्बल आर्थिक अवस्थाले गर्दा शैक्षिक सामग्री जुटाउन तथा अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न बाधा पुगेको देखिन्छ ।
- ✓ **अभिभावकहरू चनाखो नहुनु** : बालबालिकाहरूको शैक्षिक प्रगतिबारे अभिभावकहरूको चासो कम हुनु तथा विद्यालयद्वारा समेत बालबालिकाहरूको स्थितिबारे अभिभावकलाई जानकारी नदिइनुले पनि शैक्षिक गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ ।
- ✓ **शिक्षक दरबन्दी कम हुनु** : दरबन्दीअनुसार शिक्षकको कमी हुनु तथा केही समयका लागि कुनै शिक्षकको अनुपस्थिति हुँदा कक्षाहरू खाली रहने गरेको देखिन्छ । यसरी शिक्षकहरू तालिममा जाँदा, सुत्केरी बिदा वा सञ्चित बिदामा रहँदा विद्यालयले अल्पकालीन शिक्षकको व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छैन । एकातिर नेपाल सरकारबाट आवश्यक दरबन्दी उपलब्ध नहुनु अर्कोतर्फ स्थानीय निकाय एवम् व्यवस्थापन समितिले त्यसको आवश्यक व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि कारणले गर्दा आवश्यक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिँदैन ।
- ✓ **राजनीतिकरण हुनु** : विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरूले शिक्षकहरूको संगठनहरू मार्फत शिक्षकहरूलाई आफ्नो पार्टीस्वार्थ पूरा गर्न प्रयोग गरिरहेको देखिएको छ। राजनीतिक पार्टीहरूको दबावका कारण जिल्ला शिक्षा कार्यालयले त्यस्ता शिक्षकहरूमाथि अनुशासनको कारवाहीसमेत गर्न नसकेको पाइएको छ । यस बाहेक व्यवस्थापन समितिसमेत शिक्षकहरूलाई आफ्नो दलगत स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने साधनका रूपमा प्रयोग गर्दै आएको देखिएको छ ।
- ✓ **शिक्षकहरूमा प्रतिबद्धताको कमी** : शिक्षकहरूले शिक्षण पेशालाई आत्मसात गर्न नसक्नु तथा विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने प्रतिफलको जिम्मेवारी लिन नसक्नु पनि शैक्षिक प्रगतिको बाधकको रूपमा देखा परेको छ । प्राय: पठन-पाठन समयमा नसिद्धिनु पनि मुख्य समस्याको रूपमा देखिएको छ ।

  आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु : सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका अत्याधुनिक परिवर्तन र सुविधाबाट बहुसंख्यक विद्यालयहरू बञ्चित हुनु पनि शैक्षिक विकासमा बाधा पुगेको देखिन्छ । प्राय: धेरै विद्यार्थी र शिक्षकहरू इन्टरनेटको प्रयोगको सुविधाबाट बञ्चित रहेका छन् ।

जिल्लाका अन्य शैक्षिक निकाय/तह

- निरीक्षण क्षेत्र-१, स्रोतकेन्द्र-१, कक्षा ९ बाट प्राविधिक धार सञ्चालित विद्यालय संख्या १
- सामुदायिक अध्ययन केन्द्र-१, क्याम्पस सरकारी - १ जम्मा - ५

१. गढवा गाउँपालिका तहअनुसार विद्यालय विवरण

	सामुदायिक	संस्थागत	जम्मा
पूर्व-प्राथमिक	३१	२	३३
मदरसा	६	-	६
प्रथमिक	१४	९	२३
निम्न माध्यमिक	९	२	११
माध्यमिक (९-१०)	१	१	२
माध्यमिक (११-१२)	४	१	५
जम्मा पूर्व-प्राथमिक र मदरसा बाहेक	२८	१३	४१

२. तहअनुसार विद्यार्थी विवरण (२०७४)

तह	सामुदायिक		संस्थागत	
	छात्रा	छात्र	छात्रा	छात्र
पूर्व प्रा.वि.	३३९	२६०	९२५	११३७
जम्मा	५९९		२०६२	
मदरसा	८१	८६		
जम्मा	१६७			
प्राथमिक (१-५)	१६८२	१५८४	१०८३	१२१०
जम्मा	३२६६		२२९३	
निम्न माध्यमिक	१३४२	११९४	३०७	३३७
जम्मा	२५३६		६४४	
माध्यमिक (९-१०)	७२४	५५३	१७१	१७५
जम्मा	१२७७		३४६	

३. तहअनुसार शिक्षक विवरण

तह	शिक्षक संख्या (सामुदायिक)		
	स्थायी	अस्थायी	राहत
पूर्व-प्राथमिक	-	३१	-
प्रथमिक (१-५)	५७	३२	२९
नि.मा. (६-८)	१५	४	१०
मा.वि. (९-१०)	७	८	७
उ.मा.वि (११-१२)	-	३	५
जम्मा	७९	७८	५१

कक्षा १ देखि १० सम्मको बिसयगत कोर्स निर्धारण तालिका २०७५

विषय	नेपाली			अंग्रेजी			गणित			सामाजिक र सृजना			विज्ञान + स्वा. शारीरिक		
कक्षा	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक
१	पाठ १ देखि पाठ ११ सम्म	पाठ १२ देखि पाठ २१ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	पाठ ३ सम्म	पाठ ४ देखि पाठ ६ सम्म	बाँकी सबै	पाठ १ देखि पाठ १८ सम्म	पाठ १९ देखि ३३ सम्म	बाँकी पाठ सबै	सा.इकाई ३ सम्म दृ. पाठ २ सम्म सं. पाठ ४ सम्म	सा.इकाई ४-५ सम्म दृ. पाठ ३-६ सम्म सं. पाठ ५-६ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	वि. पाठ ९ सम्म स्वा. पाठ २६ शारी. पाठ ३३-३६ सम्म	वि.पाठ १०-१९ स्वा.पाठ २७-२९ शा.पाठ ३७-४० को क्रियाकलाप ४ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु
२	पाठ १ देखि पाठ ६ सम्म	पाठ ७ देखि पाठ १२ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	पाठ १ देखि पाठ ४ सम्म	पाठ ५ देखि पाठ ८ सम्म	बाँकी सबै	पाठ १ देखि पाठ ८ सम्म	पाठ ९ देखि १७ सम्म	बाँकी पाठ सबै	सा.इकाई १ को पाठ १ देखि इकाई ३ को पाठ २ सम्म दृ. पाठ १ देखि २ सम्म स. पाठ १ देखि पाठ ५ सम्म	सा.इकाई ४ देखि इकाई ६ को पाठ १ सम्म दृ. पाठ ३ र पाठ ४ स. पाठ ६ देखि पाठ ९ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	वि.पाठ १-७ सम्म स्वा. इकाई १ शा.इकाई १-२ सम्म	वि.पाठ ७-१३ सम्म स्वा. इकाई २ र ३ शा.इकाई ३ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु
३	पाठ ५ सम्म	पाठ ६-१० सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	पाठ १-३ सम्म	पाठ ४-६ सम्म	बाँकी सबै	पाठ ९ सम्म	पाठ १०-१८ सम्म	बाँकी पाठ सबै	सा.इकाई १ देखि ३ सम्म दृ. पाठ १ देखि ३ सम्म स. पाठ १ देखि पाठ ३ सम्म	सा.इकाई ४ देखि इकाई ६ को पाठ २ सम्म दृ. पाठ ४ देखि ६ सम्म स. पाठ ४ मात्र	बाँकी सबै पाठहरु	वि.पाठ ६ सम्म स्वा. इकाई १ - २ सम्म शा.इकाई १ मात्र	वि.पाठ ७ - ११ सम्म स्वा. इकाई ३-४ सम्म शा.इकाई २ मात्र	बाँकी सबै पाठहरु
४	पाठ ६ सम्म	पाठ ७-१३ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	पाठ १-३ सम्म	पाठ ४-७ सम्म	बाँकी सबै	पाठ १ देखि पाठ ३ को गुणासम्म	पाठ ३ को भाग देखि पाठ ५ को दुरी सम्म	बाँकी पाठ सबै	सा. एकाई १ देखि एकाई ३ को पाठ २ सम्म दृ.पाठ १-५ सम्म सं : पाठ १ मात्र	सा. एकाई ३ को पाठ ३ देखि एकाई ५ को पाठ १ सम्म दृ.पाठ ६-९ सम्म सं : पाठ २-६ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	वि. पाठ ७ सम्म स्वा. एकाई २ सम्म शा. एकाई १ र एकाई २ को कवाज मात्र	वि. पाठ ८-११ सम्म स्वा. एकाई ३ देखि इकाई ४ को पाठ २ सम्म शा. एकाई २ को व्यायाम देखि एकाई ४ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु
५	पाठ ६ सम्म	पाठ ७-१३ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	पाठ ४ सम्म	पाठ ४-८ सम्म	बाँकी सबै	पाठ ३ सम्म	पाठ ४-१३ सम्म	बाँकी पाठ सबै	सा. एकाई १ देखि एकाई ४ को पाठ ३ सम्म दृ. पाठ ४ सम्म सं. पाठ ६ सम्म	सा. एकाई ४ को पाठ ४ देखि एकाई ६ को पाठ २ सम्म दृ. पाठ ९ सम्म सं. पाठ १० सम्म	बाँकी सबै पाठहरु	वि. पाठ ४ सम्म स्वा. पाठ ४ सम्म शा. पाठ ६ सम्म	वि. पाठ ८ सम्म स्वा. पाठ ८ सम्म शा. पाठ ८ सम्म	बाँकी सबै पाठहरु

कक्षा	विषय / परीक्षाको किसिम	नेपाली	अंग्रेजी	गणित	सामाजिक अध्ययन र जनसङ्ख्या शिक्षा	विज्ञान तथा वातावरण	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा	नैतिक शिक्षा	पेशा व्यवसाय र प्राविधिक शिक्षा	मातृभाषा वा स्थानिय विषय वा गणित वा संस्कृत वा अंग्रेजी वा अन्य विषय (कम्प्यूटर)
६	पहिलो त्रैमासिक	१ देखि ६ पाठ सम्म	Lesson 1 to 5	एकाई १-३, एकाई ९, एकाई १८	एकाई १, २ र ३ को पुरै शान्ति स्थापना सम्म । एकाई ९ को पाठ (१, २, ३, ४)	एकाई १, २, ९ र १० मिश्रणको परिचय सम्म । एकाई १४ का पुरै पाठ, एकाई १७ पुरै, एकाई २० पुरै ।	एकाई १, २, ३ (स्वास्थ्य) एकाई १, २ (शारीरिक)	एकाई १ पुरै एकाई २ को हिमालको संकल्प भन्ने पाठ सम्म	एकाई १ देखि २ सम्म	एकाई १, २, ३, ४ र ५ सम्म
	दोस्रो त्रैमासिक	पाठ ७ देखि पाठ १७ सम्म	Lesson 6 to 11	एकाई ४ देखि ८ सम्म एकाई १० र एकाई १३	एकाई ४, ५ र ६ का पुरै पाठहरु एकाई ९ को पाठ ४ र ५ सम्म	एकाई ३, ४, ५, ११, १५ १८, २१ पुरै	एकाई ४, ५, ६ (स्वास्थ्य) एकाई ४, ५, (शारीरिक)	एकाई २ को मानवता र जीवजन्तु भन्ने पाठबाट एकाई ३ का पुरै पाठ एकाई ४ को सामुहिक जीवन भन्ने पाठ सम्म	एकाई ३ देखि ४ सम्म	एकाई ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२ र १३ सम्म
	वार्षिक	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै
७	पहिलो त्रैमासिक	१ देखि ६ पाठ सम्म	Lesson 1 to 5	एकाई १ देखि ६, एकाई ११, १२ र एकाई २२	सामाजिक : शान्तिको आवश्यकता जनसङ्ख्या : नेपालमा जन-सङ्ख्या परिवर्तनमा प्रभाव पार्ने तत्वहरु (आकार, वृद्धि, बनोट र वितरण)	एकाई १, २, ११ र १२ एकाई १५, एकाई १८, एकाई २१	एकाई १, २, ३ (स्वास्थ्य) एकाई १, २ (शारीरिक)	मानवीय मूल्य मान्यता एकाईको मानवीय मूल्यहरु (सामाजिक) सम्म	एकाई १ देखि २ सम्म	एकाई १, २, ३, ४ र ५ सम्म
	दोस्रो त्रैमासिक	पाठ ७ देखि पाठ १३ सम्म	Lesson 6 to 13	एकाई ७, ८, एकाई १३ देखि १६ र एकाई २३	सामाजिक : विपत व्यवस्थापन (महामारी दुर्घटना) जनसङ्ख्या : नेपालमा तिव्र जनसङ्ख्या वृद्धि दर	एकाई ३, ४, ५, १३ एकाई १६, एकाई १९, एकाई २२	एकाई ४, ५, ६ (स्वास्थ्य) एकाई ३, ४ (शारीरिक)	नागरिक कर्तव्य र दायित्व एकाईको सामाजिक आचरण र नियम पालना सम्म	एकाई ३ देखि ४ सम्म	एकाई ६, ७, ८, ९, १०, ११, १२ र १३ सम्म
	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै
८	पहिलो त्रैमासिक	पाठ ७ सम्म	१ युनिटदेखि ६ युनिटसम्म	अङ्क गणित संख्याको वैज्ञानिक संकेत सम्म रेकागणितको त्रिभुजको कोणहरुको योगफल १८० डिग्री हुन्छ समूह : समूहको फरक सम्म बिजगणित : $(a+b)^3$ को ज्यमितिय धारणा र प्रयोग	एकाइ १, २, ३ र एकाई ९ को पाठ ३ सम्म	भौ.वि. उत्तोलकमा यान्त्रिक फाइदा, गति, अनुपात र कार्य क्षमतासम्म रसायन: सामान्य रासायनिक पतिक्रिया जीव: बीउको छनोट, अंकुरण, विभिन्न भागको कार्यसम्म भू तथा अन्तरीक्ष: माटोको संरक्षणसम्म वा. संरक्षित वन पैदावरहरु	स्वास्थ्य: प्याकेटका खानाका वेफाइदाहरु सम्म, शारिरीक : ड्रमको तालमा कवाजको अभ्यास, तिरर र छुट्टीसम्म ।	राष्ट्रियसम्म	अनिवार्य खण्डको १-३ एकाई	विद्यालयले आफुले पठनपाठन गर्ने विषयको आफै तय गर्ने ।
	दोस्रो त्रैमासिक	पाठ ८ देखि १४ सम्म	युनिट ७ देखि १३ सम्म	अं.ग. : नाफा नोक्सान सम्म रे.ग.: समरुप त्रिभुजसम्म समूह : समूहको पूरक बी.ग. : घाताङ्क	एकाई ४, ५, ६ र एकाई ९ को पाठ ४ देखि ८ सम्म	भौ.वि. : तापमापक यन्त्रसम्म र.वि.: आल्मुनियम, सिलिका र गन्धकसम्म जी.वि.: पजननसम्म भू तथा अन्तरीक्ष : मनसुन वन्ने पक्रिया र यसको पभाव वा.वि.: आइ.यु.सि.एन.सम्म	स्वास्थ्य : स्वास्थ्यमा पर्ने असरहरुसम्म शारिरीक: भलिबल खेलका साधारण नियम-हरुसम्म	शान्ति र मित्रतासम्म	अनिवार्य खण्डको ४-६ एकाई र एकाई १५	विद्यालयले आफुले पठनपाठन गर्ने विषयको आफै तय गर्ने ।
	वार्षिक परीक्षा	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	विद्यालयले आफुले पठनपाठन गर्ने विषयको आफै तय गर्ने ।

कक्षा	विषय / परीक्षाको किसिम	नेपाली	अंग्रेजी	गणित	विज्ञान	सामाजिक	जनसंख्या तथा वातावरण	अतिरिक्त गणित	अर्थशास्त्र	शिक्षा	कृषि	भूगोल	स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा	कार्यालय सञ्चालन तथा लेखा	कम्प्युटर शिक्षा
९	पहिलो त्रैमासिक	पाठ १-५ सम्म	Unit 1-5 Grammar; Correct Form of Verb, Preposition, Causative verb	१ समूह, २ नाफा र नोक्सान, ३ कमिसन तथा कर, ४ विजिय अभिवञ्जक (खण्डिकरण), ५ त्रिभुजका साध्यहरु र विलोमहरु (अभ्यास समेत), ६ तथ्यांक शास्त्र अभ्यास १८.१ र १८.२, ७ त्रिकोणमिति अभ्यास १७.१ सम्म	भौतिक एकाइ १ र २, रसायन एकाइं ८ र ९, जीव एकाइं १६ र १७, भू-विज्ञान एकाइं २३	एकाइं १, २, ३ र ४	एकाइ १-३ सम्म	१. बिजगणित २. निर्देशाङ्क ज्यामिति - अभ्यास ३ ग सम्म) ३. त्रिकोणमिति (अभ्या ४ ग सम्म)	एकाइं १ - ३ सम्म	एकाइं १ - ४ सम्म	पाठ १ - ३ माटो सम्म	भौतिक भू वायुमण्डल पाठ ३ सम्म	स्वास्थ्य १ - २ शारीरिक ६-७ सम्म	पाठ १, २ र ८ सम्म	पाठ १ - ६ सम्म
	दोस्रो त्रैमासिक	पाठ ६-११ सम्म	Unit 6-10 Grammar; Parts of Speech, Question Tag, Conditional Sentence	१ छुट र बोनस, २ घरायसि अंकगणित, ३ घताङ्क, ४ अनुपात र समानुपात, ६ रेखिय समिकरण, ७ सामान्तर चतुरभुजहरु (सध्यहरु र अभ्यास समेत), ८ त्रिकोणमिति को सबै ९, तथ्याङ्क शास्त्र सबै	भौतिक एकाइ ३ , ४ र ५ रसायन एकाइं १०, ११, १२ र १३, जीव एकाइं १८, १९ र २०, भू-विज्ञान एकाइं २४	एकाइं ५ र ६	एकाइ ४-६ सम्म	१. मेट्रिक्स २. निर्देशाङ्क ज्यामिति (अभ्यास ३ ज) सम्म ३. त्रिकोणमिति सबै ४. भेक्टर	एकाइं ३-६ सम्म	एकाइं ५-९ सम्म	पाठ ६ मल खाद सम्म	भौतिक भुगोल पाठ १२ सम्म	स्वास्थ्य ३-५ शारीरिक ८-९ सम्म	पाठ ३, ४, ५ र ९	पाठ ७-१२ सम्म
	वार्षिक परिक्षा	बाकी सबै	Unit 11-15 Grammar; Relative Clause Connectives, Transformation, Narration, Article	१. क्षेत्रफल सम्बन्धि समस्याहरु, २. ठोस वस्तुहरु, ३. वर्गसमिकरण, ४. रचना, ५. वृत्त, ६. सम्भाबयता	बाकी सबै	एकाइं ७, ८ र ९	बाकी सबै	१. निर्देशाङ्क ज्यामिति सबै २. स्थानान्तरण ३.तथ्याङ्कशास्त्र	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	बाकी सबै	पाठ ६, ७ र १०	बाकी सबै
१०	पहिलो त्रैमासिक	पाठ १-६ सम्म	Unit 1-8	एकाई १ समूह, २. कर र मुद्राविनिमय, ३. चक्रिय ब्याज, ४. जनसंख्य वृद्धि र मिश्रहास, ८.महत्तम र लघुत्तम (HCF AND LCM), ९. साधारण मुलक र सर्ड, १३. त्रिभुज र चतुर्भुज, १६. त्रिकोणमिति	पाठ १, २, ३, ७, ८, ९, १४, १५, १६	१ हामी र हाम्रो समाज , २ विकास र विकासका, पूर्वाधारहरु, ३. हाम्रा समाजिक मूल्यमान्यता, ४ सामाजिक समस्या र समाधान	पाठ १-४ सम्म	१ बीज गणित (फलन, बहुपदीयहरु, अनुक्रम र श्रेणी) २. मेट्रिक्स सबै, ३. स्थानान्तरण सबै	एकाइं १-३ र एकाइं ९ को तथ्याङ्कको अंगीकरण सम्बन्धी ज्ञानसम्म	एकाई १ देखि ३ सम्म	एकाई ३ सम्म	खण्ड क पाठ २ खण्ड ख पाठ ७ सम्म	स्वास्थ्य १ र २ शारिरीक ६ र ७	एकाई १ देखि ५ सम्म	पाठ १ देखि ७ सम्म
	दोस्रो त्रैमासिक	पाठ ७-१२ सम्म	Unit 9-16	एकाइं ५. समतलिय सतह, ६. बेलना र गोला, १०. घाताङ्क, ११. बिजयभिन्न, १४. रचना, १७. तत्थ्याङ्क शास्त्र	पाठ ४, ५, ६, १०, ११, १२, १७, १८ क, ख, १९, २०, २१	५. नागरिक चेतना ६. हाम्रो पृथ्वी	पाठ ५-७ सम्म	ए १ बीजगणित बाँकी, ए ३ निर्देशांक ज्यामिति, ए ४, त्रिकोण मितियदेखि अगाडिसम्म	एकाइं ४-६ र एकाइं ९ को रेखाचित्र सम्बन्धी ज्ञानसम्म	एकाई ४ देखि ८ सम्म	पाठ्यक्रमको अधीनमा रही क्षे.प.स.ले. तोके अनुसार अध्यापन गर्ने	पाठ्यक्रमको अधीनमा रही क्षे.प.स.ले. तोके अनुसार अध्यापन गर्ने	पाठ्यक्रमको अधीनमा रही क्षे.प.स.ले. तोके अनुसार अध्यापन गर्ने	एकाई ६ देखि ९ सम्म	पाठ्यक्रमको अधीनमा रही क्षे.प.स.ले तोके अनुसार अध्यापन गर्ने
	वार्षिक परिक्षा	बाकी सबै	Unit 17-19	एकाइं ७. प्रिज्म पिरामिड, १२. समिकरण, १५. वृत्त, १८. सम्भाव्यता	पाठ १३, २०, २३	७. हाम्रो विगत ८. आर्थिक क्रियाकलाप ९. हाम्रो अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध र सहयोग	पाठ ८, ९, १०	बाँकी सबै	बाँकी सबै	बाँकी सबै	"	"	"	बाँकी सबै	"

७.२ स्वास्थ्य

राजनितीकरूपमा ८ वटा वडामा संरचित यस गाउँपालिकामा धेरैजसो जनताले आधारभुत किसिमको स्वास्थ्य सुविधा सहजरूपमा लिन पाएको देखिँदैन ।स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्वेक्षणअनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्रैले यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ। स्थानीय समुदायहरू, स्थानीय गैरसरकारी निकायहरूका प्रतिनिधीहरूको अभिव्यक्तिअनुसार यस गाउँमा मातृ तथा शिशु मृत्युदर गम्भीर समस्याको रूपमा रहेको छ।

यस क्षेत्रमा आपत्कालीन प्रसुती सेवा (Emergency Obstetric Care) को कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्यदर (Maternal Mortality) को सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ। समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी, लक्षणहरूको (Symptoms) गम्भीरता सम्बन्धि बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली (Medical System) माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि यात्रा गरिरहनुपर्ने दुरीसम्बन्धी कुराहरू, सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, गरिबी न्युन गर्ने सामाजिक, आर्थिक अवस्थाजस्ता विविध प्रकारका तत्वहरूको कारणले गर्दा आपतकालीन सेवामा कमी आउने गरेको देखिएको छ।

गाउँपालिकामा रहेको स्वास्थ्य चौकीहरूमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरू९:भमषअबि झाष्अभचक०रहेका छैनन् । दरबन्दीअनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरू उपलब्ध हुन सकेको छैन। अस्पतालमा हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन (Obstetrician) वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट (Anaesthesiologist) छैनन् र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपुर्ति हुदैन।

गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा स्वास्थ्य चौकीहरू रहेको देखिन्छ। स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रूपमा रहेको देखिन्छ। दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

७.२.१ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू(Female Community Health Volunteers)

सन् १९९० देखि यस जिल्लामा जम्मा ४०० जनसंख्याको आधारमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाहरू छनौट गर्ने प्रावधानरहेको थियो। आ.व. २०४९/५० बाट तराईको १००० जनसंख्यामा १ जना, पहाडको ३०० जना जनसंख्यामा १ जना र हिमालमा २५० जनसंख्यामा १ जना महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविका रहने व्यवस्था रहेको छ। नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीतिअनुसार सन् २००० को प्रारम्भमा नै छनौट भएका महिला स्वास्थ्य स्वंयसेविकाहरूले उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन्।

७.२.२ गाउँघर क्लिनीक र नियमित खोप

खोप तथा मासिक क्लिनिकहरू सञ्चालन गर्नको लागि हरेक गाउँपालिकाले विभिन्न स्थानहरूको पहिचान गर्दछ। गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानमा गाउँघर क्लिनिक कार्यक्रम संचालन भएको पाइएको छ। यी स्थानहरूमा आश्विन महिना बाहेक क्लिनिकहरूलाई नियमित रूपमा सञ्चालन गरिएको देखिन्छ। यद्यपी तिनीहरूलाई खटाइएको कर्मचारीहरूको नियमित उपस्थिति भने कम पाइएको छ भने औषधीको आपुर्ति पनि उपलब्ध छैन। शारिरिक बृद्धिको लेखाजोखाजस्ता अन्य सेवाहरू स्वास्थ्य चौकीको तहमा मात्र उपलब्ध गराइन्छ। गाउँपालिकामा नियमित खोप कार्यक्रम नियमित रूपमा नै चालु रहेको छ तथा यसले ढाक्ने लक्षित वर्ग पनि बढ्दो क्रममा पाइएको छ। ६ किसिमका विभिन्न प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १ वर्षभित्र ११ वटा खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ।

७.२.३ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एच.आई.भी.को प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका पनि यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरूपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एच.आई.भी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिनासम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एच.आइ.भी संक्रमणमध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एचआइभी संक्रमण भेटिएको छ। भारतलगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा जाने अभ्यास, बढ्दो रूपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आई.भी.को प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्कअनुसार ललितपुर जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ।

७.२.४ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदादेखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलतः आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थामा बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानूनी रूपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकिएको छ। नेपालमा १७ प्रतिशत किशोरीहरू (१५ देखि १९ वर्ष उमेरका) गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन्। (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०६८)।

सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरे मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन।

गढवा गाउँपालिकामा सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम अन्तर्गत पहिलो पटक एएनसी जाँच गर्ने २० वर्ष र सोभन्दा मााथीका गर्भवतीको संख्या ४१७ जना रहेको छ भने २० वर्षभन्दा कम उमेरमा एएन्सी जाँच गर्ने गर्भवती महिलाको संख्या १९४ जना रहेको देखिन्छ।प्रोटोकलअनुसार चार पटक एएन्सी जाँच गर्ने २० वर्ष र सोभन्दा माथिको गर्भवती महिलाको संख्या १५० जना छन् भने प्रोटोकलअनुसार ४ पटक एएन्सी जाँच गर्ने गर्भवतीको महिलाको संख्या ८१३ जना रहेको माथिको तथ्यबाट प्रष्ट हुन्छ। पहिलो पटक गर्भवती हुँदा आइरन चक्की प्राप्त गर्ने महिलाको संख्या ५४३ जना छन्। यसैगरी १८० आइरन चक्की प्राप्त गर्ने गर्भवती महिलाको संख्या ५११ जना रहेको छ। जस्को विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४४:सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रमको विवरण

सुरक्षित मातृत्व कार्यक्रम							
क्र.सं.	साविकका गाविस	पहिलो पटक एएनसी जाँच गर्ने		प्रोटोकलअनुसार चार पटक एएनसी जाँच गर्ने		पहिलो पटक आइरन चक्की पाउने गर्भवती महिला	१८० आइरन चक्की पाउने गर्भवती महिला
		२० वर्ष र सोभन्दा माथिका गर्भवती	२० वर्षभन्दा कम उमेरका गर्भवती	२० वर्ष र सोभन्दा माथिका गर्भवती	२० वर्षभन्दा कम उमेरका गर्भवती		
१	गंगापरस्पुर	१५०	५४	६५	१४२	२९३	२०७
२	गढवा	१४४	६१	५५	१४४	२१६	२११
३	गोबरडिहा	१२३	७९	३०	५९	३०४	९३
४	कोइलावास	८	६	५	२	२३	६
जम्मा		४१७	१९४	१५०	३४५	८१३	५११

श्रोतः जिल्ला स्वास्थय कार्यालय दाङ, २०७४

७.२.५खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन्।तसर्थ यिनीहरू स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ।शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ। बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ। नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रूपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रूपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुयाएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

शिशुमा धनुष्टंकारको रोग हटाउने, दादुराको प्रकोप घटाउने र पोलियो रोगलाई उन्मुलन पार्ने तत्कालीन उद्देश्य रहेको यो राष्ट्रिय खोप कार्यक्रम क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुष्टंकार, हेपाटाइटिस बी, हेमिफोलस, ईन्ल्फूयन्जा, टाईप बी, पोलियो, दादुरा र जापानिज इन्सेफलाईटिस रोग लगायत जम्मा १० वटा रोगको रोकथामका लागि ६ किसिमको खोप संचालन गरिएको छ। आ.व. ०६५/०६६ को फाल्गुण महिनादेखि १ देखि २ वर्षसम्मका बालबालिकाहरूलाई जापानिज इन्सेफलाइटिस विरुद्धको खोप पनि नियमित खोप कार्यक्रममा थप गरिएको छ।

जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय दाङको २०७१ जेठ सम्मको तथ्याङ्कअनुसारजिल्लाका ६ गाविसमा १२ देखी २३ महिनासम्मका सबै बालबालिकाले खोपको सबै मात्रा पुरा गरेकाले यी गाविसलाई पूर्ण खोप सुनिश्चित गाविस घोषणा गरिएको छ। गढवा गाउँपालिकाको साविकको गाविस गंगापरस्पुरलाई पनि पूर्ण खोप सुनिश्चित गाविस घोषणा गरिएको छ।गढवा गाउँपालिकामा विभिन्न खोप प्राप्त गर्ने महिला तथा बालबालिकाको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ४५:खोपसम्बन्धी विववरण

साविकका गाविस	बि.सि.जि. खोप पाएका बालबालिका	डी.पी.टी-हेपाटाइटिस बी.-हिव तेस्रो खोप पाएका बालबालिका	दादुरा/रुबेला का खोप पाएका ९-११ महिनाका बालबालिका	२ ओटा टीडी पाएका गर्भवती महिला	२+ टीडी पाएका गर्भवती महिला
गढवा स्वास्थ्य चौकी	२७६	२७०	२७४	२००	
गंगापरस्पुर स्वास्थ्य चौकी	१९८	१९१	१९४	१९५	
गोबरडिहा स्वास्थ्य चौकी	३०८	२८२	२९९	१९९	
कोइलाबास स्वास्थ्य चौकी	३२	२४	२२	२०	
जम्मा	८१४	७६७	७८९	६१४	

श्रोत: जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय दाङ, २०७४

७.२.६ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाइ विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च सम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रूपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलबिनियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरेको छ। कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

७.२.७ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिका बाल मृत्युदर

नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण २०११ अनुसार शिशुमृत्यदर सन् १९९६ मा ७९ प्रतिहजार थियो भने सन् २००१ मा क्रमश: घट्दै ६४ प्रतिहजारमा पुगेको छ। सन् २००६ को उक्त सर्वेक्षणअनुसार ४८ प्रतिहजार पुगेको थियो। त्यस्तै सन् २०११ को सर्वेमा शिशु मृत्युदर ४६ प्रतिहजारमा झरेता पनि अघिल्लो सर्वेसँग तुलना गर्दा झिनो मात्रै अन्तर देखिएको छ।

७.२.८ बालपोषण सम्वन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था कुरा त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सूचकको रूपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रूपमा बालबृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धि महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, वेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रूपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महŒवपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिकबिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुंदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक **महत्त्वपूर्ण** हिस्सा हुन आउँछ। यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामाहारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन्। स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरूसमेत कार्यरत रहेका छन्। कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँ गाउँमा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ।

तालिका नं. ४६:बालबालिका पोषणको विवरण

स्वास्थ्य चौकी	१-११ महिना सम्म			१२-२३ महिना सम्म		
	ठिक	साधारण	गम्भीर	ठिक	साधारण	गम्भीर
गढवा स्वास्थ्य चौकी	छ	१८४	४		४	
गंगापरस्पुर स्वास्थय चौकी	३३	२४१	५		५८	
गोबरडिहा स्वास्थ्य चौकी	७	९१	०	८	६५	६
कोइलावास स्वास्थय चौकी		४२		७		
जम्मा	४५	५५८	९	१५	१२७	६

श्रोत: जिल्ला स्वास्थय कार्यालय दाङ, २०७४

७.२.९ प्रमुख १० रोगहरूको विवरण

आ.व २०६४/२०७० सम्म गढवा गाउँपालिकामा देखिएका मुख्य दशरोगहरूको विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ। गाउँवासीहरूलाई लाग्ने प्रमुख रोगहरूमध्ये ग्यास्ट्रिक रोग धेरै देखिएको तथ्य तलको तालिकाबाट प्रष्ट हुन्छ। यसैगरी टाइफाइड, आउँ, श्वासप्रश्वाससबन्धी रोगहरू, टाउको दुख्ने, छालासंबन्धी रोगहरू, पेट दुख्नेजस्ता रोगहरू रहेका छन्।

खानेकुरामा ध्यान नदिनाले, दुषित पानीको प्रयोग गर्नाले, धुम्रपान मद्यपान गर्नाले, सरसफाइमा ध्यान नदिनाले यस्ता रोगहरूले आक्रमण गर्न सक्छन्। रोगहरूबाट बच्नको लागि सरसफाइमा ध्यान दिने, पौष्टिक आहार खाने, सफा पानी पिउने र समय समयमा स्वास्थ्य जाँच गराउनुको साथै नियमित व्यायाम गर्नुपर्छ।

तालिका नं. ४७: गाउँपालिकामा देखिएका १० प्रमुख रोगहरूको विवरण

क्र.सं.	२०६४/६५	२०६६/६७	२०६९/७०	२०७३/०७४
१	ग्यास्ट्रिक	ग्यास्ट्रिक	ग्यासट्रिक	ग्यासट्रिक
२	कारण पहिचान नभएको उच्च ज्वरो	श्वासनलीको तल्लो भागमा हुने संक्रमण	श्वासनलीको तल्लो भागमा हुने संक्रमण	श्वासनलीको तल्लो भागमा हुने संक्रमण
३	श्वास प्रश्वास सम्बनधी तिब्र संक्रमण	छाला संबन्धी रोग	टाउको दुख्ने	IHD (Ischaemic heart disease)
४	टाइफाइड	टाउको दुख्ने	टाइफाइड	टाइफाइड
५	जुका पर्ने	Unspecified Internal Parasitism	श्वासनलीको संक्रमण	श्वासनलीको संक्रमण
६	छाला संबन्धी रोग	श्वासनलीको माथिल्लो भागमा हुने संक्रमण	Linpetigo	Linpetigo
७	आउँ हैजा	टाइफाइड	Non Infectiopus Enterities	Non Infectiopus Enterities
८	टाउको दुखने	आउँ	Other Superficial	Other Superficial
९	श्वासनलीको माथिल्लो भागमा हुने संक्रमण	ग्यास्ट्रिक	पेट दुख्ने	NIDDM (Non-Insulin-Dependent Diabetes Mellitus)
१०	पेट दुख्ने	छालासम्बन्धी रोग	Intestinal Warm	Intestinal Warm

श्रोत : जिल्ला स्वास्थ्य कार्यालय, दाङ

७.३ अपाङ्गताको विवरण

खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न त्चयअफबजस्तो नेत्रज्योति नास गर्ने रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्।

जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ। २०६८ सालको जनगणनाअनुसार नेपालमा कुल जनसंख्याको १.९४ प्रतिशत (५,१२,३२१ जना) जनसंख्यामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता देखिएको छ। जसमध्ये शारीरिक अपाङ्गता ३६.३ प्रतिशत, दृष्टिबिहीन १८.५ प्रतिशत, मानसिक अपाङ्गता ६ प्रतिशत, बौद्धिक अपांगता २.९ प्रतिशत, बहु अपांगतामा ७.५ प्रतिशत रहेको छ।

यस गढवा गाउँपालिकामा अपाङ्गताको अवश्थालाई हेर्दा राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार गाउँपालिकामा अपाङ्गताको अवस्थालाई हेर्दा अपाङ्गता भएको जनसंख्या ९८० (२.५४ प्रतिशत) रहेको छ। जसमा शारीरिक अपाङ्गता भएका २६८ (२७.३५ प्रतिशत), दृष्टिसम्बन्धी२१८ (२२.२४ प्रतिशत), सुनाईसम्बन्धी अपाङ्गता भएका १९७ (२०.१० प्रतिशत), सुनाई तथा दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता भएका १८ (१.८४ प्रतिशत), स्वर बोलाईसम्बन्धी समस्या भएका १०१ (१०.३१ प्रतिशत) देखिन्छ। त्यसैगरी मानसिक अपाङ्गता भएका ६७ (६.८४ प्रतिशत), बोद्धिक अपाङ्गता भएका १७(१.७३) प्रतिशत र बहुअपाङ्गता भएका ९४ (९.५९ प्रतिशत) भएको देखिन्छ ।

सरकारले अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण निर्देशिकासमेत जारी गरी वितरण गरिरहेको छ। अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपांगताका आधारमा शारीरिक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्युन दृष्टियुक्त, स्वरबोलाईसम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता, बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यका आधारमा तह ‘क’ (रातो रङको परिचयपत्र), तह ‘ख’ (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ‘ग’ पहेलो रङको परिचयपत्र र तह ‘घ’ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानीय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुऱ्याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. ४८:अपाङ्गताको विवरण

शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टी सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण सम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण, दृष्टिविहीन अपाङ्गता	स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहु अपाङ्गता	जम्मा
१५४	१००	९७	८	६०	३६	१४	५१	५२०
११४	११८	१००	१०	४१	३१	३	४३	४६०
२६८	२१८	१९७	१८	१०१	६७	१७	९४	९८०
२७.३५	२२.२४	२०.१०	१.८४	१०.३१	६.८४	१.७३	९.५९	१००.००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना २०६८

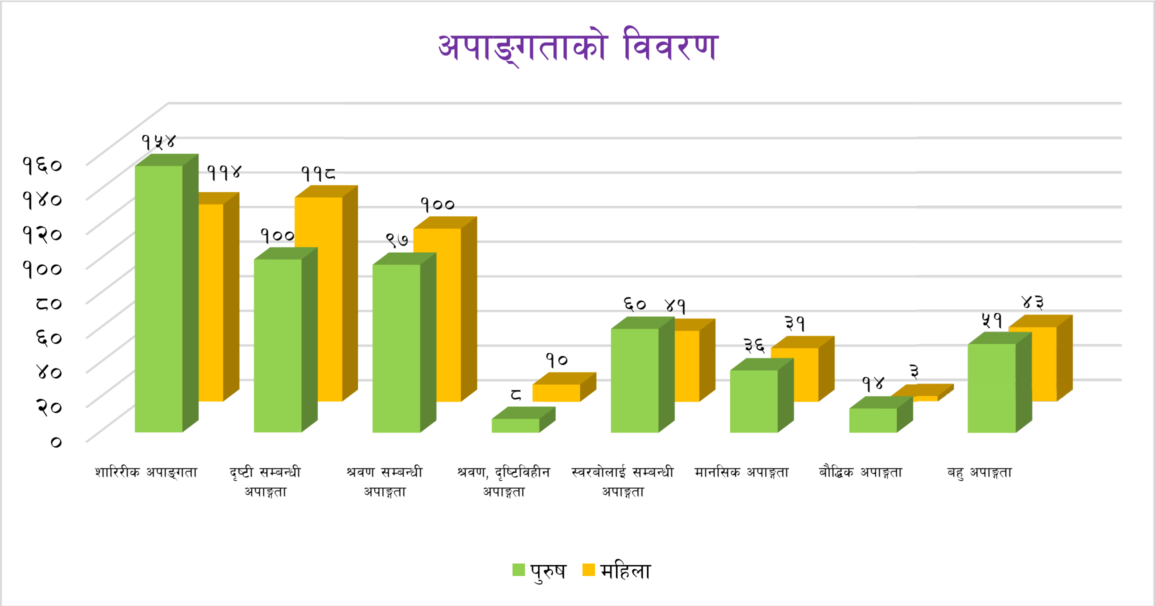

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन तथा विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यताअनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकासको क्रममा रहेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा सम्म जग्गा प्रश्स्त भएकोले गर्दा ठूलो किसिमको खेल मैदान स्थापना गर्न सम्भावना रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा रहेका विद्यालयहरूमा विभिन्न किसिमका खेल मैदान रहेका छन्। गाउँपालिकामा रहेका सार्वजनिक चौताराहरूमा बसेर सुन्दर प्राकृतिक वातावरणको मनोरञ्जन लिने गरेको पाइन्छ।अहिले स्थानीय सरकारको रूपमा गाउँपालिका तथा नगरपालिका स्थापना भएपछि आ-आफ्ना कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी जिल्ला, नगर र गाउँपालिका खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा विभिन्न खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वास्थ्य शारिरिक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा

अत्यन्त न्यून लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठूलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, ब्याडमिन्टनजस्ता केही खासखास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रूपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ।

गाउँपालिकामा विभिन्न स्थानहरूमा सानातिना पार्क, फूटबल ग्राउण्ड आदि रहेतापनि गाउँपालिका भित्र ठूला पार्क तथा खुला क्षेत्रहरूको संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिकाले यहाँरहेका जंगल सहितका सार्वजनिक टापुहरूमा आवश्यक भौतिक पूर्वाधारको निर्माण गरेर पार्क तथा खुला स्थानको पहिचान, प्रवर्धन र संरक्षणगर्नु पर्ने हुन्छ र त्यस्ता स्थानहरूको यहाँ प्रशस्त सम्भावना छ। गाउँपालिकाको भूउपयोग नक्साका आधारमा त्यस्ता स्थानहरू प्राय सबै वडामा देखिन्छ। हरेक वडामा वडानागरिक भेला गराई तिनीहरूको आवश्यक कार्यगत योजना गाउँपालिकाले गर्न सक्ने सम्भावना देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा मनोरञ्जनको लागी राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू भएको पाईदैन। खुल्ला जमिन तथा चौरहरूमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरे पनि व्यवस्थित मैदान नभएको पाइन्छ। मनोरञ्जनको लागी जिल्लामा विभिन्न किसिमको सिनेमाहल, पार्क आदि नभएतापनि यस गाउँपालिकामा खुल्ला चौतारी, खेल मैदान र पार्कहरू रहेका छन्। यहाँका किसानहरू धेरै समय आफ्नो खेत बारीमा विताउने गर्दछन् भने फुर्सदको समयमा उनिहरू त्यहाँको स्थानीय प्राकृतिमा रमाउने र आफ्नो पहुँचमा रहको मनोरञ्जनका क्रियाकलापहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा रहेका सार्वजनिक पाटीपौवा र चौतारासम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ४९: खुला पार्क सार्वजनिक पाटीपौवा/चौतारासम्बन्धी विवरण

सार्वजनिक पाटीपौवा र चौतारा संबन्धी विवरण		
क्र.सं.	पाटीपौवा र चौताराको नाम	स्थान
१	गढवा बजार प्रतिक्षालय	गढवा गा.पा. ६
२	गढवा वहुमुखी क्याम्पस	पिपल चौतारा
३	मनिकापुर पिपल चौतारा	गढवा गा.पा. ६
४	मानपुर गाउँघर क्लिनिक पिपलचौतारी	गढवा गा.पा ७
५	भयरयान पिपल चौतारी	गढवा चन्दनपुर

श्रोत : गढवा गाउँपालिका कार्यालय२०७४

यस गढवा गाउँपालिकामा विभिन्न चौतारी र प्रतिक्षालयहरू पनि रहेका छन्। गढवा वडा नं २ गढवा बजारमा प्रतिक्षालय रहेको छ। गढवा ३ मा मनिकापुर पिपलचौतार रहेको तथ्य माथि प्रस्तुत तालिकाबाट प्रष्ट हुन्छ। यसैगरी गढवा-४ मा मनिकापुर गाउँघर क्लिनिक पिपल चौतारी र गढवा ५ चन्दनपुरमा भयरयान पिपल चौतारी रहेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा भएका विभिन्न चौतारा र प्रतिक्षालय गाउँपालिकावासीहरूलाई आपसमा सुख दुःख साट्ने एवम स्वच्छ हावा अनि प्राकृतिक सौन्दर्यताको मसहसुस गर्दै कामको थकाई मेट्ने मनोरञ्जनको माध्यम भएको देखिन्छ।

७.५ नागरिक सुरक्षा सेवा

७.५.१ वृद्धवृद्धाहरूको अवस्था

जनगणना २०६८ को नतिजाअनुसार यस गढवा गाउँपालिकामा, ७० वर्ष उमेर नाघेका २.६५ प्रतिशत (१०२३ जना) बृद्धबृद्धाहरू रहेका छन्। शारीरिक जीर्णताका कारण परिवारजनहरूको समेत पर्याप्त हेरचाह नपुग्ने यो समुदायको सामाजिक अवस्था अत्यन्त कष्टप्रद रहेको छ। पश्चिमा संस्कृतिको प्रभावले हाम्रो संस्कृतीको मुल मर्म र बृद्धजन तथा नयाँपुस्ताबीचको पारस्परिक सुमधुर सम्बन्धलाई कमजोर पार्ने खतरा बढ्दै गएको छ। राज्यको तर्फबाट ७० वर्ष माथिका सबै जेष्ठ नागरिकहरूलाइ दिइने भनिएको बृद्ध भत्तासमेत सबैले पाउन सकेका छैनन्। यस गाउँमा अर्ध बृद्धावस्थाकै हाराहारिमा रहेको ६०-६४ वर्षको २.७५ प्रतिशत (१०६१ जना), ६५-६९ वर्षका २.०८ प्रतिशत (८०४ जना) र ७० भन्दा माथि गरी जम्मा ७.४८ प्रतिशत (२,८८८जना) र थप बृद्ध नागरिकहरूको लागि समेत राज्यले कुनै विशेष कार्यक्रम ल्याएको छैन र यस स्थितिलाई कसरी सहज बनाउने र गाउँपालिकामा जिवीत यी जेष्ठ नागरिकहरूको अमुल्य अनुभवबाट नयाँ पीढीले कसरी अनुभव र शिक्षा प्राप्त गर्ने भन्नेबारे अध्ययन र योजना बनाउनुपर्ने देखिन्छ।

७.५.२ सामाजिक सुरक्षा

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०६९ बमोजिम समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, विधवा, दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति, अशक्त अपाङ्गता भएका नागरिकहरू एवंम दलित बालबालिकाहरूले सामाजिक सुरक्षा भत्ता वृत्ति अनुदान प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ४३ मा आर्थिक रूपले विपन्न, अशक्त र असहाय अवस्थामा रहेका, असहाय एकल महिला, अपांगता भएका, बालबालिका, आफ्नो हेरचाह आफैं गर्न नसक्ने तथा लोपोन्मुख जातिका नागरिकलाई कानून बमोजिम सामाजिक सुरक्षाको हक हुनेछ भनी व्यवस्था गरेको छ। यसैअनुरूप गढवा गाउँपालिकामा विभिन्न श्रेणीका व्यक्तिहरूलाई सामाजिक सुरक्षा भत्ता वितरण गरिएको छ। जसको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ५०:सामाजिक सुरक्षाभत्तावितरणको विवरण

साविकका गाविस	जेष्ठ नागरिक दलित			जेष्ठ नागरिक (अन्य)			विधुवा महिला	पूर्ण अशक्त			आंशिक अशक्त			लोपउन्मुख आदीवासी जनजाति			औषधी उपचार		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा		महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
गढवा	३८	३७	७५	१५२	१७८	३३०	३०९	७	१४	२१	०	३	३	०	०	०	२३४	२८३	५१७
गोवरडिहा	४५	४२	८७	१७१	१८०	३५१	३२७	१०	१३	२३	२	०	२	६	३	९	२००	१९३	३९३
गंगापरस्पुर	२९	१७	४६	१२९	१७९	३०८	२६४	२	८	१०	१	०	१	०	०	०	९४९	१८५	३३४
कोईलावास	४	२	६	७	१५	२२	३३	०	२	२	०	०	०	०	०	०	८	१५	२३
जम्मा	११६	९८	२१४	४५९	५५२	१०११	९३३	१९	३७	५६	३	३	६	६	३	९	१३९१	६७६	१२६७

श्रोतः जिल्ला विकास समितीको कार्यालय, २०७३

गढवा गाउँपालिकामा सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्ने जेष्ठ नागरिक दलितको संख्या २१४ जना रहेको छ भने जेष्ठ नागरिक (अन्य)को संख्या १०११ जना रहेको छ। ।गाउँपालिकामा ९३३ जना विधुवा महिलाले सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गरेका छन्। सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्राप्त गर्नेमा पूर्ण अशक्तहरूको जम्मा संख्या ५६ जना रहेको छ। गाउँपालिकामा ६ जना आंशिक अपांगले सामाजिक सुरक्षा भत्ता पाएका छन्। यसैगरी लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति अन्तर्गत ९ जना र औषधि उपचारका लागि १२६७ जनालाई गढवा गाउँपालिकाको कार्यालयले सामाजिक सुरक्षा भत्ता प्रदान गरेको छ। जस्को विस्तृत विवरण माथिको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

७.६ महिला तथा बालबालिका

७.६.१ महिला सम्बन्धी विवरण

कुल जनसङ्ख्याको आधा हिस्साभन्दा बढी ओगटेका महिलाहरू अझै पनि देश विकासको मुल प्रवाहमा उल्लेखनीयरूपमा आउन सकेका छैनन्। महिला सहभागिता,सशक्तिकरण तथा विभिन्न कार्यक्रमहरू पछिल्लो समयमा हुँदै आए पनि समान सहभागिता र लैङ्गिक समता भने कायम हुन सकेको देखिँदैन। यसको कारण समाजमा व्याप्त असमान सम्बन्ध, पितृसत्तात्मक सोच तथा सामाजिक संरचना आदि रहेका छन् जसको फलस्वरूप महिलाहरू आर्थिक, सामाजिक, साँस्कृतिक, राजनैतिक, शैक्षिकरूपमा अझै पनि तुलनात्मकरूपमा पछाडि परेको देखिन्छ।

विकासमा महिलाहरूको समानुपातिक र सक्रिय सहभागिता सुनिश्चित गर्न उनीहरूको आर्थिक र समाजिक जीवनस्तर अभिवृद्धि गर्ने उद्देश्यका साथ अभियानका रूपमा आ.व.२०३८/०३९ देखि ५ जिल्लाबाट सुरु भएको महिला विकास कार्यक्रम हाल नेपालको ७५ जिल्लामा विस्तार भएको छ। महिला विकास कार्यक्रम महिला विकास र सशक्तिकरणको लागि एउटा **महत्त्व**पूर्ण प्रयास हो। ग्रामीण विपन्न महिलाहरूलाईसमूह, समिति, संस्थामा संगठित गराई जनचेतना अभिवृद्धि, क्षमता विकास गरी सामाजिक तथा आर्थिकरूपमा सशक्त बनाउन,सामाजिक विभेद र लैङ्गिक हिंसा विरुद्ध जागरुकता बढाउन यस कार्यक्रमले प्रमुख भूमिका निर्वाह गर्दै आईरहेको छ।

महिला विकास कार्यक्रम

ग्रमीण महिलाहरूको आर्थिक र सामाजिक विकास गर्ने लक्ष्य लिई वि.सं.२०३८ सालमा स्थानीय विकास मन्त्रालय (तत्कालीन पञ्चायत तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय) मा महिला विकास शाखा खडा गरियो। आर्थिक वर्ष ०३९/०४० मा पहिलो पटक धादिङ, तनहुँ, स्याङ्गजा, नवलपरासी र सुर्खेत गरी ५ वटा जिल्लामा महिला विकास शाखाको स्थापना गरी ग्रामीण महिलाका लागि उत्पादन कर्जा (Production Credit for Rural Women) कार्यक्रमको सुरुवात भयो। यो कार्यक्रमको मुल नारा “पेवा बढाउने”

राखिएको थियो भने प्रतीक चिन्ह महिलाले थैलीमा पैसा हाल्दै गरेको थियो। यो ग्रामीण विपन्न महिला लक्षित थियो। हाल ७५ जिल्लामा महिला विकास शाखाहरू स्थापना भईसकेको छ।

नेपाल सरकार (मन्त्रीपरिषद्) को निर्णय बाट मिति २०५७/०३/२६ देखि महिला विकास महाशाखा महिला विकास विभागमा र २०६७/०६/१२ मा महिला विकास तथा बालवालिका विभाग साथै मिति २०६०/१२/२६ को निर्णय बाट जिल्लास्थित महिला विकास शाखालाई महिला विकास कार्यालयमा र २०६७/०६/१२ मा महिला महिला तथा बालबालिका कार्यालयमा परिणत गरियो।

यो महिला विकास कार्यक्रममा ७ लाखभन्दा बढी महिलाको सहभागीता छ। विगत तीन दशकको दौरानमा कार्यक्रमको ढाँचा पनि परिवर्तन भएको छ। व्यक्तित्व विकासका नियमित अवसर गुमाएका विपन्न महिलाको बहुआयामिक सशक्तिकरणका लागि वैकल्पिक अवसर सिर्जना गर्ने कार्यक्रमका आर्थिक-सामाजिक विधिहरू प्रभावकारी देखिएका छन्।

महिला हक, अधिकार र शसक्तिकरणका लागि विभिन्न गैर सरकारी संघ संस्था तथा सरकारी निकाय सम्मले कामहरू शसक्त रूपबाट भईरहेको छ। नेपालको संविधानमा समेत महिला सम्बन्धि हकसमेत सुनिश्चित गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३८ ले देहाय बमोजिमको महिलाको हक सुनिश्चितगरेको छ।

- प्रत्येक महिलालाई लैंगिक भेदभाव विना समान वंशीय हक हुनेछ।
- प्रत्येक महिलालाई सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी हक हुनेछ।
- महिला विरुद्ध धार्मिक, सामाजिक, सांस्कृतिक परम्परा, प्रचलन वा अन्य कुनै आधारमा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य, मनोवैज्ञानिक वा अन्य कुनै किसिमको हिंसाजन्य कार्य वा शोषण गरिने छैन। त्यस्तो कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछ र पीडितलाई कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ।
- राज्यका सबै निकायमा महिलालाई समानुपातिक समावेशी सिद्धान्तको आधारमा सहभागी हुने हक हुनेछ।
- महिलालाई शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगारी र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदका आधारमा विशेष अवसर प्राप्त गर्ने हक हुनेछ।
- सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिलामा दम्पतीको समान हक हुनेछ।

विशेष गरी गर्भवती महिलाहरूको नि:शुल्क वा न्यूनतम् शुल्कमा स्वास्थ्य परिक्षण गर्न तथा महिलाहरूमा देखिने स्तन क्यान्सर र पाठेघर क्यान्सरको अग्रीम पहिचान र न्यूनिकरणका लागि विशेष पहल गर्नुपर्ने देखिन्छ। जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय एवं अन्य सम्बद्ध स्वास्थ्य संस्थाहरूसँग समन्वय गरी मातृशिशु स्वास्थ्य तथा क्षयरोग नियन्त्रणका क्षेत्रमा कार्यरत स्वास्थ्यकर्मीहरूका लागि स्थायित्व, वृत्तिविकास तथा पुनर्ताजगीजस्ता कार्यक्रम ल्याई महिलाहरूका लागि लघु उद्यम व्यवसाय तालिम प्रदान गरी उद्यम व्यवसाय मार्फत आर्थिक रूपमा सबल बनाउनु पर्ने देखिन्छ। आर्थिक, सामाजिक, शैक्षिक तथा साँस्कृतिक सशक्तिकरण गर्दै गाउँपालिका विकासमा महिलाहरूको समान सहभागिता गराउन अझैपनि थप प्रोत्साहन गर्नुपर्ने देखिन्छ। सामाजिक क्षेत्रमा उदाहरणीय कार्य गर्ने आमा समूह, टोल विकास संस्था, महिला समन्वय समिति तथा महिलासम्बन्धी संघसंस्थालाई संस्थागत विकासका लागि विभिन्न कार्यक्रम संचालन

गर्न प्रोत्साहन गर्नु पर्दछ। महिला तथा बालबालिकाका लागि सामुदायिक कार्यप्रक्रियालाई वडाहरूमा विस्तार गर्ने तथा सामाजिक परिचालन प्रवर्द्धन कार्यलाई निरन्तरता दिई लक्षित समूहतर्फ सबै समूह र वर्गको सहभागिता हुने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरि समावेशी अवधारणाअनुरूप स्थानीय शासन र विकासमा महिलाको संलग्नता वृद्धि गर्न विभिन्न क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ।

७.६.२ बालबालिकासम्बन्धी विवरण

अन्तराष्ट्रिय स्तरमा १८ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकालाई बालक/बालिका भनिन्छ भने नेपालको बालबालिकासम्बन्धी ऐन २०४८ ले १६ वर्षभन्दा मुनिका सम्पूर्ण मानिसहरूलाई बालबालिका हुन् भनेर परिभाषित गरेको छ। बालबालिका भविष्यका कर्णधार हुन्। बालबालिका साझा भविष्य हुन र उनीहरूको स्वतन्त्रता, अधिकार, संरक्षण, विकास र जीवनस्तर सुधारको लागि सामूहिक प्रतिवद्धता र साझा प्रयास आवश्यक छ भन्ने कुरा महसुस गरी संयुक्त राष्ट्र संघले सन् सन् १९८९ नोभेम्बरमा बाल अधिकारसम्बन्धी महासन्धि पारित गरे पछिहरेक वर्ष नोभेम्बर २० का दिन अन्तराष्ट्रिय बाल दिवस मनाइन्छ। जसरी एउटा फालिएको काठलाई खोपेर वा कुँदेर राम्रो आकृति बनाउन सकिन्छ, त्यसरी नै बालबालिकाहरूलाई पनि अधिकाररूपी औजारले एक कर्मठ र सबल नागरिकमा परिणत गर्न सकिन्छ। नेपालको संविधान २०७२ ले बालबालिकासम्बन्धी थुप्रै हक अधिकारहरू समेटेको छ।नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३ को धारा ३९ देहाय बमोजिमको बालबालिकाको हकको व्यवस्था गरेको छ।

(१) प्रत्येक बालबालिकालाई आफ्नो पहिचान सहित नामकरण र जन्मदर्ताको हक हुनेछ।

(२) प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालन पोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरञ्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्व विकासको हक हुनेछ।

(३) प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बाल विकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ।

(४) कुनै पनि बालबालिकालाई कलकारखाना, खानी वा यस्तै अन्य जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइने छैन।

(५) कुनै पनि बालबालिकालाई बाल विवाह, गैरकानूनी ओसारपसार र अपहरण गर्न वा बन्धक राख्न पाइने छैन।

(६) कुनै पनि बालबालिकालाई सेना, प्रहरी वा सशस्त्र समूहमा भर्ना वा प्रयोग गर्न वा सांस्कृतिक वा धार्मिक प्रचलनका नाममा कुनै पनि माध्यम वा प्रकारले दुर्व्यवहार, उपेक्षा वा शारीरिक, मानसिक, यौनजन्य वा अन्य कुनै प्रकारको शोषण गर्न वा अनुचित प्रयोग गर्न पाइने छैन।

(७) कुनै पनि बालबालिकालाई घर, विद्यालय वा अन्य जुनसुकै स्थान र अवस्थामा शारीरिक, मानसिक वा अन्य कुनै किसिमको यातना दिन पाइने छैन।

(८) प्रत्येक बालबालिकालाई बाल अनुकूल न्यायको हक हुनेछ।

(९) असहाय, अनाथ, अपांगता भएका, द्वन्द्वपीडित, विस्थापित एवं जोखिममा रहेका बालबालिकालाई राज्यबाट विशेष संरक्षण र सुविधा पाउने हक हुनेछ।

(१०) उपधारा (४), (५), (६) र (७) विपरीतका कार्य कानून बमोजिम दण्डनीय हुनेछन् र त्यस्तो कार्यबाट पीडित बालबालिकालाई पीडकबाट कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने हक हुनेछ।

यो सँगै बालबालिकाहरूको अधिकारसम्बन्धी५० औं महासन्धिमा हस्ताक्षर गर्ने राष्ट्रहरूमध्ये नेपाल पनि एक हस्ताक्षरकर्ता हो ।संविधानमा बालबालिकासम्बन्धी हकको सुनिश्चिता र विभिन्न सरकारी तथा गैर सरकारी संघ संस्थाको प्रयास भएपनि घरेलु कामदारको रूपमा खटिएका बालबालिकाहरू, उद्योग तथा कलकारखानामा कडा श्रममा खटिएका बालबालिकाहरू, शिक्षा बाट बञ्चित रहेका बालबालिकाहरू, बाँच्न पाउने नैसर्गिक अधिकार संविधानमा सुनिश्चित भएर पनि जन्मन नपाई जन्मने अधिकार खोसिएका बालबालिकाहरू र बाल अधिकारको उपयोगबाट टाढा रहेका बालबालिकाहरूको उदाहरणहरू समाजमा हामी सामु छर्लङ्ग नै छन् । यसरी समाजमा हुने गरेका बाल श्रम तथा बाल अधिकार बाट बञ्चित बालबालिका हरूको लागि अझै सरकार, नागरिक समाज सचेत रहन जरुरी छ ।

७.७ बालश्रमको अवस्था

बालबालिकालाई सामाजिक वा आर्थिक लाभका लागि श्रममा संलग्न गराउनु बालश्रम हो। नेपालमा कानूनले बालबालिकाको उमेरका आधारमा स्वीकार्य र अस्वीकार्य कामहरू तोकेको छ। १३ वर्ष उमेर नपुगेका बालबालिकाहरूलाई श्रमिकका रूपमा काममा लगाउन हुदैन भने १४ वर्ष दखि १५ वर्षसम्मका लाइ खासखास क्षेत्रको हलुका र विशेष सुविधाका काममा मात्र लगाउन पाइन्छ। कुनै पनि बालबालिकालाई जोखिमपूर्ण काममा लगाउन पाइदैन। तथापी सुरक्षित वातावरणमा नयाँ-नयाँ कुरा सिक्ने, जान्ने, पढ्ने, बुझ्ने उमेरमा नेपालका धेरै बालबालिकाका बालश्रमिमका रूपमा काम गर्न बाध्य छन्। आफ्ना बालापनलाई कडा श्रमसँग साटिरहेका छन्। काम गर्नु पर्नाले शिक्षाबाट बञ्चित हुनुदेखि शोषण र दुर्व्यवहारबाट धेरै बालबालिका पिडित भएका छन्। नेपालमा बालश्रमका बारेमा विभिन्न विषयगत क्षेत्रहरूमा साना-ठूला अध्ययन भए तापनि आवधिक, एकिकृत, आधिकारिक तथ्यांक तथा जानकारीको भने अभाव छ। बालश्रम नेपाली बालबालिकाको एक दुःखद यथार्थ हो ।

बालबालिकालाई श्रममा लगाइनु बालअधिकार विपरित कार्य हो। बालश्रम नेपालको अन्तरिम संविधानको धारा २२ ले पनि रोक लगाइको छ भने बालश्रम (निषेध र नियमित गर्ने) ऐन, २०५६, श्रम ऐन २०४८ लगायत कानूनी व्यवस्थाहरू विद्यमान छन्। यसैगरी नेपालले राज्य पक्षका रूपमा अनुमोदन गरिसकेको संयुक्त राष्ट्रसंघका बाल अधिकार सम्बन्धि महासन्धि, १९८९, अन्तराष्ट्रिय श्रम संगठनको रोजगारीको न्युनतम उमेरसम्बन्धी महासन्धी नं १३८ तथा निकृष्ट प्रकारको बालश्रमसम्बनधी महासन्धी नं. १८२ तथा सिफारिश नं १९० ले पनि राज्यलाई बालश्रमविरुद्ध थप उत्तरदायित्व बहन गर्न प्रेरित गरेको छ।

७.७.१ बाल सञ्जालको अवस्था

बाल सञ्जाल भन्नाले बालबालिका र समाजको लागि सामाजिक सेवा गर्ने बालबालिकाको समुह भन्ने बुझिन्छ । पछिल्लो समय बालसञ्जालमा बालबालिकाहरू सक्रिय हुँदै गइरहेका छन् । बाल सञ्जालले

बालबालिकामा आत्ममनोबल बढाउनमा मदत गर्नुका साथै बालबालिकालाई सामाजिक कार्यमा समेत सक्रिय हुनलाई मदत गर्दछ ।

गढवा गाउँपालिकामा पनि३ वटा बालसञ्जालसक्रिय रही बालबालिकाहरूको हकहितमा कार्य गर्दै आएको छ ।तथ्याङ्कले बाल सञ्जालमा समानुपातिक र समावेशी सहभागिता रहेको देखाउँछ। उपेक्षित भई रहेका दलित तथा जनजातिहरूको क्रमश सहभागिता बढ्दै गएको देखाउँछ ।पछिल्लो समय दलित तथा जनजाति बालबालिका पनि बालसञ्जालजस्ता समूहरूमा सक्रिय हुन थालेका छन् जुन समाजको सकारात्मक परिवर्तनको एउटा पाटो हो ।गाउँपालिकामा साविकका विभिन्न गाविसहरूमा बालसञ्जालमा ४१ जना दलित र ८७ जना जनजाति बालबालिका आवद्ध रहेका छन् ।जसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५१:बाल सञ्जालको विवरण

त्र.सं.		लैंगिक आधार		सामाजिक आधार			जम्मा
	साविकक गाविस	बालक	बालिका	दलित	जनजाति	अन्य	
१	गढवा	११	१४	२	६	१७	२५
२	कोइलावास	८	६	१	८	५	१४
३	गंगा परस्पुर	८४	७९	३८	७३	५२	१६३
	जम्मा	१०३	९९	४१	८७	७४	२०२

श्रोत:गढवा गाउँ कार्यपालिकाकोकार्यालय २०७४

७.८ शान्ति सुरक्षा

सुरक्षाको प्रत्याभुति देशको संविधानमा सुनिश्चित गरिएको हुन्छ। संविधानमा उल्लेख भएअनुरूप राज्यले नागरिकलाई सुरक्षित आभास गराउन सक्नु पर्दछ। हरेक राष्ट्रका नगारिकहरूलाई नागरिक सुरक्षा प्रदान गर्नु राज्यको दायित्व हो। नागरिकले आफ्नो राज्यमा सुरक्षित महसुस हुन पाउनुपर्छ। यसलाई चुस्त बनाउन नागरिक समाजको पनि त्यतिकै **महत्त्वपूर्ण**भूमिका रहन्छ ।

गाउँपालिकामा भएका अपराधिक तथा सामाजिक नियम बाहिरका कार्य चोरी डकैती लगायतका अन्य कार्यहरू यी सुरक्षा निकाय मार्फत समाधान हुने गरेको पाइन्छ। यस गाउँपालिकामा वर्षभरिमा कुनै अप्रिय घटना घटेको दर्ता खासै गरिएको देखिएन गाउँपालिकामा सानातिना झैझगडा, कुटपिट, साँध, सिमानामा विवाद, चोरी डकैती, ठगी, घरेलु हिंसा घटनाहरू भएको स्थानीयबासीको भनाई छ। जिल्लामा शान्ति सुरक्षासँग सम्बन्धित निकायहरूमा नेपाली सेना तथा नेपाल प्रहरीका विभिन्न ईकाइहरू रहेका छन् ।गढवा गाउँपालिकाको शान्ति सुरक्षा तथा सुशासन कायम गर्न विभिन्न सेवा प्रदायक सरकारी तथा गैरसरकारी

कार्यलयहरू सञ्चालनमा रहेका छन् ।गाउँपालिकामा सुशासन विपरीत हुने कार्यलाई रोक्न कार्यरत ईलाका कार्यलय तथा सम्बन्धित निकायले समाधान गरेको पाईन्छ ।

७.९ खानेपानी तथा सरसफाई

खानेपानी स्वच्छ जीवनको प्रमुख आधार हो । खानेपानी सुरक्षित नहुँदा विभिन्न दुषित तथा असुरक्षित पानी बाट लाग्ने रोगको जोखिम हुन्छ । खानेपानी सुरक्षित राख्न त्यस ठाउँको वातावरण पनि सफा र स्वच्छ रहनु पर्दछ । खानेपानीमा प्रयोग गरिएको स्रोतको आधारमा नगर तथा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य स्थिति निर्धारण गर्न सकिन्छ । सुरक्षित खानेपानीको प्रयोगबाट विभिन्न रोगको जोखिम न्युनीकरण गर्न सकिन्छ ।गढवागाउँपालिकाको खानेपानीको प्रमुख स्रोत ट्युबवेल/हाते पम्पनै हो। गाउँपालिकाका केही वडाहरूमा ट्युबवेल/हाते पम्प, धारा/पाइपनै प्रमुख खानेपानीको स्रोतको रूपमा रहेका छन् ।गढवा गाउँपालिकाको खानेपानीको स्थिति बुझ्न तल नगरबासीहरूले पिउने पानी र खानेपानीमा प्रयोग गरेको स्रोतको विवरण देखाईएको छ ।

७.९.१ खानेपानीको विवरण

तालिका नं. ५२:खानेपानीको विवरण

वडा नं	१	२	३	४	५	६	७	८	जम्मा	प्रतिशत
धारा/पाइप	६७९	६०	२६७	४	३४५	२२५	२७६	१५	१,८७१	२५.७५
ट्युबवेल/हाते पम्प	१३५	२६२	१७५	८४३	६११	८१८	६०२	०	३,४४६	४७.४२
ढाकिएको इनार/कुवा	५७	१०	१९	५०	९	३५	४	०	१८४	२.५३
खुला इनार/कुवा	२२४	५०३	३६७	४९	७७	१२७	२६	१०४	१,४७७	२०.३२
मूल धारा	४	१	१३	०	२५	३	०	७	५३	०.७३
नदी/खोला	३५	१६	०	०	११	४६	०	६१	१६९	२.३३
अन्य	८	३	७	५	०	४	१	०	२८	०.३९
उल्लेख नगरिएको	१२	१	१५	०	२	२	७	०	३९	०.५४
जम्मा	१,१५४	८५६	८६३	९५१	१,०८०	१,२६०	९१६	१८७	७,२६७	१००

श्रोत : राष्ट्रिय जनगणना, २०६८

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागअनुसारगाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा ट्युबवेल/हाते पम्प प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी ३,४४६ (४७.४२प्रतिशत) देखिन्छ भने दोस्रो ठूलो स्रोतको रूपमा धारा/पाइप प्रयोग गर्नेको संख्या १,८७१ (२५.७५ प्रतिशत) देखिन्छ। यसैगरी, खुला इनार/कुवा प्रयोग गर्ने १,४७७ (२०.३२ प्रतिशत), ढाकिएको इनार/कुवाप्रयोग गर्ने घरधुरी १८४(२.५३ प्रतिशत), नदी/खोला प्रयोग गर्ने १६९ (२.३३ प्रतिशत) घरधुरी रहेको पाईन्छ ।गाउँपालिकाको अन्य संख्यामा भने केही घरधुरी मूल धाराको पानीको प्रयोग गर्ने गरेको देखिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

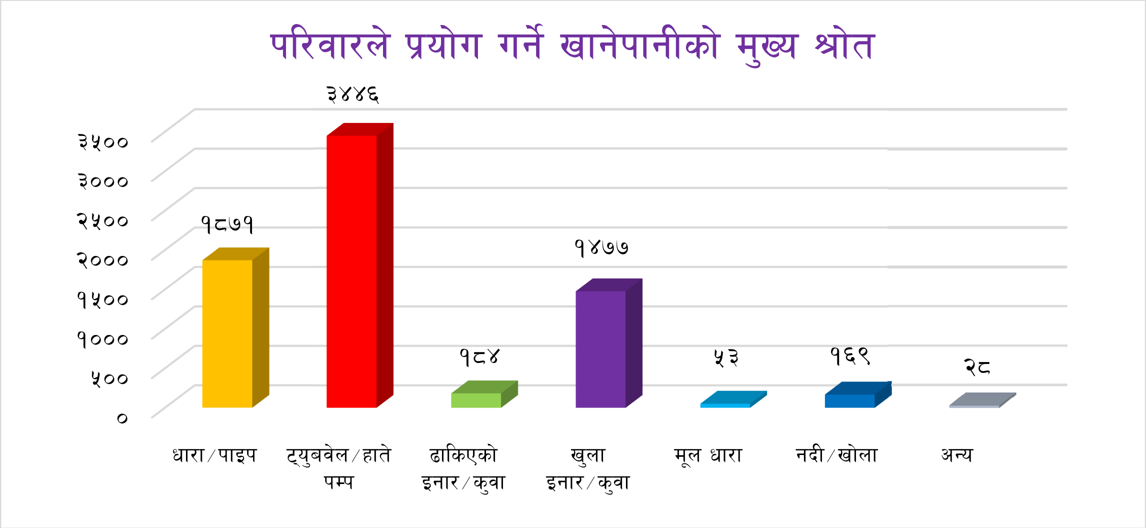

७.९.२ वडागत शौचालयको विवरण

तालिका नं. ५३: गा.वि.स.अनुसार शौचालय संख्याको विवरण

वडा नं.	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)	फ्लस भएको (सेप्टि ट्याङ्की)	साधारण	चर्पी नभएको	उल्लेख नगरिएको	जम्मा
१	११	१२९	३२८	६७४	१२	१,१५४
२	३६	१५७	१२३	५३९	१	८५६
३	२	१४०	२३८	४६८	१५	८६३
४	९	१४७	२०९	५८६	०	९५१
५	४	१५३	११६	८०५	२	१,०८०
६	३९	३७२	७७	७७०	२	१,२६०
७	१३	२१२	६३	६२१	७	९१६
८	०	१४	८	१६५	०	१८७
जम्मा	११४	१,३२४	१,१६२	४,६२८	३९	७,२६७
प्रतिशत	१.५६९	१८.२२	१५.९९	६३.६९	०.५३७	१००

श्रोत: राष्ट्रियल जनगणना २०६८

केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्क अनुसार समुदायको प्रत्येक घरधुरीमा भएको शौचालयको अवस्थालाई अध्ययन गर्दा१,३२४ (१८.२२ प्रतिशत) घरधुरीमा फ्लस भएको (सेप्टि ट्याङ्की)शौचालय पाईयो भने वडागत रूपमा हेर्दा सबैभन्दा बढी वडा नं. ६ मा यसप्रकारको शौचालय धेरै प्रयोग गरेको देखिन्छ। त्यसैगरी दोस्रोमा ११६२ (१५.९९ प्रतिशत) साधारणशौचालय प्रयोग गर्ने गरेको देखिनुका साथै वडागत रूपमा वडा नं. १ मा यसप्रकारको शौचालयको बढी प्रयोग गरेको पाइन्छ ।गाउँपालिकामा तथ्याङ्कअनुसार४६२८ (६३.६९ प्रतिशत) शौचालय नभएको देखिन्छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

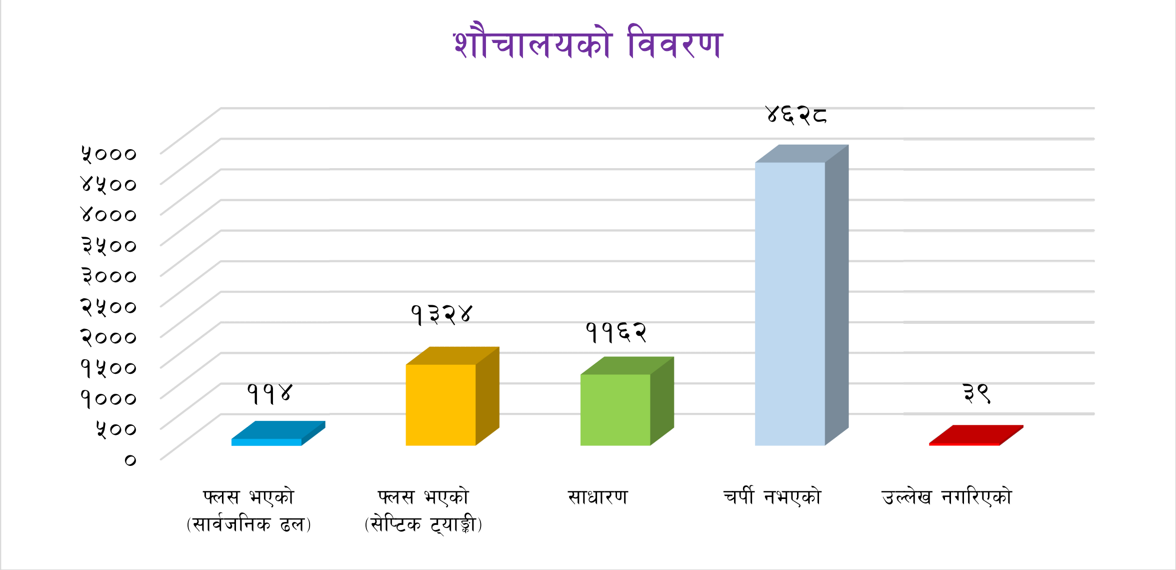

७.१० फोहोर मैला व्यवस्थापन तथा ढल निकास

गाउँपालिकालाई सधैं सफा राखि वातावरण मैत्री घर, टोल, बस्ती, समाज बनाउने हेतुले राष्ट्रिय सरसफाई अभियानलाई निरन्तरता प्रदान गर्दै आउने क्रममा वडा नागरिक मन्च, नागरिक सचेतना केन्द्र, टोल विकास संस्था, टोल सुधार समाज र विपद व्यवस्थापन समितिको अगुवाई र सहकार्यमा टोल तथा वडास्तरमा सरसफाई अभियानको रूपमा संचालन भएको पाइन्छ। यसबाट आम नगरबासीहरूमा व्यापक रूपमा सरसफाई जागरणको लहर फैलिएको छ। हाल गाउँपालिकामा उत्पादित फोहोर आफै व्यवस्थापन गर्ने, खोल्सा खोल्सीमा खाल्टा बनाइ पुर्ने गरेको देखिन्छ।

हाल यस गाउँपालिकामा देखिएका समस्याहरूमा:

- फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरहरू खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रवृति यत्रतत्र देखिन्छ। यसरी फालिएको फोहोर बर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्स तथा नदीका तल्लो भागसम्म पुर्‍याएर प्रदुषणलाई बिस्तारित गर्दछ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जानेहुँदा होचा भागमा फालिएको फोहोरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानीसमेतलाई प्रदुषित गर्दछ।

घरायसी फोहोर

- फोहोरको पहिचान भान्छाकोठाबाट गरी कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यकम गाउँपालिकाले गर्ने।
- नकुहिने फोहोरलाई पूनः बिभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा। यी फोहोरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेकपछि पून प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापनतर्फ जोड दिने। नभएका यस गाउँपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ बैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पति

गढवा गाउँपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणलेसम्पन्न गाउँपालिकाको श्रेणीमा पर्दछ। गढवा गाउँपालिकामा कुल क्षेत्रफल ३५८.५७ वर्ग कि.मि.मध्ये२३४.०४ वर्ग कि.मि. वन क्षेत्रको रूपमा रहि आएको छ। जुन राष्ट्रिय वन र सामुदायिक वन क्षेत्रको रूपमा रहेको छ ।

यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वनस्पतिका प्रजातिहरूमा, साल, सिसौं, सिमल, जामुन, कदम, खयर, करम, पिठारी, छतिवन, वोहरी, खमारी, वोटधँगेरो, बकाईनो, इप्पील, टिक, वर, पीपल, बेल, अमला, निम, पलाँस, आँप, डुम्री, कटहर, लिची, नरिवल, सुपारी, वयर, काँशीअमला, कैंदल, राजवृक्ष, अशोक, चेरी, समी, मसला, वडहर, अम्बा, केरा, कागती, भोगटे, सरिफा, दारिम, तित्री, फडिर, असारे, साज, सादन, कुम्भी, हर्रो-बर्रो, हल्लुडे, सिरीस, तारी, कुसुम, क्यामुना, दबदबे, टुनी, सान्दन, कर्मा, मालती, पाचपाते, सतिसाल, हल्लुडे, वनसुन्तला, कुम्भी, नेवारो, अशोक, सपेटा । यसै गरी घिस्रने जन्तुहरूमा गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिंगर, भित्ती, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रूपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण

गढवा गाउँपालिकाको पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि पारिस्थितिक जैविक प्रणालीलाई सन्तुलितरूपबाट कायम राख्न वन, वनस्पति तथा प्राणीहरू बिचको स्थापित सम्बन्धलाई दिगोरूपमा कायम राख्न सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ। दिगो विकासका निम्ती पूर्वाधार विकासको क्रममा हुने विनासलाई न्युनीकरण गर्न नितान्त आवश्यक छ। वातावरणीय असन्तुलनले वनस्पति वा प्राणीहरूको क्रमिक ह्रास र विनास हुँदै अन्ततः लोप हुने अवस्था हुन सक्छ। विषम हावापानीमा विभिन्न जात जातिका प्राणी रवनस्पति रहेको यस गाउँपालिकामा वन संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सहभागिता अपरिहार्य हुन पुगेको छ। यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी २०४९ सालमा स्थानीय बासिन्दाहरूलाई आफ्नो दैनिक उपभोग्य वन पैदावरको उपलब्धता गराउने उद्देश्य राखी सामुदायिक वन दर्ता गर्ने कार्यको थालनी भएको पाइन्छ।

मानव जीवनको लागि जैविक विविधताको संरक्षण अपरिहार्य छ। दैनिक जिवनको लागि आवश्यक काठ, दाउरा, घाँसको लागि मात्र नभई पारिस्थितिक तथा जैविक प्रणालीको सन्तुलनको लागि समेत जैविक विविधताको **महत्त्व** लाई दृष्टिगत गरी हाल यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वनजस्ता अवधारणाहरूलाई

व्यवहारमा लागु गरिएको छ। यसै सन्दर्भमा वन वरिपरी बढिरहेको जनसंख्या, चोरी निकासी र आगामी दिनहरूमा उक्त वन क्षेत्रले मागेको आधारमा आपुर्ति गर्न नसक्ने वन पैदावरको हैसियतलाई विचार गर्दा यस क्षेत्रको जैविक विविधता व्यवस्थापन कार्य चुनौतीपूर्ण बन्दै गएको छ। हाल सामुदायिक वनहरू वन संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोगमा सहभागि भइरहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा उष्ण प्रदेशीय जलवायु भएको कारण यस क्षेत्रमा साल, सिसौं, हल्लुडे, अमला, हर्रो, बर्रो, खयर, सिमल, विजयसाल, राजवृक्ष, आदि जातका विरुवाहरू पाइन्छन् । जसमध्ये काँसीअमला, हर्रो, बर्रो, बोहरी, फडिर, खमारी, असारे, साज, सादन, कुम्भी, कुसुम आदि क्रमशः लोप हुदै जाने अवस्थामा रहेका छन्। गैर काष्ठ पैदावारको रूपमा व्यापारिक र आयुर्वेदिक महŒवका दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिएका पिपला, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुभ्mार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, पानी, अमला, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनभ्mार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोभ्mो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोभ्mार, कदम/संजिवन, हलेदो, टिङ्चुरभ्mार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, अमला, मथेभ्mार, बर, पिपल, अम्बा, राजवृक्ष, क्यामुन, हर्रो, बर्रो, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुर आदि जस्ता वन पैदावरहरूको उपलब्धता पनि रहेको छ। यीमध्ये हाडजोर, गुजरगाँनो, खिर्रो, हर्रो, बर्रो, पिप्ला, भोगटे, पानी अमला, अर्चल, लहरो, क्यामुना आदि लोपोन्मुख अवस्थामा रहेका छन् ।

यस क्षेत्रमा रहेका वनजंगलहरूले बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, हरिण दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, बनढाडे, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि प्रजातिका जीवहरूको लागि उपयुक्त वासस्थान उपलब्ध गराएको छ ।गाउँपालिकामा रहेका वनक्षेत्र तथा विभिन्न खोलानालाहरूले विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू विशेषतः कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रूपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, सारस तथा विभिन्न घिस्रने जन्तुहरू गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, कछुवा, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदिलाई बासस्थान प्रदान गर्दै संरक्षित गरेको छ। यद्यपी वनजंगल अतिक्रमणका कारण प्रकृती प्रदत्त यी जैविक र वनस्पतिय अमुल्य वन सम्पदाहरूको विस्थापन र विनाशको क्रम तिव्ररूपले बढ्दै गइरहेको छ। वर्षेनी वन क्षेत्र फडानी भई चुरे क्षेत्र नाङ्गा डाँडामा परिणत हुँदै जानु र अन्य वन क्षेत्र कृषियोग्य भुभागमा परिणत हुनु तथा वन्यजन्तुहरूको वासस्थान एवं वन्य प्रजातिमा ह्रास हुनु जैविक विविधता संरक्षणका निमित्त विकराल चुनौतीका रूपमा देखिएको छ।

गाउँपालिकाको हावापानीले जीवजन्तु र वनस्पतिहरूलाई संरक्षित गर्न सकिने खालका वासस्थान उपलब्ध गराइएको भएतापनि जनसंख्या र बसाईसराइको अत्याधिक चाप र भूमीको उर्वरापनका कारण करिब ४ दशक अघिदेखि नै यहाँको वनक्षेत्र अतिक्रमण र वन फडाँनीको चपेटामा पर्न गएको छ। जैविक

विविधता अन्तर्गत पर्ने स्थानीय कला संस्कृतिहरूको विविधतालाई जगेर्ना गर्दै धार्मिक, ऐतिहासिक, सांस्कृतिक र पर्यटकिय दृष्टिकोणले **महत्त्व** पूर्ण ठानिएका विभिन्न स्थानहरूको समेत यहाँ संरक्षण गर्नुपर्ने देखिन्छ।

८.३ लघु वन पैदावार

गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा विभिन्न प्रकारका जडिबुटी तथा गैह्रकाष्ठ वन पैदावारहरू पाइन्छन्। यस गाउँपालिकामा मुख्य रूपमा पाइने गैह्रकाष्ठ वन पैदावारहरूमा चिराईतो, तेजपात, बोझो, अल्लो काउलो, झ्याउ, च्याऊ, दतिवन, अमला, कुरिलो, हर्रो, बर्रो, बाँस, सबइ घाँस, अम्रिसो, राजवृक्ष, बेल, सिन्दुरे, कुकुरडाइनो, भ्याकुर, थाकल, गायो, कुट्मिरो, निगुरो, डुण्डुको साग, बेथे, लहरे साग, सिमसाग, गडपुरैना, लुँडे, जामुन, बयर, भोर्लाको पात र बोक्रा सालको पात, गुँद र बीउ, तँदुपात, कालो मुस्ली, वेत, सिकाकाइ, सतावरी, तेजपात, चानमडुवा, रुदिलो, तितेपाती, असुरो, चावो, गुर्जो, आँक, वलुझार, कुरीलो, घोडताप्रे, खिर्रो, हाडजोर, धुसुरे, भोगटे, अर्चल, गुजरगाँनो, दुवो, आइटीनझार, तुलसी, पारीजात, टोटलो, घ्युँकुमारी, निम, बोझो, वाकलपाते, सुतानी लहरो, हाडेलसुन, उन्यूँ, अपमार्ग, सयपत्री फूल, पाँचपाते, चरिअमिलो, मरहट्टे, वावरी सुइचोझार, कदम/संजिवन, हलेदो, टिङ्चुरझार, सिउँडी, चरचरेलहरो, वेल, पानी अमला, मथेझार, बर, पिपल, अम्बा, क्यामुन, सुनलहरो, चिप्ले वहरो, तरवारे, धोवी, सिमली, रुद्रघण्टी, हड्चुर आदि मुख्य हुन्।

८.४ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु

(क) वन्यजन्तु

यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा बाघ, भालु, चितुवा, चित्तल, दुम्सी, बँदेल, खिरखिरे, सालक, बनढाडे, लङ्गुर, बादर, बनमुसा, स्याल, बन बिरालो, रतुवा, निलगाई, हात्ती, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि छन।

(ख) चराचुरुङ्गी

यस गाउँपालिकामा पाईने चराचुरुङ्गीहरूमा कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रूपी, चखेवा, पिरौटा, भुँडिफोर, चिवे, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कऱ्याङकुरुङ, भद्राई, लामपुच्छ्रे, राजक छेग्रा, सारस आदि प्रमुख छन्।

(ग) घस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपालिकामा पाइने घस्रने जिवजन्तुहरूमा कछुवा, अजिँगर, भित्ती, गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, वैरिकरेट, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, भातेमहुरा, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रमुख छन्।

(ङ)कीरा फट्याङ्ग्राहरू

मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, भुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्युँ, माकुरा, बअरिमोठे, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे सयौं प्रकारका किरा फट्याङ्गाहरू आदि ।

(च) फूलका प्रजातिहरू

सयपत्री, गोदावरी, मखमली, बाह्रमासे, गुलाव, लालुपाते, घन्टीफूल, तिउर, बाबरी, भालेफूल, पारिजात, लाहुरे चुवा, पलास, मसुन्डा आदि गाउँपालिकामा पाईने फुलका प्रजातिहरू हुन् ।

८.५ वनजंगल

गढवागाउँपालिका समुन्द्र सतहबाट १९५ मिटरको उचाईदेखि ८८५ मीटरसम्म रहेको छ। यो गाउँपालिकामा प्रशस्त मात्रामा वन क्षेत्र हुनुको साथै वन क्षेत्रभित्र जैविक विविधता पनि प्रशस्त रहेको छ। वनक्षेत्रभित्र थुप्रै घाँसे मैदानहरूसमेत रहेका छन्। गाउँपालिका बाहिरका अन्य गाउँ तथा जिल्लाहरूमा करिव लोप अवस्थामा पुगेको प्राकृतिक रूपमा सिसौ र खयरजस्तामहŒवपूर्ण प्रजाति पाईने नदी तटीय वन यस गाउँपालिकामा प्रशस्तै मात्रामा रहेको छ। यो विशिष्ट वातावरणीय अवस्थासँग यहाँ बग्ने खोलाहरूको अभिन्न सम्बन्ध रहेको छ।

वन क्षेत्र तराईको समथल भू-भाग भएको कारण यहाँ पाइने वनको किसिम र प्रजातिमा पनि विविधता पाईन्छ। उष्ण र सम-शितोष्ण प्रदेशीय भएको यस गाउँको वन क्षेत्रमा थुप्रै प्रजातिका मिश्रित वन पाईन्छ। हावापानी, भौगोलिक अवस्थिति तथा प्रजातिको आधारमा यस गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका वनहरू जस्तै सालको वन, तराई हार्डउड, खयर सिसौं, मिश्रित वन र झाडी बुट्यान रहेका छन्।

८.५.१ सामुदायिक वन

स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको नीतिअनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छ। यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभूत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविका विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन, समावेसीकरण,

लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिताजस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरूसमेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ। जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ। विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। बढ्दो अतिक्रमण, लुकिचोरी हुने कटानी, चरिचरन, आगलागी आदि कारण र भैरहेको वन विनासले वनको अवस्था अत्यन्त संवेदनशील भएको छ। त्यसैले गर्दा वन संरक्षण समिति तथा वन उपभोक्ता समितिहरू गठन गरी वन संरक्षणका लागि स्थानीय प्रयास शुरु हुन थालेको छ। एकातिर वन क्षेत्र नजिक बस्ने बासिन्दाहरूमा वन संरक्षणको प्रयास शुरु हुँदैछ भने अर्कोतर्फ वनक्षेत्रबाट टाढाका गाउँलेहरूको लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट वन उपयोग व्यवस्थित हुन नसक्दा वनबाट काठदाउरा लुकिछिपी चोरी निकासी हुने क्रम पनि यथावत छ। विगतका वर्षहरूको तुलनामा जनताको सहभागिताको परिणाम स्वरूप कतिपय वनक्षेत्रहरू पुनः प्राकृतिक अवस्थामा रूपान्तरित हुन पुगेका छन्। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरूप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रूपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्ध हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

बौद्धिक सम्पदा अधिकार ९एबतभलत चष्नजत० का विषयमा र ध्इ सम्बन्धी अवधारणाहरूका विषयमा समुदायलाई आवश्यक जानकारी गराउनु र अनुशिक्षण दिनुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनभित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गैससहरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

माथि उल्लेखित तथ्यहरूको आधारमा हालसम्म नगरले काठ दाउराको विक्री वितरणबाट आय गरेको देखिएता पनि वनहरूको परम्परागत उत्पादनमा ह्रास र परम्परागत प्राकृतिक स्रोतको दोहनले गर्दा भावी

दिनहरूमा सुख्खा, ढलापडाको संकलनको स्थिति यही रहला भन्न सकिन्न। सामुदायिक वनहरूको क्रमिक हस्तान्तरण र वन संरक्षणका प्रभावकारी उपायहरूको अवलम्बनले प्राकृतिक पुनरुत्पादन क्रमशः बढ्दै जाने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा बृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ।

सामुदायिक वन संरक्षणका हेतु गढवा गाउँपालिका लगायत अन्य गाउँपालिकाका इलाका वन कार्यालयका उपभोक्ता समुहलाई समेटी विभिन्न योजना तथा तर्जुमा गोष्ठि सम्पन्न गरिएको छ। सामुदायिक वन समन्वय समिती गढवा लगायत अन्य विभिन्न केन्द्रहरूलाई समेटी वार्षिक योजना तर्जुमा गोष्ठी सम्पन्न गरिएको थियो।आ.व. २०७२/०७३ मा दाङ जिल्लामा ८७ वटा सा.व.उ.स. हरूको सामुदायिक वन व्यवस्थापन कार्ययोजना पुनरावलोकन गरिएको छ। गढवा गाउँपालिकामा पुनरावलोकन गरिएका सामुदायिक वनहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ५४:गढवा गाउँपालिकामा भएका सामुदायिक वनहरूको विवरण

क्र.सं.	समुहको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल हेक्टर	
			साविक	हालको
१	गंगा	गंगापरस्पुर ४,५	२८०	२५७.१०८
२	प्रगती	गंगापरस्पुर ५	४९५.८८	४९५.८८
३	चिउरीघाट	गंगापरस्पुर ५	२५२.४९	२५२.४९
४	दुर्गा	कोइलावास ८	२२१.६३	२२१.६३
५	सर्वोदय	गढवा ६	३५५.१३	२६०
६	उपल्लो मदपुर	गढवा ६	४०६.८३	२७१.३६
७	भवानी	गंगापरस्पुर ५	५११.६	५५०.७८
जम्मा			२५२३.५६	२३०९.२४८

श्रोतः दाङ जिल्लामा वन विकास कार्यक्रम २०७२/७३

सामुदायिक वनको अनुगमन

आर्थिक वर्ष २०७२/ मा दाङ जिल्लामा रहेका ५१२ समुहमध्ये ४४९ सामुदायिक वनउपभोक्ता समूहरूको अनुगमन गरिएको थियो। प्रत्येक ईलाका वन कार्यालयअन्तर्गत अनुगमन गरिएका सामुदायिक वनमध्ये गढवा इलाका वन कार्यालय अन्तर्गत १७ वटा सामुदायिक वन समुह रहेका छन्।

८.५.२ धार्मिक वन

धार्मिक संघ/संस्थाको वरिपरि रहेको वन जंगल क्षेत्रहरू धार्मिक क्षेत्रको **महत्त्व** र सौन्दर्य बढाउने उद्देश्यले त्यस्ता धार्मिक वनको रूपमा हस्तान्तरण गरिन्छ। गाउँपालिकाको विभिन्न भागहरूमा रहेका

धार्मिक स्थल धार्मिक वनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरू भएतापनि त्यसको उचित संरक्षण र प्रर्वद्धन हुन नसकेको देखिन्छ ।

८.५.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन

गाउँपालिकाको कुल वन क्षेत्रमध्ये गाउँपालिकामा सामुदायिक वन र धार्मिक वनको रूपमा हस्तान्तरित बाहेक बाँकी रहेको वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रूपमा रहेको छ ।

८.५.४ निजी वन

राष्ट्रिय वन क्षेत्र माथि पर्ने वन पैदावरको चापलाई कम गर्न नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको नीति अन्तर्गत सामुदायिक वन सँगै निजी वन कार्यक्रमसमेत यस गाउँपालिकामा संचालन गरिएको छ । निजी वनमा रोपिएका मुख्य प्रजातिहरूमा सिसौ, लहरेपिपल, टिक, मसला, खयर, बाँस, सिमलजस्ता प्रजातिहरू रहेका छन् ।

८.६ निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरूको अवस्था

हाल यस गाउँपालिकाकोवन उपभोक्ताको निजी आवादीमा वृक्षारोपण गरिएका रुख प्रजातिहरूमा सिसौ, बकाईनो, निम, कुटमिरो, किम्बु, इपिलइपिल, बडहर, टीक, खनियोको वाहुल्यता रहेको छ भने फलफुल जातका प्रजातिहरूमा अम्वा, कटहर, अमरा, मेवा, केरा, आँप आदि पर्दछन । वनमा पाईने रुख प्रजातिहरू साल, असना, कर्मा, सिमल, हर्रो, वर्रो, पीठारी, कदम, जामुनसमेत आवादी क्षेत्रमा रहेको पाईन्छ ।

८.७ जडिबुटीसम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा सिकाकाई, पिपला, सतावरी,हर्रो, वर्रो, अमला, भ्याकुर, काउलो, तेजपात, बोझो, सर्पगन्धा,सेतो मुसली, तुलसी, अश्वगन्धा, सुगन्धकोकिला, टिमुर, दारुहल्दी लगायतका १०० भन्दा बढी प्रजातिका मुल्यवान जडिवुटी तथा गैरकाष्ठ वन पैदावारहरू पाइन्छन् ।स्थानीय व्यक्तीहरूले निजी आवादि तथा वन क्षेत्रबाट जडिबुटी संकलन गरी बजारीकरणको कार्य विगत देखीनै निरन्तर रूपमा अगाडि बढाइ राखेका छन् । कतिपय सामुदायिक वनहरूमा अति विपन्न उपभोक्ता पहिचान गरी सामुदायिक वनको खाली ठाउँमा जडिवुटी खेती गरी आय आर्जनमा टेवा पुर्याउने प्रचुर संभावना रहेको छ । खास गरी उच्च मूल्यवान जडीवुटीहरूश्रीखण्ड, वन कुरीलो मुसली, सर्पगन्धा, तुलसी, मेहेंदी, कालमेघजस्ता जडीवुटीका विरुवा उत्पादन वितरण, विउ संकलन, वन पैदावारको व्यवस्थापन विस्तार तथा बजारीकरणको लागि सहजिकरणका प्रयासहरू भैरहेका छन् ।

नर्सरी विरुवा उत्पादन, वृक्षारोपण

गढवा गाउँपालिकाको गढवा सेक्टर वन नर्सरीद्वारा १० हजार विरुवा उत्पादन गरिएको छ । गढवा गाउँपालिकामा गोवरडिहा सामुदायिक वनलाई १६५०० विरुवा अनुदान स्वरूप प्रदान गरिएको छ ।

८.८ वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम

राष्ट्रिय, सामुदायिक र संरक्षित वनहरूलाई सघनीकरण गर्दै तिनीहरू भित्र गैरकाष्ठ पैदावार र बहुमुल्य जडिबुटीहरूको उत्पादन गर्नु नितान्त आवश्यक छ। राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारको विश्लेषण गरी गैरकाष्ठ पैदावारमा आधारित जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालनतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको संलग्नता हुनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ। गाउँपालिकामा जनसंख्याको चाप बढ्दै गएको र उन्नत जातका पशुहरूको तुलनामा स्थानीय अनुत्पादक पशुहरूको संख्या पनि उच्च रहेको देखिन्छ। यी अनुत्पादक पशुहरूको अनियन्त्रित चरिचरनको कारण राष्ट्रिय र संरक्षित वन क्षेत्रहरू अत्याधिक प्रभावित भएका छन् प्राकृतिक रूपबाट पुनरुत्पादन हुने गरेको पोथ्रा पोथ्रीहरू अनियन्त्रित चरिचरनले विनाश भइरहेका छन्। प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको दिगो उपयोगबाट नै मानव समाजको समुन्नत भविष्यको परिकल्पना गर्न सकिन्छ। जनताको सहभागिता र संलग्नतामा वन संरक्षणलाई सामुदायिक वन कार्यक्रम, कबुलियती वन कार्यक्रम र कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिब, असहाय, अपाङ्ग र महिला समुदायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। वनको हैसियतमा समेत सुधार ल्याउन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट हुन सक्ने सकारात्मक कार्यक्रमहरूलाई पहिचान गरी सहभागितात्मक सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अघि बढाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ।वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरू निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गरिएको छ।

- ✓ घरायसी तथा अन्य इन्धनको रूपमा प्रयोग हुने काठ वा वन पैदावारको विकल्पमा अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- ✓ बहुपक्षिय सहभागितात्मक संयन्त्रको विकास गरी चोरी शिकारी, अवैध कटान, वन पैदावारको अवैध संकलन, अत्यधिक चरिचरन, मिचाहा प्रजाति र डढेलो नियन्त्रण गर्ने।
- ✓ पर्यापर्यटन प्रवर्द्धनको विकासका लागि राष्ट्रिय वनमा तोकिएका प्रजातिका वन्यजन्तु तथा विरुवाको संरक्षण, प्रजनन् र उपयोग गर्ने।
- ✓ दिगो वन व्यवस्थापनको नीति अवलम्वन गर्ने।
- ✓ जौविक विविधता, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र जलवायू परिवर्तनको विषयमा एकिकृत कार्यक्रम संचालन गर्ने।

खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति

९.१ मानव विकास सूचकको विवरण(HDI)

मानवविकास सूचकले तीनवटा कुरालाई आधार बनाएको छ। जसमाआम्दानी, शिक्षा र सापेक्षितआयु छन् । यी तिनवटै परिसूचकलाई समावेश गरी मानवविकासको सूचकाङ्क निर्धारण गरिएको छ। हरेक देश/ठाउँका जनताको स्वास्थ्य स्थिति, शैक्षिक अवस्था तथाजीवन स्तरको अवस्थामापनि गरी स्तरनिर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको विकास कार्यक्रम९ग्लम्ए० ले विकास गरेको शिक्षा, स्वास्थ्यतथाप्रतिव्यक्तिआयका सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्क नै मानवविकास सूचकाङ्कहो।ग्लम्ए नेपालले हालै नेपालका सबै जिल्लाहरूको मानवविकास सूचकाङ्कको मान समेटिएको नेपालमानवविकास प्रतिवेदन, २०1४ सार्वजनिक गरेको छ। यो प्रतिवेदनअनुसार दाङजिल्लाको मानवविकास सूचकाङ्क ०.४८५ (नेपालको ०.४९०) रहेको छ।अर्थात् दाङजिल्लाको मानवविकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषतभन्दाकम देखिन्छ।मानवविकास सूचकाङ्क आधारमा सबैभन्दामाथिल्लो स्थानओगट्न सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानवविकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमाललितपुर मानवविकास सूचक ०.६०१ रहेको छ। पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३६४ रहेको छ। मानवविकास सूचकाङ्ककाअवयव सूचकहरू हेर्ने होभने दाङ जिल्लाको अपेक्षितऔषतआयु९ीषभ भहउभअतबलअथ० ६७.३३ वर्ष र यसको सूचक ०.७०५, प्रौढ साक्षरता दर९ब्मगति ष्तिभचबअथ० ६२.४१ प्रतिशत र यसको सूचक ०.६२४, शिक्षाआर्जनमाखर्चेको औषत समय९ःभबल थभबचक या कअजययष्लिन० ३.८३ वर्ष र यसको सूचक ०.२५५तथा कुल प्रतिव्यक्तिआय९एभच ऋबउष्तब क्लअयकभ० १,१२७अमेरिकी डलर र यसको सूचक ०.४०४ रहेको देखिन्छ।यसलाई तलको तालिका बाट स्पष्ट पार्न सकिन्छ।

तालिका नं. ५५:मानवविकास सूचकको विवरण (ज्म्क्ष्)

क्षेत्र	स्वास्थ्य		शिक्षा				आम्दानी		मानवविकास
	सापेक्षितआयु		प्रौढ साक्षरता		विद्यालयजाने मध्यमवर्ष		प्रतिव्यक्तिआम्दानी (क्रयशक्ति)		ज्यामितीयमध्यक
	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	
नेपाल	६८.८०	०.७३०	५९.५७	०.५९६	३.९०	०.२६०	११६०	०.४०९	०.४९०
दाङ	६७.३३	०.७०	६२.	०.६२४	३.८३	०.२५५	१,१२	०.४०४	०.४८५

स्रोत: नेपालमानव विकास प्रतिवेदन, २०1४

९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index)

अपेक्षित औषत आयु ४० वर्ष वा सोभन्दाकमभएको जनसंख्याको प्रतिशत, प्रौढ निरक्षरता, सुरक्षितखानेपानीनपुगेको जनसंख्याको प्रतिशततथाकुपोषित ५ वर्षभन्दा मुनिका बालबालिकाहरूको प्रतिशतजस्ता सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्कको रूपमाविकास गरिने मानव गरीबी सूचकाङ्कको स्थिति हेर्दा दाङजिल्लामानवविकास सूचकाङ्कको स्थिति मध्यम अवस्थामा रहेको देखिन्छ। दाङजिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्कमान ३४.९२ (नेपालको ३१.१२) रहेको छ। यो सूचकाङ्कको मानजतिकमभयो त्यति राम्रो मानिन्छ किनभने यो सूचकाङ्कनकारात्मक सूचकहरूको प्रयोग गरी निकालिन्छ। जस्तै: प्रौढ निरक्षरता दर मानव गरीबी सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दामाथिल्लो स्थानमाहुम्लाजिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क ४९.२६ रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको कास्की जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क १६.५० रहेको छ। मानव गरीबी सूचकाङ्ककाअवयव सूचकहरूमादाङजिल्लाको प्रौढ निरक्षरता दर(Adult illiteracy rate) ३७.५९ प्रतिशत,

४० वर्षसम्म पनि बाँच्न सक्ने अपेक्षानगरिएको जनसंख्या९एभचअभलतबनभ या उभयउभि लयत भहउभअतभम तय कगचखष्खभ तय बनभ द्धण० ७.९८प्रतिशत, सुरक्षितखानेपानीनपुगेको जनसंख्या९एभचअभलतबनभ धष्तजयगत कबाभ धबतभच० ४४.७२प्रतिशत तथा ५ वर्ष मुनिकाकुपोषणबाट प्रभावितबालबालिकाको संख्या(Percentage या children under age five who are malnourished) ३९.३०प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

(स्रोत : नेपालमानवविकास प्रतिवेदन ,२०१४,गल्सए,ल्सएबी०

९.३ मानवविकास र गरीबी

नेपालमा गरीबीको लघुक्षेत्र अनुमान, २०६८ अनुसार दाङजिल्ला न्यून समृद्धिस्तर भएकाजिल्लाहरूको श्रेणीमा पर्दछ। ७५ जिल्लाहरूमध्ये यो जिल्ला ३२औं स्थानमा रहेको छ र गरीबीको दर ८.०१प्रतिशत रहेको छ। जिल्लामागरिबीको रेखामुनि रहेको संख्या १,३७,२५५ रहेको देखिन्छ। गरिबीको दरको आधारमा सबैभन्दामाथिल्लो स्थानओगट्न सफलकास्कीजिल्लाको गरिबीको दर ४ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमारहेको बाजुरा जिल्लाको गरीबीको दर ६४.१ प्रतिशत रहेको छ। जसको विवरण तालिकामाउल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ५६:गरीबीको दरको विवरण

गरिबीको स्थान	गरिबीको दर (प्रतिशत)	गरिबीको विषमता (प्रतिशत)	गरिबीको गहनता (प्रतिशत)	गरीबहरूको संख्या
३२	२५.०५ (८.०१)	५.९(२.५७)	२.०३ (१.०७)	१३७२५५

स्रोत : केन्द्रीयतथ्याङ्कविभाग, २०६८

९.४ गरिबी न्यूनीकरण

सहरी गरिबी न्यूनीकरणका लागि स्वरोजगार सृजना गर्ने, उद्यमशीलताको खोजीतथा प्रवर्द्धन गर्ने एवं विभिन्न सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने क्रियाकलापद्वारा विशेषत ग्रामीण प्रकृतिका रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ कार्यक्रम केन्द्रित गरी नयाँ थप भएका वडाहरूमा विभिन्न शिपमूलक तालिम सञ्चालन गरी जीविकोपार्जन कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

९.५ समग्र विकास स्थिति

राष्ट्रिय जनगणना २०६८ अनुसार ३८,५९२ जनताको बसोबास भएको गाउँपालिकामा खास गरी सामाजिक रूपले पछिपरेका र आर्थिक रूपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीको रेखामुनि परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रूपले सम-समुन्नत गाउँपालिकाको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समयसापेक्ष रूपमा समाधान गर्न विगतदेखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रूपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रूपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाबासीहरूको मानव विकास सूचकाङ्क, लैंगिक समता सूचकाङ्क, जनताको बाच्ने औसत आयु, औसत ग्राहस्थ उत्पादन, औसत साक्षरतादर र औसत आम्दानीजस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा नगरपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात

सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी स्थापित भए बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको पर्याप्तता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। केन्द्रीय तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्कअनुसार गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। गाउँपालिकामा सबैभन्दा बढी ट्युबवेल/हाते पम्प प्रयोग गर्ने घरधुरीको संख्या सबैभन्दा बढी ३,४४६ (४७.४२प्रतिशत) देखिन्छ भने दोस्रो ठूलो स्रोतको रूपमा धारा/पाइप प्रयोग गर्नेको संख्या १,८७१ (२५.७५ प्रतिशत) देखिन्छ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक **महत्त्वपूर्ण** आयामको रूपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका दाङ जिल्लाका अन्य नगरपालिका तथा गाउँपालिकाको तुलनामा पछाडि रहेको देखिन्छ। पछिल्लो राष्ट्रिय जनगणना, २०६८ अनुसार यस गाउँपालिकाको साक्षरता दर ६३.५६ प्रतिशत (नेपालको ६५.९४ प्रतिशत) रहेको छ। लैंगिक हिसाबले यो गाउँपालिकामा पनि अन्यत्र झैं धेरै विभेद रहेको पाईन्छ। जस्तैः यस गाउँपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ७१.५१ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ५६.४० प्रतिशत मात्र रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षरता दरमा लगभग १५.११ प्रतिशतको फरक देखिन्छ। सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौ जिल्लाको साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर ४१.६९ प्रतिशत रहेको छ।

शिक्षातर्फर प्राथमिक शिक्षालाई सबै गाउँपालिकाबासीहरूको प्राथमिक अधिकारको रूपमा अझै पनि व्यवहारिक रूपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कूल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरूले स्कूल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन्। पहिलो कुरा त स्थापित स्कूलहरूमा समेत कक्षाकोठाहरूको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्को तिर मा.वि र उच्च मा.वि. (शिक्षाको संशोधनअनुसार आधारभुत र माध्यमिक) स्तरको को शिक्षा पुरा गरेका युवाहरूको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन। माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यवसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षामा देखिएको निराशाजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन।